

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Milan Peterka

**System kompenzačních mandátů a jeho
možné konsekvence v českém prostředí**

Diplomová práce

Praha 2008

Autor práce: **Milan Peterka**

Obor: **Politologie**

Vedoucí práce: **PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2008**

Hodnocení:

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 10. 05. 2008

Poděkování

Děkuji PhDr. Tomáši Lebedovi, Ph.D., za odborné vedení práce, poskytování rad a materiálůvých podkladů k práci.

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Projekt diplomové práce

**System kompenzačních mandátů a jeho možné konsekvence
v českém prostředí**

Autor: Milan Peterka
Obor a ročník: Politologie, 1. ročník mgr. studia
Akademický rok: 2006/2007
Konzultant: PhDr. Tomáš Lebeda, PhD.
Datum odevzdání:

Souhlasím s vedením diplomové práce:

Anotace projektu diplomové práci

Výsledný přepočít obdržných hlasů na mandáty pro jednotlivé politické subjekty po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) v roce 2006 vygeneroval nový pohled na úpravu volebního systému do Poslanecké sněmovny. Poprvé se začalo v českém prostředí hovořit o možnosti úprav proporčního volebního systému směrem k větší proporcionalitě. Např. Strana zelených (SZ) překonala celostátně stanovenou 5% uzavírací klauzuli (přesněji – obdržela 6.29 % hlasů), přesto získala mandáty jen v 5 ze 14 volebních obvodů. Podstatná část kritiky současného volebního systému (ze strany malých subjektů) směřuje k různé velikosti volebních obvodů. Po posledních volbách tyto volební obvody oscilují od 5 do 25 alokovaných mandátů. SZ se nepodařilo v malých a středně velkých volebních obvodech překonat přirozený práh. Ten je výsledkem několika jiných proměnných proporčního volebního systému, v ČR zejména velikostí volebního obvodu. Představitelé malých stran útočí na tento aspekt volebního systému (viz Petr Pávek – SZ), který způsobuje značné disproporce v některých volebních obvodech. Tato studie se bude soustředit na metodu, která tento kritizovaný aspekt volebního systému dokáže odstranit a to i při zachování současných hranic volebních obvodů, tzn. při respektování hranic krajů.

Z výše napsaného textu vyplývají následující stanovené cíle. Za prvé, tato práce chce detailně analyzovat procesy rozdělování mandátů na více úrovních. Budou zde hodnoceny a analyzovány metody pro přidělování zbylých mandátů, dále metoda zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, systém kompenzačních mandátů a jiné modely víceúrovňových obvodů. Převážná část tohoto tématu se bude věnovat teorii systému kompenzačních mandátů. Obecná teorie této metody není zatím v české literatuře výrazněji zpracována. Za druhé, chce provést v České republice dosud nepublikované a nerealizované modelové výpočty, které budou vycházet z aplikace systému kompenzačních mandátů na výsledky hlasování voleb do PS PČR. Diplomant bude pomocí simulace volebních výsledků hledat „optimální“ počet mandátů, které budou, ze současných 200 rozdělovaných, alokovány jako kompenzační. Připomeňme jen, že počet kompenzačních mandátů je stanoven předem ze

zákona, tj. před volbami. Volební systémy, které využívají víceúrovňových volebních obvodů obvykle sledují dva cíle. Chtějí ponechat nepřilíš velké volební obvody pro těsnější kontakt voliče s poslancem (či obvody respektují správní členění) a zároveň zajistit vysokou proporcionalitu celého systému. Tyto vlastnosti systému kompenzačních mandátů by vyřešily výše zmíněný problém rozkolísané velikosti volebních obvodů. Tzn., že tento upravený volební systém by i při současných hranicích volebních obvodů, lépe řečeno při současném respektování aktuálního správního členění (krajské členění) zaručil malým subjektům (zastoupeným v PS) ideálně proporční alokaci mandátů.

Struktura práce bude následující. První část práce stručně poukáže na variabilitu proporčních volebních systémů. Pozornost bude též věnována diskutovaným proměnným poměrných systémů, přičemž hlavní pozornost bude kladena na *počet úrovní volebního systému, počet skrutinií a jejich charakteru*. V rámci této technické proměnné si detailně představíme teorii systému kompenzačních mandátů. Jednotlivé diskutované podoby/alternativy výše zmíněné proměnné budou názorně demonstrovány na konkrétních volebních systémech (Rakousko, Německo, Řecko, Belgie, hlavní pozornost Dánsko).

Ve druhé části studie se zprvu zaměříme na diskutovaný jev volebního systému do PS PČR, a to na odlišné velikosti volebních obvodů v rámci ČR. Jak již bylo uvedeno v cílech práce, tyto obvody oscilují od malých volebních obvodů (Karlovarský kraj) přes středně velké (např. Liberecký kraj) až po velké volební obvody (např. Praha). Tento aspekt bývá často kritizován malými politickými stranami, které v malých a středně velkých obvodech obvykle nedokáží překročit přirozený práh (viz SZ a Petr Pávek v Libereckém kraji). Poukážeme si na možnosti, které tento jev dokáží z volebního systému odstranit. Volně zde navážeme na systém kompenzačních mandátů, který kompenzuje malým stranám mandátové ztráty i v případě velmi malých volebních obvodů (např. jednomandátové obvody ve volbách do Bundestagu).

Cílem závěrečné kapitoly bude určit „optimální“ počet kompenzačních mandátů. Tento počet mandátů by měl pokrýt mandátové ztráty malých stran (účastnících se I. skrutinia). Metodou pro zjištění potřebného počtu

kompenzačních mandátů budou modelové výpočty hlasování do Poslanecké sněmovny při aplikaci metody kompenzačních mandátů. Přínosem této kapitoly bude též podrobná analýza metody kompenzačních mandátů. Metodou pro tuto analýzu budou tytéž modelové výpočty.

Předpokládané hypotézy:

1. „Optimální“ počet kompenzačních mandátů dokáže v českém prostředí vykompenzovat malým stranám, které se účastní I. skrutinia, mandátové ztráty z malých a středně velkých volebních obvodů.
2. Systém kompenzačních mandátů posílí možnosti utváření vládních koalic s dostatečným počtem poslaneckých mandátů.

Předpokládaná osnova práce:

Úvod (5-8 stran)

1. Teorie a praxe systému kompenzačních mandátů
 - 1.1 Proporční volební systémy a jejich variabilita (3-5 stran)
 - 1.2 Počet úrovní volebního systému, počet skrutinií a jejich charakter (5-7 stran)
 - 1.3 Systém kompenzačních mandátů (15-20 stran)
 2. Problematika volebních obvodů v České republice
 - 2.1 Volební obvody v České republice (3-5 stran)
 - 2.2 Možnosti a východiska (3-5 stran)
 3. Aplikace systému kompenzačních mandátů na prostředí České republiky
 - 3.1 Modelování volebních výsledků při použití systému kompenzačních mandátů (20 stran)
 - 3.2 „Optimální“ počet kompenzačních mandátů (5-10 stran)
 - 3.3 Možné konsekvence systému kompenzačních mandátů v prostředí ČR (5-10 stran)
- Závěr (5-8 stran)

Anotace

Peterka, Milan. 2008. *Systém kompenzačních mandátů a jeho možné konsekvence v českém prostředí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Diplomová práce.

Tématem této studie bude analýza metody, která dokáže v České republice odstranit problematické konsekvence způsobené rozdílnou velikostí volebních krajů. Zaměřím svou pozornost na rozbor víceúrovňového rozdělování mandátů, a to s důrazem na systém kompenzačních mandátů. Tato metoda dokáže ve druhém (případně třetím a dalším) skrutiniu při stanovení „optimálního“ počtu kompenzačních mandátů vyrovnat mandátové ztráty politických stran z prvního skrutinia. V celkovém důsledku to znamená, že by vlivem této vlastnosti systému kompenzačních mandátů došlo k potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů. Takto upravený volební systém by i při současných hranicích volebních obvodů, lépe řečeno při současném respektování aktuálního správního členění, zaručil subjektům (zastoupeným v Poslanecké sněmovně) ideálně proporční alokaci mandátů.

První kapitola této práce se bude zabývat proporčními volebními systémy a nástroji, kterými je možné ovlivňovat jejich variabilitu. Ve druhé části bude analyzována jedna z hlavních proměnných proporčních volebních systémů – *charakter a počet skrutinií*. Třetí kapitola této studie se bude věnovat volebním krajům v České republice. Představíme zde problémy, které s sebou přináší výrazně rozdílná velikost volebních krajů. Čtvrtou závěrečnou částí bude modelování volebních výsledků při použití systému kompenzačních mandátů.

Klíčová slova: volby, volební systémy, víceúrovňové rozdělování mandátů, systém kompenzačních mandátů

OBSAH

Úvod.....	12
1. Variabilita proporčních volebních systémů	23
1.1 Proč zkoumat volební systémy	23
1.2 Proporční volební systémy a jejich variabilita.....	25
1.3 Proměnné listinných systémů	30
1.3.1 Určení proměnných proporčních volebních systémů.....	30
1.3.2 Velikost volebního obvodu.....	35
1.3.3 Volební formule	38
1.3.4 Uzavírací klauzule.....	41
1.3.4 Počet úrovní volebních obvodů, počet skrutinií a jejich charakter	43
2. Teorie a praxe kompenzačních mandátů.....	44
2.1 Míra proporcionality proporčních volebních systémů	44
2.2 Počet a charakter skrutinií.....	46
2.2.1 Systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů.....	49
2.2.2 Systém kompenzačních mandátů	54
2.2.3 Jiné modely víceúrovňových obvodů	71
2.2.4 Dodatečné mandáty.....	73
3. Problematika volebních krajů v České republice.....	74
3.1 Volební kraje v České republice a stanovení jejich velikosti	74
3.2 Možnosti sblížení velikosti volebních krajů	84
4. Aplikace systému kompenzačních mandátů na prostředí České republiky.....	90
4.1 Problémy spojené se simulací volebních výsledků.....	90
4.2 Akceschopnost a stabilita vlád v České republice	91
4.3 Nastavení hlavních proměnných modelových	93
4.4 Simulace volebních výsledků dle hlasování z roku 2006	95

4.4.1	Ideální proporce rozdělení mandátů v České republice podle výsledků hlasování z roku 2006.....	95
4.4.2	Modelové výpočty při alokaci 10 kompenzačních mandátů.....	97
4.4.3	Modelové výpočty při alokaci 20 kompenzačních mandátů...	101
4.4.4	Modelové výpočty při alokaci 30 kompenzačních mandátů...	105
4.5	Simulace volebních výsledků dle hlasování z roku 2002	108
4.5.1	Ideální proporce rozdělení mandátů v České republice podle výsledků hlasování z roku 2002.....	108
4.5.2	Modelové výpočty při alokaci 10 kompenzačních mandátů...	110
4.5.3	Modelové výpočty při alokaci 20 kompenzačních mandátů...	112
4.5.4	Modelové výpočty při alokaci 30 kompenzačních mandátů...	115
4.6	Stanovení „optimálního“ počtu kompenzačních mandátů na základě analýzy modelových výpočtů hlasování z roku 2002 a 2006	118
	Závěr	122
	Summary	133
	Prameny a literatura	134
	Prameny	134
	Tištěné	134
	Internetové zdroje	134
	Literatura	135

Úvod

Výsledné přepočítání obdržených hlasů na mandáty (pro jednotlivé politické subjekty) po volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky (PS PČR) v roce 2006 vygenerovalo nový pohled na úpravu volebního systému do Poslanecké sněmovny. V českém prostředí se začalo hovořit o možnosti úprav proporcčního volebního systému takovým směrem, aby poskytoval politickým subjektům, které získají sněmovní zastoupení, větší proporcionalitu mezi získanými hlasy a obdrženými mandáty.¹

Podívejme se podrobněji na deskripci volebních výsledků, které zapříčinily výše zmíněné úvahy o transformaci volebního systému. K tomu nám poslouží procentuální zisky hlasů politických subjektů ve volbách do PS PČR v roce 2006 a zisk mandátů taktéž vyjádřený v procentech. Občanská demokratická strana (ODS) vyhrála volby se ziskem 35,4 % hlasů - obdržela 40,5 % mandátů, Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) 32,3 % hlasů a 37 % mandátů, Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) 12,8 % hlasů a 13 % mandátů, Křesťanská demokratická unie – Česká strana lidová (KDU-ČSL) 7,2 % hlasů a 6,5 % křesel a Strana zelených (SZ) 6,3 % hlasů oproti 3 % mandátů.

Na první pohled je patrné, že volební systém zapříčinil nadreprezentaci v křeslech těch stran, které získaly nejvíce hlasů, a podreprezentaci těch stran, které získaly nejmenší počet hlasů. Nejvíce podreprezentovanou stranou byla SZ, která překonala celostátně stanovenou 5% uzavírací klauzuli (obdržela 6,29 % hlasů), přesto získala mandáty jen v 5 ze 14 volebních krajů. Tento jev je způsobený tím, že SZ nedokázala překonat v malých a středně velkých volebních krajích výši přirozeného prahu, a proto obdržela jen 5 mandátů. Zelení získali mandáty jen ve velkých volebních krajích, a to v Hlavním městě Praha – 2 mandáty (9,19 % hlasů), dále ve Středočeském (6 % hlasů), Ústeckém (6,03 % hlasů), Jihomoravském (6,20 % hlasů) a Moravskoslezském

¹ Musím poznamenat, že již v roce 2003 předložil v té době vicepremiér Stanislav Gross návrh na změnu volebního zákona do Poslanecké sněmovny, který měl dle navrhovatelů zajistit větší proporcionalitu (blíže Lebeda 2004a, Kubát 2004a). Snížením uzavírací klauzule a zavedením 1 volebního obvodu by navrhovatel k vytváření akceschopných a stabilních vlád nepomohl. Naopak by tato změna proměnných mohla vést za k fragmentaci a destrukci stranického systému (Lebeda 2004a: 4).

kraji (4,34 %) po 1 mandátu. Největší procentuální podíl hlasů získala Strana zelených v Libereckém kraji (9,58 % hlasů), nicméně výše přirozeného prahu ve volebním kraji zamezila zisku mandátu.

Podíváme-li se blíže na další malou stranu - KDU-ČSL, zjistíme, že tato strana získala při podobném volebním zisku (7,22 % hlasů) více než dvojnásobný počet mandátů (13 poslaneckých křesel). Tento fakt je snadno vysvětlitelný. Křesťanští demokraté mají svůj elektorát nerovnoměrně rozložený, s tím, že největší koncentraci voličů najdeme především v moravských volebních krajích, zejména pak v kraji Zlínském (13,02 % hlasů), Jihomoravském (11,14 %) a v kraji Vysočina (12,16 %). V těchto krajích se stává stranou středně velkou s podporou přes 10 % hlasů, což jí umožňuje snadné překonání výše přirozeného prahu.

Velikost volebních krajů se na základě voleb do PS PČR v roce 2002 a 2006 pohybuje v rozmezí mezi 5 až 25 mandáty. Mezi nejmenší kraje patří Karlovarský s 5 mandáty a Liberecký s 8 mandáty. Naopak mezi největší náleží Středočeský, Jihomoravský a Moravskoslezský kraj s 23 mandáty a Hlavní město Praha s 25 mandáty. Představitelé malých stran kritizují tento aspekt volebního systému (rozumějme na rozdíly ve velikosti volebních krajů), který způsobuje značné disproporce v některých volebních krajích.

Stanovení cíle a tématu práce

Tématem této studie bude analýza metody, která dokáže odstranit problematické konsekvence způsobené rozdílnou velikostí volebních krajů. Zaměřím svou pozornost na rozbor víceúrovňového rozdělování mandátů, a to s důrazem na systém kompenzačních mandátů. Tato metoda dokáže ve druhém (případně třetím a dalším) skrutiniu při stanovení „optimálního“ počtu kompenzačních mandátů vyrovnat mandátové ztráty politických stran z prvního skrutinia. V celkovém důsledku to znamená, že vlivem této vlastnosti systému kompenzačních mandátů by došlo k potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů. To jest takto upravený volební systém by i při současných hranicích volebních obvodů, lépe řečeno při současném respektování aktuálního správního členění, zaručil subjektům (zastoupeným v Poslanecké sněmovně) ideálně proporční alokaci mandátů.

Cílem této práce bude určit výše zmíněný „optimální“ počet kompenzačních mandátů. Metodou pro zjištění potřebného počtu kompenzačních mandátů budou modelové výpočty hlasování do Poslanecké sněmovny při aplikaci metody kompenzačních mandátů. K volebním simulacím budu využívat dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) o volebních výsledcích do PS PČR za rok 2002 a 2006.

Obsahové vymezení práce

První kapitola této práce se bude zabývat proporčními volebními systémy a nástroji, kterými je možné ovlivňovat jejich variabilitu. Budeme si prezentovat různé koncepty² proměnných všech volebních systémů, přičemž kritickým zhodnocením těchto pojetí určíme hlavní technické nástroje proporčních volebních systémů, kterými je možné ovlivňovat výslednou proporcionalitu volebních výsledků. Tyto proměnné budou detailně analyzovány.

Ve druhé části práce bude analyzována jedna z hlavních proměnných proporčních volebních systémů – *charakter a počet skrutinií*. V rámci této proměnné si představíme veškeré teoretické modely víceúrovňových volebních systémů, a to: a) systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, b) systém kompenzačních mandátů (Lijphart 1994: 32, Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Lebeda 2001: 443, Lebeda 2005: 117)³, c) dodatečné mandáty (Shugart a Taagepera 1989: 129-133), d) jiné modely víceúrovňových systémů (Lebeda 2001: 445-446, 2005: 12-126).

Třetí kapitola této studie se bude věnovat volebním krajům v České republice. V této části práce si představíme problémy, které s sebou přináší výrazně rozdílná velikost volebních krajů. Znázorním všechny možné varianty, kterými je možné tento sporný aspekt volebního zákona odstranit. Proto poukážu na možnost zavedení jednoho volebního obvodu, dále přiblížím alternativu sblížení velikosti volebních krajů pomocí slučování či rozdělování současných krajů, či předvedu takové modely, které alokují mandáty ve

² Zejména Shugart a Taagepera (1989), Lijphart (1994), Cox (2000), Farrell (2001) a Lebeda (2001, 2004b, 2005).

³ Použitá terminologie koresponduje s názvoslovím, které zavedl do odborných kruhů Tomáš Lebeda (2001, 2005).

víceúrovňových systémech, a to zbytkové mandáty ze zbytkových hlasů a systém kompenzačních mandátů.

Čtvrtou částí práce bude modelování volebních výsledků při použití systému kompenzačních mandátů. Na základě rozboru simulace volebních výsledků budu hledat „optimální“ počet kompenzačních mandátů, který by měl v prostředí České republiky: a) vyrovnat ztráty malých stran, a to z důvodu potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů v ČR, b) takto stanovený počet mandátů by neměl být příliš velký, aby nepotlačil počet zastupitelů spjatých s volbou v prvním skrutiniu.

Práce se soustředí na období před a po volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Odkazují-li na události české politiky, sahá má analýza do ledna 2008.

Dosavadní zpracování tématu víceúrovňové alokace mandátů můžeme v česky psané literatuře pokládat za nedostatečné. Doposud nebyla zpracovaná jediná publikace, která by se detailněji věnovala tématu víceúrovňových systémů s důrazem na systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů a metodu kompenzačních mandátů. Přičemž je nutné zdůraznit, že systém kompenzačních mandátů je v západní Evropě nezanedbatelně užívaná volební technika.

Úvodní kapitola této práce věnující se proporčním volebním systémům, jejich variabilitě a hlavním proměnným, které tuto proměnlivost proporčních systémů umožňují, bude čerpat zejména z textu Garyho Coxe (2000) nazvaném *Proportional Representation*. Tento článek, který byl zveřejněn v *International Encyclopedia of Elections* (Rose 2000), je shrnutím nejdůležitějších teoretických poznatků týkajících se proporčních volebních systémů. Cox ve svém přehledu postupuje od definování znaků poměrné reprezentace samotné až po negativní vymezení od systémů většinových. Největším přínosem jeho dokumentu pro tuto studii bylo jeho ohraničení hlavních proměnných volebních systémů. Cox stejně jako většina odborníků⁴ zabývajících se volebními systémy vymezil hlavní proměnné pro veškeré volební systémy najednou. Gary Cox (2000: 227-228) ve své stati uvádí tři okruhy hlavních proměnných, které mohou volební inženýři používat při regulování přepočtu

⁴ V této publikaci míním zejména Taagepera a Shugart (1989), Lijphart (1989, 1994), Norris (2004).

hlasů na mandáty. Mezi ně patří: podoba hlasování⁵ (ballot structure), podoba volebního obvodu (district structure) a podoba použité formule (formulaic structure).

Abychom neměli na danou záležitost pouze jediný zorný úhel, budeme dále v první kapitole analyzovat Taageperovy, Shugartovy (1989) a Lijphartovy (1994) koncepty hlavních proměnných volebních systémů.

Kniha *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems* (1989) autorů Taagepera a Shugarta se stala klasickým dílem odborné literatury věnující se oblasti volebních systémů. Jejich kniha pokrývá řadu témat od popisu a klasifikace volebních systémů, přes empirické analýzy zahrnující témata proporcionality volebních systémů, efektivního počtu stran a proměnných volebních systémů. Taagepera a Shugart (1989: 19) určují ve svém díle tyto tři hlavní proměnné: podobu hlasování, velikost volebního obvodu a užitou formuli. Jejich hlavní proměnné se téměř shodují s proměnnými, které stanovil Gary Cox (2000). Tato kniha bude také důležitým zdrojem poznatků v oblasti distribuce mandátů ve víceúrovňových volebních systémech (II. kapitola).

Hlavním tématem Lijphartovy (1994) práce *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies* je zkoumání konsekvencí volebních systémů ve 27 vybraných demokraciích. V prvních kapitolách této knihy se věnuje také teorii volebních systémů, to jest určuje jejich proměnné, zabývá se disproporcionalitou, multipartismem a transformacemi volebních systémů v rámci konkrétních zemí. K proměnným konstatuje (1994: 10): „Mezi experty na volební systémy panuje široká shoda, že mezi dvě nejdůležitější proměnné s nejvýznamnějšími důsledky na proporcionalitu výsledků a na stranické systémy patří volební formule a velikost volebního obvodu.“ Lijphart (1994: 11-12) jako třetí proměnnou přidává volební práh. Čtvrtou hlavní proměnnou je dle zmíněného autora velikost voleného shromáždění (1994: 12-13). Lijphart tímto navazuje na Douglase W. Raeho (Lijphart 1994: 12), který na tuto proměnnou upozornil jako první. Tato publikace též umožní shromáždit údaje o víceúrovňové alokaci mandátů (II. kapitola). Zejména proto, že kniha obsahuje komparativní

⁵ Používáme překlad Tomáše Lebedy (2001). Ostatní proměnné dle Coxe - volný překlad autora.

analýzu základních oblastí volebních systémů užívajících distribuci mandátů ve více skrutiniích a faktografické údaje o těchto systémech.

Jak je patrné z předcházejících odstavců, většina odborníků na problematiku volebních systémů uvádí hlavní proměnné pro všechny volební systémy najednou. Budeme tedy nuceni kritickým zhodnocením těchto pojetí docílit stanovení proměnných jen pro proporční volební systémy. Vhodným pomocníkem ke splnění tohoto cíle nám bude článek Tomáše Lebedy (2001) nazvaný *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů*. Z názvu článku je zjevné, že se daná práce věnuje listinným poměrným systémům, přičemž je kladen důraz na stanovení technických nástrojů, které lze při konstruování proporčních systémů nastavovat a ovlivňovat. Tomáš Lebeda postupuje identickým způsobem jako budeme postupovat my, to znamená, hodnotí a analyzuje proměnné, které byly stanoveny pro veškeré skupiny volebních systémů. Jako výchozí koncepty používá proměnné Taagepera, Shugarta (1989) a Lijpharta (1994). Tomáš Lebeda (2001: 426-427) dospívá ve svém článku k následujícím proměnným proporčních systémů: velikost volebního obvodu, matematická formule, uzavírací klauzule (kvórum) a počet a charakter úrovní volebních obvodů (počet skrutinií).

První kapitola bude dále pracovat s publikací *Electoral Engineering: Voting and political behavior* od americké politoložky Pippy Norris (2004). Její kniha sumarizuje oblast volebních systémů, podrobněji se též zabývá volebním inženýrstvím a zkoumáním voličského chování. Z její knihy čerpáme z oddílu, který se věnuje oblasti proporčních volebních systémů. V závěru kapitoly, která se týká konsekvencí volebních systémů uvádí pro nás důležité argumenty proti přijetí konsensuálního modelu demokracie. Její výtky konsensuálního modelu lze shrnout do následujících bodů: proporční systémy jsou náchylné vytvářet rozkolísané výsledky, slabé nestabilní vládní koalice, kde je obtížné pro voliče určit jasnou odpovědnost, administrativní ochrnutí, legislativní zablokování, pomalé a postupné tvoření rozhodnutí, omezená schopnost politiků rozhodovat včas v případě náhlých krizí, podporují legitimizaci extrémistických stran na pravici a na levici a snižují zodpovědnost zvolených členů.

Druhá kapitola, která se bude zabývat teorií víceúrovňových volebních systémů pracuje mimo jiné se zdroji Arenda Lijpharta (1984, 1994).

Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries (1984) od tohoto autora hodnotí konsensuální a konkurenční model demokracie na základě rozdílů v exekutivně stranické dimenzi a federálně unitární dimenzi. Připomeňme, že Lijphart považuje konsensuální model demokracie za obecně vhodnější, úspěšnější a doporučuje ho všem zemím, které se vydaly na cestu demokracie (srov. Novák 2001a, 2001b, 2003, 2006).

Neméně přínosnou publikací pro tuto kapitolu bude *Electoral Systems: A Comparative Introduction* Davida Farrella (2001). Tento text zkoumá typy volebních systémů ve více než 15 demokraciích. Farrell nabízí vedle komparativní analýzy účinků volebních systémů též shrnutí základních poznatků námi rozebírané tematiky víceúrovňového rozdělování mandátů.

Dále bude čerpáno z článku Matthew Soberga Shugarta (2000b) nazvaném *Compensatory Seat*. Shugart ve své stati nejprve definuje obsahovou náplň pojmu kompenzačních mandátů. Dále soustředí svou pozornost na technické aspekty systému kompenzačních mandátů, na základě kterých tyto systémy dále člení. Zaměřuje se mimo jiné na počet voličských hlasů v těchto systémech, počet úrovní, počet kompenzačních obvodů a na užívané volební formule v jednotlivých skrutiniích. Zvláště přínosné jsou závěry jeho článku, ve kterých uvádí: „(..) je-li na vyšší úrovni v celostátním obvodu alokováno alespoň 25 % mandátů, přiblíží se volební výsledky proporční reprezentaci, bez ohledu na velikosti volebních obvodů na základní úrovni. A je-li na úrovni základních volebních obvodů použita proporční formule, stačí k proporčnímu složení zákonodárského sboru jen 10 % vyrovnávacích mandátů.“ (Shugart 2000b: 43).

Dieter Nohlen (2000a) se ve své práci *Additional Member System* zaměřuje na vymezení systému kompenzačních mandátů oproti dvěma systémům smíšeným, a to paralelnímu systému (PS) a Additonal Member System (AMS). Nohlen (2000b: 4-6) upozorňuje, že řada politologů tyto tři systémy zaměňuje, a proto využijeme jeho text k představení základních odlišností těchto volebních technik.

Podstatný vliv na autora této studie měla rigorózní práce Tomáše Lebedy (2005) nazvaná *Vybrané nástroje volebního inženýrství a jejich vliv na proporcionalitu poměrných systémů*. Tento text poskytuje komplexní a ucelený

přehled týkající se oblasti poměrných volebních systémů. Tomáš Lebeda zde mimo jiné popisuje nástroje volebního inženýrství, kterými lze působit na proporcionalitu listinných systémů. Tato rigorózní práce byla také důležitým zdrojem poznatků v oblasti klasifikace víceúrovňových volebních systémů. Lebeda (2005: 125-126) dělí víceúrovňové systémy následujícím způsobem: a) na systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, b) systém kompenzačních mandátů, c) na skupinu jiné modely víceúrovňových obvodů.

Víceúrovňové volební systémy budou také popisovány ze studií, které se zabývají konkrétními volebními systémy ve zkoumaných zemích. Výčtem jmenujme Maxe Kaaseho (1984) a jeho článek „*Personalized Proportional Representation: The “Model“ of the West German Electoral System*“. Kasse stejně jako většina významných politologů⁶ řadí německý volební systém do skupiny víceúrovňových obvodů s kompenzačními mandáty.

Norský volební systém bude charakterizován na základě článků Vlastimila Havlíka (2006a, 2006b). Havlík se ve svých textech věnuje volební problematice, volebnímu systému a jeho vlivu na konstituování norského stranického systému.

Pavla Dočekalová (2003) ve svém článku *Dánské parlamentní volby roku 2001* nastínila základní rysy dánské volebního systému, který má svůj dopad i na stranický systém. Po-té se zaměřuje na volby v roce 2001: na důvody, které vedly k jejich vypsání, na průběh volební kampaně a na analýzu výsledků hlasování.

Stať Pavla Maškarince (2007) *Parlamentní volby na Islandu – květen 2007* poskytla informace potřebné k získání přehledu v oblasti islandského volebního systému. Maškarinec se zabýval popisem islandského volebního systému, situací před volbami v roce 2007 a analýzou volebních výsledků. Výsledky těchto voleb komparoval s výsledky parlamentních voleb z roku 2003.

Práce Jana Obludníka (2007) *Parlamentní volby v Rakousku v roce 2006* umožní shromáždit údaje o rakouském volebním systému. Obludníkuv

⁶ Mezi mnohými můžeme jmenovat Lijpharta (1984: 164-165; 1994: 34), Shugarta s Taageperou (1989: 36; 129-131), Nohlena (2000a: 4-6), Shugarta (2000b: 42-43) a z českého prostředí například Tomáše Lebedu (2005: 121-124).

text se skládá ze tří částí. V první se věnuje podrobné deskripci rakouského volebního systému, přičemž vychází ze znění rakouského volebního zákona z roku 1992. V následujících pasážích popisuje základní faktografické informace o průběhu volební kampaně a výsledcích voleb s akcentem na teritoriální rozdíly v podpoře jednotlivých stran.

Text *Italský volební systém* od Petry Bartákové (2006) nám pomůže orientovat se v novém italském volebním zákoně zákonu (z roku 2005). Bartáková se mimo jiné soustředí na popis struktury Parlamentu Italské republiky a dále neopomíná zmínit, v chronologické posloupnosti, vývoj italského volebního systému.

V oddílu, který analyzuje problematiku rozdílů velikosti současných volebních krajů, a v oddílu, který se věnuje možnostem sblížení velikosti volebních krajů, budeme čerpat zejména z práce Dalibora Čalouda a Anny Matuškové (2007) pojmenované *Krátká poznámka ke strategii politických stran ve volební kampani v kontextu efektů působení volebních systémů*. Jejich stať se věnuje strategii, kterou vyvinuly malé strany ve volební kampani před parlamentními volbami v roce 2006. Daná oblast je sledována v kontextu efektů působení volebního systému pro volby do PS PČR.

Dále tento oddíl získává poznatky z publikace Michala Klímy (2001) *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Kniha analyzuje například vznik vládní koalice v roce 1998, kterou Klíma nazývá skrytou tichou velkou koalici (Klíma 2001: 24–48) a rozvíjí diskuzi na téma transformace volebního systému v ČR. V jeho práci je důležitý pojem optimální volební systém, který vyjadřuje racionálně ospravedlnitelnou a přípustnou míru volebního inženýrství, neboť vychází z analýzy společensko-politického stavu dané země, je zaměřen na vyladění rovnováhy politického systému, respektive odstranění nežádoucích jevů (Klíma 2001: 94–95).

Texty *Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení I a II* (1998, 1999b) Tomáše Lebedy jsou zaměřeny na analýzu proporčního systému fungujícího v ČR. Svou pozornost věnuje hlavním proměnným proporčního systému. Tyto proměnné analyzuje, seskupuje a vytváří odlišné skupiny proporčních systémů s různými vlivy na stranický systém. Výhodou volebních obvodů, které Lebeda v těchto pracích doporučuje, je jejich přibližně stejná velikost. Připomeňme jen, že se zároveň jednalo o

první práci v českém prostředí, která zveřejnila matematické modelové výpočty simulace volebních výsledků.

K tomuto tématu se dále vyjadřoval Miroslav Novák (1996, 2006). Ten byl prvním politologem v České republice, který varoval před účinkem značné velikosti volebních obvodů v ČR. Novák upozorňoval, že tehdejší vládní stabilita může být jen dočasná, vyplývající z jistých okolností, které v té době panovaly⁷. Poukazoval na možnost výrazného zmenšení velikosti volebních obvodů a zavedení některé disproporčně se chovající volební formule.

Zdůvodnění použitých metod

Práce použije metod, které odpovídají zvoleným hypotézám a stanoveným cílům. V první kapitole, která představuje koncepty studia proporčních volebních systémů a jejich hlavních proměnných, bude použita převážně metoda obsahové analýzy s převažujícím hodnocením valence. Dále první kapitola použije komparativních technik, když na základě závěrů z analýzy vybraných volebních systémů bude interpretovat mechaniku a dynamiku zkoumaných volebních technik. V dalších kapitolách, práce bude postupovat v převážné většině kvantitativními metodami, když k analýze využijeme dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) o volebních výsledcích a vlastní výpočty. Na základě takto zjištěných dat budou činěny závěry práce. Metodou pro analýzu systému kompenzačních mandátů budou tytéž modelové výpočty.

Stanovení hypotéz

Práce se soustředí na zodpovězení těchto hypotéz:

1. Systém kompenzačních mandátů, podobně jako je tomu v systémech využívajících jeden volební obvod, zajistí stranám, které postoupí do sněmovny, ideální proporcí mandátů. Tato hypotéza platí, je-li splněna podmínka stanovení potřebného počtu mandátů.

⁷ Stablním obdobím míníme spolu s Novákem (1996) volební období 1992-1996.

2. Systém kompenzačních mandátů potlačí vliv rozdílné velikosti volebních krajů.
3. Systém kompenzačních mandátů nevede automaticky k výraznějšímu poklesu mandátů největších stran.
4. Systém kompenzačních mandátů zaručí bližší spojení mezi voličem a voleným kandidátem, než aplikace proporčního volebního systému s jedním obvodem.
5. Aplikace systému kompenzačních mandátů nevede k výraznému posílení parlamentní většiny reálných vládních koalic.

1. Variabilita proporčních volebních systémů

1.1 Proč zkoumat volební systémy

Důležitost zkoumání volebních systémů a jejich účinků, nejen na stranický systém, si mezi jinými uvědomovali např. Shugart a Taagepera. Ti ve svém díle (1989: 1-2) výstižně poznamenali, že historie Chile mohla být zcela odlišná, kdyby fungovala jiná volební pravidla. Shugart a Taagepera mají na mysli zejména prezidentské volby z roku 1970, ve kterých se dostal do prezidentského úřadu, později Pinochetem svržený (1973), Salvador Allende.⁸ V tomto případě hraje důležitou roli také volební systém aplikovaný na parlamentní úrovni. Chile, které bylo prezidentskou demokracií, praktikovalo při parlamentních volbách poměrný volební systém, který měl za následek působení několika relevantních stranických subjektů. A jak upozorňuje Scott Mainwaring (1993: 222-223), spojení prezidencialismu s vícestranickým systémem má neblahé účinky na fungování celého systému. Důsledkem těchto faktorů byla dlouhotrvající krvavá diktatura.⁹

Procedura voleb a výběr volebního systému hrají též důležitou roli v neklasických teoriích demokracie autorů J. A. Schumpetera a K. R. Poppera. Tito autoři podrobili kritice „klasickou teorii demokracie“, a navrhli jinou, „neklasickou teorii demokracie“, kterou považovali za realističtější (Novák 2003: 11-12).

Podle Schumpetera role lidu spočívá v utvoření vlády (přímo či nepřímo). Voliči by měli po hlasování respektovat dělbu moci mezi sebe a politiky, neměli by tedy v intervalu mezi volbami příliš snadno odmítat důvěru

⁸ V chilských prezidentských volbách konaných v roce 1970 kandidovali 3 kandidáti: socialista Salvador Allende (36,3 % hlasů), centrista Radomiro Tomič (28,0 % hlasů) a pravicový kandidát Jorge Alessandri (35,0 % hlasů). Volební systém byl nastaven takovým způsobem, že nezískal-li žádný z kandidátů nadpoloviční většinu hlasů, konalo se kolo druhé, do kterého postoupili dva nejúspěšnější kandidáti z kola prvního. V tomto případě Allende a Alessandri. Ve druhém kole vybíral budoucího prezidenta parlament. Ten kandidát, který získal nadpoloviční většinu hlasů zákonodárců byl zvolen. Toto pravidlo bylo aplikované z důvodu, aby zvolený prezident měl většinovou podporu v parlamentu. Parlament dal přednost Allendemu, přičemž je pravděpodobné, že v případě hlasování občany by získal prezidentský úřad Alessandri. Allende byl tedy zvolen na základě 36,3 % hlasů. (Mlejnek 2006: 10)

⁹ Po prohraném referendu konaném v roce 1988, byl Pinochet nucen odstoupit z prezidentského úřadu a vyhlásit nové volby (prezidentské a parlamentní). Mimo jiné byl přijat nový volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny. Tento volební systém měl sloužit jako pojistka „starého“ režimu proti případným rychlým změnám. Jedná se o tzv. binominální systém (blíže o binominálním volebním systému např. Siavelis 2005; Nohlen 2000b).

těm, které zvolili. Schumpeter odmítá poměrné zastoupení, dle tohoto autora má vládnout ten, kdo má větší podporu (Novák 2003: 17).

Popperova teorie je oproti té Schumpeterově založena na myšlence odmítnutí tyranie. Ve svých pozdějších spisech zdůrazňoval, že negativní moc sesadit vládu je mnohem důležitější, než pozitivní moc nastolit novou. Popper je dále proti poměrnému zastoupení a to z toho důvodu, že způsobuje fragmentaci stranického systému a politiku plných ústupků. Dle Poppera v koaličním systému vlád není za vládní politiku odpovědná žádná strana, jelikož jedna strana svádí vinu na další strany v koalici. Koho má pak volič sankcionovat?

Mimo jiné je výběr volebního systému, aplikovaného na parlamentní úrovni, důležitý v pracích Arenda Lijpharta (např. 1984, 1994). Nejen v českém prostředí je známa polemika Miroslava Nováka (např. 2001a, 2001b, 2003, 2006), který argumentuje proti Lijphartovu doporučení implementovat konsensuální prvky do všech demokracií. Miroslav Novák ve svých pracích (2001a: 41, 2001b: 405-423) upozorňuje na Aristotelova slova: *„Nejde ani o to (nebo přinejmenším nejde jenom o to) hledat nejlepší vládu vůbec, nejlepší režim jako takový, ale spíše takový režim, který vyhovuje v daných podmínkách.“*

Výše napsané lze shrnout do teorému Tomáše Lebedy (2004a: 4): *„Volební systém je jednou z nejdůležitějších proměnných, která spoludefinuje podobu a fungování celého politického systému. Má významný vliv na počet stran a koaliční vazby mezi nimi, zásadně ovlivňuje stabilitu a akceschopnost exekutivy.“*

1.2 *Proporční volební systémy a jejich variabilita*¹⁰

Základním principem listinných poměrných volebních systémů je alokace mandátů stranám dle poměru získaných hlasů jednotlivými stranami (Norris 2004: 50). Neboli, kolik procent hlasů stana získá, tolik procent mandátů má obdržet (Cox 2000: 227). Vladimír Klokočka ve své práci upozorňuje, že (1996: 313-314): „*Exaktní proporcionalní systém, v němž počet mandátů, které získaly jednotlivé strany ve volbách, odpovídá zcela adekvátně proporci hlasů, odevdaných pro jednotlivé strany, je ideálním případem, jehož přesná realizace je iluzí.*“ V praxi často nemají volební inženýři proporčních volebních systémů zájem o docílení vyrovnaného poměru mezi získanými procenty a alokovanými mandáty (Cox 2000: 228), např. binominální volební systém v Chile (blíže např. Siavelis: 2005, Nohlen 2000b), větší vychýlení od proporcionality vykazuje¹¹ také např. Španělsko¹², Portugalsko, ale také Polsko (volby 1997) a Rumunsko (volby 1996).¹³ Blíže k indexům proporcionality ve vybraných zemích v tabulce 1 (následující strana). Pippa Norris uvádí (2004: 50-51), že poměrné volební systémy (i ty, které nemají čistě poměrné výsledky) na rozdíl od většinových volebních systémů zdůrazňují vyjednávání, smlouvání, dohadování kompromisů a dohod uvnitř parlamentu v procesu vytváření politických rozhodnutí.

Gary W. Cox (2000: 227-238) ve svém článku zabývajícím se poměrným zastoupením rozlišuje 3 typy výstupů listinných systémů. Za prvé, takové poměrné zastoupení, které maximálně zvýhodňuje velké politické strany, např. řecký volební systém v letech 1974-1985 (pozn. autora)¹⁴. V těchto volebních systémech jsou velké politické strany extrémně nadreprezentovány a malé subjekty jsou podreprezentovány či zcela eliminovány. Ve druhé skupině jsou takové proporční volební systémy, které se snaží o ideální proporcí mezi obdrženými hlasy a alokovanými mandáty, např. nizozemský nebo izraelský volební systém (ten již méně z důvodu 1,5%

¹⁰ 1. Kapitola této práce nezpochybňuje zařazení systému jednoho přenosného hlasu mezi poměrné volební systémy, ale pro účely této práce jsou poměrnými volebními systémy míněny pouze listinné poměrné volební systémy.

¹¹ Zde míníme volby do dolních komor.

¹² Blíže k volebnímu systému Španělska např. Kunc (2000: 127-159) a k polskému volebnímu systému blíže např. Kubát (2004: 88-121).

¹³ Indexy proporcionality jsou čerpány z Norris 2004: 52-53.

¹⁴ Blíže k řeckému volebnímu systému 1974-1985 např. v Lijpahrt 1994: 42-45.

uzavírací klauzule). Například v Nizozemí získá strana poslanecký mandát při překročení vypočtené hodnoty Hareovy kvóty. Její výše se obvykle pohybuje na hranici 60 000 hlasů. Tato nejzažší mez získání mandátu závisí na volební účasti, v roce 1998 stačilo na získání mandátu 57 361 hlasů (Farrell 2001: 79). Mezi těmito dvěma extrémami se nachází takové volební systémy, ve kterých prostá většina hlasů nemusí znamenat absolutní většinu mandátů, ale ve kterých se liší poměr získaných mandátů oproti obdržným hlasům. Obvykle ve prospěch stran, které získají více hlasů. Do této skupiny můžeme zařadit španělský či portugalský volební systém. Španělský volební systém napomáhá velkým politickým stranám. Výsledky voleb z let 1982, 1986, 1989 a 2000 vyprodukovaly tzv. umělé většiny, neboli na základě prosté většiny hlasů politický aktér obdržel nadpoloviční většinu mandátů v Poslanecké sněmovně.

Tabulka 1: Proporcionalita ve vybraných zemích¹⁵

Země	Rok voleb	Volební systém	Matematická formule	Proporcionalita
Belgie	1999	listinný PR	d'Hondtův dělitel	4
Česká republika	1996	listinný PR	Hagenbach–Bischoffova kvóta	11
Dánsko	1998	listinný PR	Hareova kvóta	2
Island	1999	listinný PR	Hareova kvóta	2
Izrael	1996	listinný PR	d'Hondtův dělitel	4
Nizozemí	1998	listinný PR	d'Hondtův dělitel	5
Norsko	1998	listinný PR	Sainte-Laguë dělitel	5
Peru	2000	listinný PR	d'Hondtův dělitel	2
Polsko	1997	listinný PR	d'Hondtův dělitel	18
Portugalsko	2002	listinný PR	d'Hondtův dělitel	7
Rumunsko	1996	listinný PR	d'Hondtův dělitel	18
Slovinsko	1996	listinný PR	Hareova kvóta	16
Španělsko	1996	listinný PR	d'Hondtův dělitel	7
Švédsko	1998	listinný PR	Sainte-Laguë dělitel	3
Švýcarsko	1999	listinný PR	d'Hondtův dělitel	7

Poznámka: pro výpočet indexu proporcionality je užitý Loosemore-Hanby index.
Zdroj: Norris 2001: 52-53, upraveno autorem.

Rae k tématu dodává (Novák 2006: 82): „*Volební systémy směřují k nadreprezentaci v křeslech těch stran, které získají nejvíce hlasů, a k podreprezentaci těch stran, které získají nejmenší počet hlasů.*“ Rae dále doplňuje: „*Volební zákony často omezují strany reprezentované v parlamentu tím, že zbavují křesel malé strany, zejména ty, které získají nejhorší výsledek při volbách.*“ Raeho závěry týkající se proporcčních volebních systémů lze doložit českými reáliemi. K tomu nám poslouží procentuální zisky hlasů

¹⁵ Blíže k výpočtům proporcionality Lebeda 2006a, 2006b.

politických subjektů ve volbách do PS PČR v roce 2006 a zisk mandátů taktéž vyjádřený v procentech. Občanská demokratická strana (ODS) vyhrála volby se ziskem 35,4 % hlasů a ziskem 40,5 % mandátů, Česká strana sociálně demokratická (ČSSD) 32,3 % hlasů a 37 % mandátů, Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM) 12,8 % hlasů a 13 % mandátů, Křesťanská demokratická unie – Česká strana lidová (KDU-ČSL) 7,2 % hlasů a 6,5 % křesel a Strana zelených (SZ) 6,3 % hlasů oproti 3 % mandátů.

Tato kapitola a celá tato studie nechce hodnotit klady a zápory poměrných volebních systémů. Snahou výše uvedeného textu je pouze doložit variabilitu listinných systémů. Nicméně nelze opomenout několik důležitých vlastností. Nejen Pippa Norris zdůrazňuje následující nedostatky (2004: 76-77): *„tyto systémy jsou náchylné vytvářet rozkolísané výsledky, slabé nestabilní vládní koalice, resp. nestabilitu koaličního vládnutí, kde je obtížné pro voliče určit jasnou odpovědnost, administrativní ochrnutí, legislativní zablokování, pomalé a postupné tvoření rozhodnutí, omezenou schopnost politiků rozhodovat včas v případě náhlých krizí, podporuje legitimizaci extrémistických stran na pravici a na levici a snižuje zodpovědnost zvolených členů. Výhodou poměrných systémů je dobré zastoupení menšin či reprezentace menšinových proudů ve společnosti (Cox 2000: 228).*

Sartori vnáší do problematiky nový vhled, když rozlišuje mezi systémy s „čistou proporcionalitou“ a „nečistou proporcionalitou“ (2001: 23). Uvádí (2001: 23): *„(..) Tento problém (viz kritika Pippy Norris), pravda, není tak velký v případě nečisté proporcionality. Nedokonalou proporcionalitou poměrného zastoupení lze tak ospravedlnit jako prostředek proti fragmentaci systému stran“.* Dle Sartoriho (2005: 125-130) stabilita a akceschopnost vlád záleží i na počtu relevantních stran ve stranickém systému.

Z výše napsaného textu vyplývá, že listinné systémy jsou natolik tvárné, že se svými výstupy dokáží přiblížit výstupům všech ostatních systémů (Lebeda 2004b: 38). Jak je patrné z dat uvedených v tabulce 2, nejvíce rozšířené jsou listinné systémy v Evropě. Z celkových 49 volebních systémů je 28 listinných, tj. téměř 60 % všech systémů jsou systémy listinné. Z celosvětového hlediska jsou listinné systémy používány ve 35 % případů, ve srovnání s 24 % FPTP.

Tabulka 2: Volební systémy z roku 2004¹⁶

Volební systémy	Afrika	Amerika	Asie	východní Evropa	západní Evropa	Oceánie	střední východ	Celkem
FPTP	15	17	5	0	1	7	2	47
BV	1	3	2	0	3	2	4	15
PBV	3	0	1	0	0	0	0	4
AV	0	0	0	0	0	3	0	3
TRS	8	3	6	1	1	1	2	22
List PR	16	19	3	13	15	0	4	70
STV	0	0	0	0	2	0	0	2
MMP	1	3	0	2	2	1	0	9
Parallel	4	0	8	7	1	1	0	21
SNTV	0	0	1	0	0	2	1	4
BC	0	0	0	0	0	1	0	1
LV	0	0	0	0	1	0	0	1
Celkem	48	45	26	23	26	18	13	199

Zdroj: Reynolds a Reilly et al. 2005: 31

¹⁶ V případě, že legislativní orgán se skládá ze dvou komor, jsou započítány obě komory, resp. oba volební systémy.

1.3 Proměnné listinných systémů

Tato podkapitola nás seznámí s nástroji, kterými je možné ovlivňovat výslednou proporcionalitu a podobu proporčních systémů. Předmětem této práce však není detailní analýza proměnných volebních systémů, a proto zde bude uveden pouze stručný vhled do této problematiky. Uvedená terminologie koresponduje s názvoslovím, které vnesl do českých odborných kruhů Tomáš Lebeda (2001). Je tak činěno z důvodu stále se vyskytujících rozdílných překladů jednoho pojmu. Za proměnnou budeme považovat pouze takový faktor, který lze při konstruování volebního systému ovlivňovat přímo, tj. zákonodárci jej mohou vkomponovat do volebního zákona. Tyto pravidla, resp. proměnné jsou primárně nastavené. Z výše nastavené logiky vyplývá, že nelze za proměnné považovat ty veličiny, které jsou důsledkem jiných daností.

1.3.1 Určení proměnných proporčních volebních systémů

V odborné literatuře jsou proměnné obvykle definované pro všechny volební systémy najednou. Pokusíme se tedy kritickým zhodnocením několika konceptů docílit stanovení proměnných proporčních volebních systémů.

Gary Cox (2000: 227-228) ve své studii zabývající se poměrnou reprezentací uvádí tři okruhy hlavních proměnných, které mohou volební inženýři používat při regulování přepočtu hlasů na mandáty. Mezi ně patří: podoba hlasování¹⁷ (ballot structure), podoba volebního obvodu (district structure) a podoba použité formule (formulaic structure).

Podoba hlasování je u Coxe (2000: 228-231) blízká stejnojmenné proměnné Taagepera a Shugarta (1989: 19, viz níže). Tato proměnná určuje jakým způsobem může volič hlasovat a způsob nakládání s jeho hlasem. Jedná se zejména o to, zda-li volič může hlasovat pro individuálního kandidáta (FPTP), kandidátní listinu jako celek (listinné systémy), nebo má-li možnost obojího (MMP). Dále je výsledek ovlivněn tím, kolika hlasy volič disponuje. Zda-li jedním (FPTP, nebo jeden hlas pro kandidátní listinu v listinném

¹⁷ Používáme překlad Tomáše Lebedy (2001). Ostatní proměnné dle Coxe - volný překlad autora.

systemu) či dvěma a více hlasů (např. BV, CV, PV). Přepočtení hlasů na mandáty také ovlivňuje to, zda-li smí volič kandidáty preferovat, řadit, škrtnat, dopisovat či je vybírat z více stran. V neposlední řadě též nelze opomenout ordinální charakter hlasování (AV, STV, SV), při kterém jsou za určitých podmínek hlasy daného kandidáta převáděny na kandidáta jiného.¹⁸

Podoba volebních obvodů je, dle Coxe (2000: 230-231), definována velikostí volebního obvodu, počtem úrovní, na kterých k alokaci mandátů dochází a tzv. negeografickým obvodem určeným specifické skupině voličů. Velikostí volebního obvodu rozumí počet mandátů rozdělovaných v jednom obvodu. Tento obvod může být jeden celostátní (např. Nizozemí, Izrael, Namíbie), další možností je rozdělení celkového počtu mandátů do menších volebních obvodů (např. Španělsko, Portugalsko), či do takového počtu obvodů, kolik se volí poslanců (např. Velká Británie). Počet úrovní definuje kompenzačními mandáty (např. Dánsko, Švédsko) a zbytkovými mandáty ze zbytkových hlasů (např. Československo 1918-1939). Negeografický obvod je vyčleněn z ostatních volebních krajů. Jsou v něm udělovány mandáty minoritním skupinám, např. italská a maďarská menšina ve Slovinsku (vyhrazen 1 mandát). Tato skupina voličů je geograficky nekoncentrovaná, a tak jí je utvořen jeden celostátní obvod.

Podobu použité formule chápe Cox (2000: 231-237) primárně jako metodu přepočtu hlasů na mandáty. Rozlišuje metody většinové, a to relativně a absolutně většinové. Tyto systémy se vyznačují systémem „vítěz bere vše“, přičemž nezáleží na velikosti volebního obvodu. Dále diferencuje proporční formule, které dělí na metody největšího zbytku (kvóty) a metody nejvyšších průměrů (dělitelé). Toto dělení používá také např. Lijphart (1994: 153), Norris (2004: 51) a Farrell (2001: 71). Tomáš Lebeda (2001: 430-431) vhodně namítá na nevhodnost Lijphartovy, Norrisovy a Farrellovy terminologie. Metoda nejvyšších průměrů znamená, že nárok na mandát má ta kandidátní listina, která v daný moment vykazuje nejvyšší průměr hlasů na mandát. A to je možné

¹⁸ Příkladem ordinálního charakteru hlasování nám poslouží volební systém používaný pro volbu starosty Londýna. Daný volební systém – doplňkové hlasování (SV) – povoluje voliči označit preferenčními hlasy dva kandidáty (první preference, druhá preference). V případě, kdy nezíská žádný z kandidátů nadpoloviční většinu hlasů, koná se kolo druhé. Do toho postupují pouze první dva kandidáti, kterým se „přesouvají“ druhé preference nepostoupivších kandidátů. Ten kandidát, který získá v obou kolech nejvíce hlasů - vyhrává.

jen v případě d'Hondtova dělitele. A proto Tomáš Lebeda (2001: 431) navrhuje typologii založenou na rozlišení Taagepera a Shugarta (1989: 29-35) na kvóty a dělitele.

Sekundární dělení zakládá Cox na tom, zda-li formule přiděluje mandát přímo kandidátovi (např. USA), kandidátní listině (např. Švýcarsko), popřípadě kartelu kandidátních listin (např. Švédsko 1911-1952). Možné ovlivnění celkové proporcionality přikládá taktéž počtu užitých formulí v rámci jednoho systému. Do této proměnné začleňuje dále uzavírací klauzuli a bonusové mandáty¹⁹.

Podíváme-li se blíže na první proměnnou, podobu hlasování, zjistíme, že systém kandidátních listin je již sám o sobě bližší specifikací způsobu hlasování. Způsob nakládání s hlasem je tedy zřejmý. To, smí-li volič kandidáty preferovat, řadit, škrtnat, dopisovat či je vybírat z více stran, má vliv spíše než na celkový volební výsledek daného subjektu, na určení toho, kdo kýžený mandát získá uvnitř kandidátní listiny. Tuto proměnnou můžeme tedy považovat za proměnnou všech volebních systémů jako celku, nikoli však za konkrétní proměnnou listinných systémů.

Podobu volebních obvodů definuje Cox zejména velikostí volebního obvodu a počtem úrovní, na kterých k alokaci mandátů dochází. Listinné systémy pracují s velikostí volebních obvodů. Všeobecně přijímaným faktem je, že se zvyšující velikostí volebního obvodu vrůstá míra proporcionality a naopak. Počet úrovní je také spjatý s listinnými systémy, přičemž důležitější úrovní je ta úroveň, která je určující. Shrnuto, oba tyto rozměry podoby volebních obvodů lze považovat za důležitou proměnnou listinných systémů.

U podoby matematické formule je vliv na volební výsledky zřetelný. Tuto proměnnou zúžíme jen na formule užívané v listinných systémech, tj. na dělitele a kvóty. Dalším aspektem podoby volební formule je, dle Coxe, uzavírací klauzule a bonusové mandáty. Tyto 2 podoby lze také považovat za proměnné listinných systémů. Bonusové mandáty budeme dále pokládat za

¹⁹ Mezi země, které využívají volební systém s bonusovými mandáty můžeme zařadit od roku 2005 též Itálii. Bonusové mandáty jsou součástí volebních systémů do obou komor – Poslanecké sněmovny a Senátu. Volební zákon z roku 2005 obsahuje ustanovení, podle něhož vítězný subjekt, ať již vyhraje volby s jakoukoli většinou, automaticky získává 340 mandátů z 630 rozdělovaných, tj. celkem 54% většinu v Poslanecké sněmovně (v případě, že již nemá více). Ve volbách do Senátu získává vítězný subjekt (v regionu) 55 % udělovaných mandátů v regionu (pokud již nezíská více) (blíže k italskému volebnímu systému Bartáková 2006).

součást charakteru a počtu skrutinií (viz výše počet úrovní), jelikož tyto mandáty nejsou součástí základní alokace mandátů, tj. jsou rozdělovány ve vyšším skrutiniu.

Lijphart ve své práci *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies* k proměnným uvádí (1994: 10): „*Mezi experty na volební systémy panuje široká shoda, že mezi dvě nejdůležitější proměnné s nejvýznamnějšími důsledky na proporcionalitu výsledků a na stranické systémy jsou volební formule a velikost volebního obvodu.*“ Již u Garyho Coxe jsme konstatovali, že tyto 2 proměnné můžeme zahrnout mezi proměnné listinných systémů. Lijphart (1994: 11-12) jako třetí proměnnou uvádí volební práh. Jelikož volební práh není primárně určen, ale je důsledkem daností jiných proměnných (zejména velikostí volebního obvodu a matematické formule) nemůžeme jej počítat mezi námi definované proměnné (srov. Lebeda 2001: 426-427). Čtvrtou hlavní proměnnou je dle Lijpharta (1994: 12-13) velikost voleného shromáždění. Lijphart tímto navazuje na Douglase W. Raeho (Lijphart 1994: 12), který na tuto proměnnou upozornil jako první. Pravdou je, že tato proměnná je sice primárně daná, ale i tak musíme Lijphartovi a Raemu oponovat. Lijphart poukazuje (1994: 12-13) na skutečnost, že v případě existence 5 členného malého sboru bude disproporce zákonitě větší, než u 10 členného zákonodárského sboru, atd. Zde musíme Lijphartovy a Raemu namítnout, že dle našeho názoru spadá tato proměnná do již zmíněné proměnné - velikosti volebního obvodu (srov. Lebeda 2001: 427).

Taagepera a Shugart (1989: 19) uvádí tři proměnné: podobu hlasování, velikost volebního obvodu a užitou formuli. Velikost volebního obvodu a matematická formule byly již výše zahrnuty do proměnných listinných systémů. Podoba hlasování byla vyloučena již u Coxe.

Zúžíme-li výše definované proměnné všech volebních systémů pouze na proměnné proporčních volebních systémů, dostaneme na základě naší analýzy následující výčet: velikost volebního obvodu, matematická formule, uzavírací klauzule, charakter a počet skrutinií (srov. Lebeda 2001: 425-428, Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 116-135). Nutno poznamenat, že tyto faktory nejsou jediné, ale jak si ukážeme níže, patří mezi nejdůležitější. Jak již bylo

poznámeno, předmětem této studie není analýza všech proměnných listinných systémů, a proto si zde představíme tyto faktory velmi stručně.²⁰

²⁰ V českých odborných kruzích se tomuto věnují texty např. T. Lebedy (2001), V. Havlíka, J. Šedy a D. Čalouda (2005).

1.3.2 Velikost volebního obvodu

Jak již upozornila předešlá podkapitola, tuto proměnnou zde představím pouze okrajově. Uvedu zhodnocení některých politologů věnujících se problematice voleb a volebních systémů. Jako demonstraci vlivu velikosti volebních obvodů představím 2 zcela odlišné listinné systémy – španělský a nizozemský. Přičemž ten první aplikuje malé velikosti volebních obvodů oproti druhému, nizozemskému, který rozděluje mandáty v 1 celostátním obvodu.

Velikost volebního obvodu znamená počet mandátů alokovaných v daném volebním obvodu. Označuje se písmenem M (magnitude). Studie zabývající se volebními systémy se shodují, že velikost volebního obvodu je nejvíce důležitý faktor ovlivňující proporcionalitu mezi získanými mandáty a stranickými hlasy (Shugart 2000: 66). Shugart a Taagepera ve svém klasickém díle *Seats and Votes* (..) (1989: 112) uvádějí, že „(..) počet mandátů přidělovaných ve volebním obvodě má silnější dopad na proporcionalitu, než jakékoli další faktory.“

Lijphart uvádí (1994: 10-11), že jedním z nejdůležitějších poznatků Raeovy studie z roku 1967 *Politické důsledky volebních zákonů* (první systematicko-komparativní analýzy vlivů volebních systémů na disproportionalitu a multipartismus) byl velmi silný vliv velikosti volebního obvodu. Rae skromně přisuzuje tento poznatek Jamesovi Hoganovi, který v roce 1945 napsal, že rozhodující ukazatel proporčních systémů je velikost volebního obvodu. O dvacet let dříve se už George Horwill odkazoval na velikost volebního obvodu jako na nejdůležitější faktor (Lijphart 1994: 11).

Ze studií dále vyplývá, že se zvyšující velikostí obvodů vzrůstá míra proporcionality a naopak, snižováním velikosti se zvyšuje disproportionalita. Shugart dále uvádí (2000: 67): „(..) ve volebních obvodech okolo 20 mandátů se podíl mandátů a hlasů stává velmi blízkým.“ Shugart s Taageperou (1989: 114) uvádějí, že pomyslná hranice výraznějšího zkreslení volebních výsledků leží na hranici $M = 4$ a $M = 5$. Čtyřmandátové obvody mohou dle výše zmíněných autorů produkovat uměle vytvořené většiny. Shugart s Taageperou (1989: 114) a Lebeda (2005: 67) připouštějí, že u velkého počtu kandidujících stran se tato hranice posouvá na $M = 5$ a $M = 6$.

Ukazatel, který vhodně vypovídá o velikosti všech obvodů daného systému se nazývá ukazatel Efektivní velikosti obvodu (Lebeda 2001a: 431; Lebeda 2005: 71; Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 130):

$$M' = \frac{\sum M_i^2}{S}$$

M_i je velikost každého jednotlivého obvodu a $S = \sum M_i$ je celkový počet mandátů ve voleném shromáždění.

Konsekvence vlivu velikosti volebních obvodů na proporcionalitu volebních výsledků vhodně znázorníme na dvou odlišných příkladech. Nejprve zmíníme Španělsko, jehož volební systém je jedním z typických příkladů tzv. majorizovaného systému poměrného zastoupení. Lijphart uvádí (1994: 162), že míra disproportionality dosahovala v letech 1977 až 1989 průměrné hodnoty $D = 15,1$, což je trojnásobek disproporce dlouhodobě vykazovanou ve volbách do amerického kongresu pomocí jednokolového systému relativní většiny. Tento systém napomáhá vytváření tzv. umělých většin, neboli na základě relativní většiny hlasů může politický aktér získat absolutní většinu mandátů. To se stalo po volbách v letech 1982, 1986, 1989 a 2000. Nutno dodat, že i v případech, kdy strana nezískala absolutní většinu mandátů, utvořila menšinovou vládu „podporovanou“ některou regionální stranou.

Oproti španělskému systému představuje nizozemský volební systém, z hlediska proporcionality výsledků voleb, jeden z nejvíce proporcívních systémů na světě. Průměrně dosahoval v letech 1956-1989 Loosemore-Hanby index hodnoty $D = 2,96$ (Lijphart 1994: 162). Tyto výsledky jsou způsobené zejména vlivem 2 proměnných – velikosti volebního obvodu a uzavírací klauzulí, resp. její neexistencí.

Podívejme se blíže na systém alokace mandátů v jednotlivých systémech.. Ve volbách do španělské poslanecké sněmovny se rozděluje celkem 350 mandátů. Tyto mandáty jsou alokovány v 52 volebních obvodech. Dva obvody přidělují na základě techniky FPTP pouze jeden mandát. Jedná se o španělské enklávy v severní Africe – Ceuta a Melilla. Po vynechání těchto 2 obvodů se dostaneme na počet 348 alokovaných mandátů v 50 obvodech. I přes existenci 2 jednomandátových volebních obvodů s technikou FPTP můžeme považovat španělský volební systém za poměrný. Massicotte a Blais

(1999: 341-366) stanovili podmínku, že za smíšený systém lze považovat pouze takový, kde je každá složka zastoupena minimálně 5 % mandátů.

K rozdělování mandátů se užívá d'Hondtův dělitel. Velikost volebních obvodů osciluje mezi 2-34 mandáty. Z těchto 50 obvodů obsazují pouze 2 obvody větší počet mandátů. Jedná se o Madrid a Barcelonu, kterým je obvykle přiděleno něco přes 30 mandátů. Zbylých 48 obvodů nejčastěji dosahuje velikosti mezi 4 až 8 mandáty. Připomeňme na tomto místě Shugarta s Taageperou (1989: 114), ti uvádějí, že pomyslná hranice výraznějšího zkreslení volebních výsledků leží na hranici $M = 4$ a $M = 5$. Čtyřmandátové obvody mohou dle výše zmíněných autorů produkovat uměle vytvořené většiny. Shugart s Taageperou (1989: 114) a Lebeda (2005: 67) připouštějí, že u velkého počtu kandidujících stran se tato hranice posouvá na $M = 5$ a $M = 6$. Velikost volebních obvodů tedy umožňuje ve 2 volebních obvodech alokaci mandátů bez znečištění proporcionality. Tento fakt potvrzuje Shugart (2000a: 67), ten uvádí, že v obvodech okolo 20 a více mandátů dochází k čistě proporční alokaci mandátů. V ostatních volebních obvodech jsou výsledky více disproporční ve prospěch větších stran. Těchto 50 volebních obvodů (nepočítáme africké enklávy) kopírují hranice 50 provincií.

Uzavírací klauzule není stanovena celostátně, uplatňuje se na úrovni každého volebního obvodu a to ve výši 3 %. V naprosté většině obvodů není tato klauzule důležitá, jelikož je v těchto malých obvodech přirozený práh i několikanásobně vyšší.

Trendem několika posledních voleb je klesající míra disproporce, která je nyní srovnatelná s výsledky do švýcarské dolní komory (Lebeda 2005: 71). To vše vlivem psychologické dopadu volebního systému a konsolidací stranického systému (Lebeda 2005: 71).

Přejdeme k Nizozemí. To je z technického hlediska rozděleno na 19 menších obvodů, které zejména slouží pro snadnější sčítání hlasů. Fakticky je Nizozemí tvořeno pouze jedním celostátním obvodem, kde je ve volbách do Druhé komory (ta je de facto komorou dolní) rozdělováno 150 mandátů. Uzavírací klauzule není stanovena, nicméně ji lze snadno určit, vydělíme-li 100 % celkovým počtem mandátů, tj. 150. Výsledná klauzule činí 0,67 % hlasů. Jako metoda pro přepočítání hlasů na mandáty slouží Hareova kvóta kombinovaná s metodou nejvyšších průměrů. Tato kombinace bývá někdy

označována jako d'Hondtův dělitel (např. Norris 2004: 51, Lijphart 1994: 22). Kandidátní listina je v nizozemském případě vázaná.

V Nizozemí může strana získat poslanecký mandát již při překročení hodnoty Hareovy kvóty. Tato nejzažší hranice získání mandátu závisí na volební účasti, v roce 1998 stačilo na získání mandátu 57 361 hlasů (Farrell 2001: 79). Důsledkem nizozemského volebního systému je též i velmi malý propad hlasů. V roce 1998 to bylo 3,7 % a v roce 2002 0,8 % hlasů (Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 129).

Tabulka 3: Přehled hlavních proměnných nizozemského a španělského volebního systému

Proměnné	Španělsko	Nizozemí
velikost volebního obvodu	$M = 2-34$	$M = 150$
matematická formule	d'Hondtův dělitel	Hareova kvóta a metoda nejvyšších zbytků
uzavírací klauzule	$LT = 3\%$ na úrovni obvodů	neexistence LT
Počet skrutinií	1	2

Zkratky: M = velikost volebního obvodu, LT = uzavírací klauzule.

Zdroj: Kunc (2000: 127-159), Farrell (2001: 78-80), Lebeda (2005: 69-73), Havlík, Šedo, Čaloud (2005: 128-130). Upraveno autorem.

1.3.3 Volební formule

Volební formule jsou metody, pomocí kterých proporční volební systémy převádějí počty hlasů na počty mandátů. Můžeme je rozdělit do dvou skupin: na volební kvóty a volební dělitelé (Lebeda 2001: 426; Lebeda 2005: 73). Každá z těchto skupin používá odlišné metody převádění hlasů na mandáty. Jednotlivé skupiny mají své základní formule. Jsou jimi Hareova kvóta a d'Hondtův dělitel (Lebeda 2005: 73). Skupina volebních formulí je obsažné téma a jelikož v naší krátké analýze opomineme množství údajů, odkážeme např. na článek Tomáše Lebedy *Hlavní proměnné proporčních volebních systémů* (2001).

Lijphart (1994: 153) a Norris (2004: 51) dělí volební formule na metody největších zbytků a nejvyšších průměrů. Na nevhodnost této terminologie jsme upozornili již výše. Lijphart také připouští dělení na kvóty a dělitele. Taagepera a Shugart (1989: 29-35) dělí volební formule na metody odčítání a metody dělení. Tyto metody označují též jako kvóty a dělitele.

Volební kvóty

Volební kvóty pracují s celkovým počtem odevzdaných hlasů (V) a celkovým počtem mandátů (S). Výsledkem je kvóta (Q). Pomocí vypočtené kvóty jsou politickým aktérům přidělovány mandáty. Příkladem v praxi používané kvóty je Hareova kvóta ($Q = \frac{V}{S}$). Tato kvóta se používá v ČR pro výpočet republikového mandátového čísla, na jehož základě jsou volebním obvodům přidělovány mandáty. V tomto případě se sečtou všechny odevzdané platné hlasy ve všech volebních obvodech a vydělí se počtem všech mandátů. Výsledný podíl je kvóta potřebná pro přidělení jednoho mandátu ve volebním obvodě. Mezi další kvóty patří automatická nebo neměnná (uniform) kvóta ²¹, Hare–Niemeyerova kvóta, Hagenbach–Bischoffova kvóta ²², Imperialiho kvóta a jeho upravená verze.

Obvykle kvóty nedokáží alokovat všechny mandáty. Zbylé mandáty mohou být dále rozdělovány na základě několika metod.

Metoda největších zbytků

Tato metoda přiděluje zbylé mandáty těm stranám, které vykazují největší absolutní počet nevyužitých hlasů, resp. jsou porovnávány počty zbylých hlasů, které nevedly k zisku mandátu. Určitou nevýhodou této metody je, že nedokáže přidělit stranám více než jeden mandát. Metoda největších zbytků spolu s Hareovou kvótou představuje klasické pojetí proporcionality s tradičními indexy (Lebeda 2005: 83).

²¹ Automatická kvóta se nevypočítává jako určitý podíl hlasů na jeden mandát, ale je stanovena dopředu zákonem. Často uváděným příkladem bývá využívání automatické kvóty v německé Výmarské republice (Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 121).

²² Norris (2004: 51) nazývá tuto kvótu jako Droopovu. My toto označení používat nebudeme, abychom nesměšovali dva odlišné pojmy v jeden – Hagenbach-Bischoffovu kvótu a Droopovu kvótu.

Metoda nejvyšších průměrů

Jde o metodu, která přiděluje mandáty těm stranám, které vykazují největší průměrný podíl hlasů na daný mandát. Výhodou této metody je, že dokáže stranám přidělit i více než jeden mandát. Lijphart (1994: 192) a Norris (2004: 52-53) nazývají tuto metodu v kombinaci s jakoukoli kvótou jako d'Hondtova dělitele. Lijphart udává, že tato kombinace má vždy shodné výsledky jako d'Hondtův dělitel (srov. Lebeda 2005: 84).

Přidělení mandátů v dalším skrutiniu

Tato metoda převádí zbylé mandáty na vyšší úroveň, – regionální (Belgie) či celostátní (Rakousko) - kde jsou tyto mandáty alokovány opět pomocí kvót nebo dělitelů. V případě použití kvót může opět nastat situace, kdy nerozdělíme všechny zbylé mandáty. V tomto případě můžeme užít metodu největších zbytků nebo nejvyšších průměrů.

Volební dělitelé

Volební dělitelé umožňují rozdělení mandátů již v prvním skrutiniu. Alokační metoda je následující (Lebeda 2001: 437): počet platných hlasů každé strany je vydělen řadou čísel²³. Pro naprostou jistotu může být dělitelů až tolik, kolik má být rozděleno mandátů. Ze všech podílů je pak vybráno tolik nejvyšších, kolik má být vybráno mandátů. Každá strana má nárok na tolik mandátů, kolik jejích podílů bylo vybráno (Lebeda 2001: 437).

Celosvětově nejpoužívanějším dělitelem je d'Hondtův dělitel (Norris 2004: 51). Další dělitelé jsou: dánský dělitel, Sainte-Laguë dělitel, upravený Sainte-Laguë dělitel²⁴, Imperialiho dělitel²⁵ a upravený d'Hondtův dělitel²⁶.

²³ Dánský dělitel dělí čísla: 1; 4; 7; ...; Sainte-Laguë dělitel dělí čísla: 1; 3; 5; ...; upravený Sainte-Laguë dělitel dělí čísla: 1,40; 3; 5; ...; d'Hondtův dělitel dělí čísla: 1; 2; 3; ...; upravený d'Hondtův dělitel dělí čísla: 1,42; 2; 3; .. a Imperialiho dělitel dělí čísla: 2; 3; 4; ..

²⁴ V literatuře se též vyskytuje termín vyrovnávací dělitel (Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 124, Filip a Schelle 1992: 24).

²⁵ Filip a Schelle (1992: 23) nesprávně uvádějí, že Imperialiho dělitel zmírňuje výhodu velkých stran, oproti d'Hontovu děliteli, neboť rozdíl mezi dělením čísla 1 a 2 oproti 2 a 3 se snižuje na polovinu. Tento výrok je zcela nesmyslný (srov. Lebeda 1998, 1999, 2001, 2005).

²⁶ V literatuře (Havlík, Šedo, Čaloud 2005: 126) se vyskytují 2 modifikace d'Hondtova dělitele. V českém prostředí je známá modifikace, která dělí řadou čísel 1,42; 2; 3; .. Jinou variantu představuje estonský případ, v tomto případě se dělí číselnou řadou 1; 2^{0,9}, 3^{0,9}, 4^{0,9}.

1.3.4 Uzavírací klauzule

Hodnota uzavírací klauzule (legal treshold) vyjadřuje určité procento hlasů potřebných k připuštění stran do skrutinia. Pokud chce strana získat mandát, musí tuto uzavírací klauzuli překročit. Uzavírací klauzule má za úkol zabránit vstupu malých stran do Poslanecké sněmovny a zároveň zabránit štěpení stran ve stranickém systému (Farrell 2001: 81).

Miroslav Novák (2001a: 58-60) upozorňuje na v čase se měnící efekt uzavírací klauzule. Voliči si postupem času na uzavírací klauzuli zvyknou, přestanou dávat hlasy těm stranám, které ji nemají šanci překročit. To má za následek zvýšení proporcionality. Novák uvádí příklad vládní koalice z let 1992-1996, která získala za 42 % hlasů absolutní většinu mandátů - 52,5 % křesel v ČNR. Stejná koalice, ale po volbách v roce 1996, na základě 44 % hlasů získala jen 49,5 % všech mandátů (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Stranické složení vlád 1992-1996 a 1996-1997

Strana	Počet a procento parlamentních křesel vládní koalice 1992-1996	Procento hlasů volby 1992	Počet a procento parlamentních křesel vládní koalice 1996-1997	Procento hlasů volby 1996
ODS	66 (33 %)	29,75	68 (34 %)	29,62
KDU-ČSL	15 (7,5 %)	6,30	18 (9 %)	8,08
ODA	14 (7 %)	5,95	13 (6,5 %)	6,30
KDS	10 (5 %)	Koalice s ODS	Fúze s ODS	Fúze s ODS
Celkem	105 (52,5 %)	42 %	99 (49,5 %)	44 %

Zdroje: <http://www.vlada.cz>, <http://www.volby.cz> a vlastní výpočet

Nejčastěji bývá uzavírací klauzule stanovena v rámci celého státu. Pokud strana překročí tuto hranici, má právo účastnit se procedury rozdělování mandátů. Teoreticky může nastat situace, kdy politický subjekt tuto hranici

překročí a přesto nezíská jediný mandát. Stačí, aby výše přirozeného prahu byla v každém obvodu vyšší, než je stanovená uzavírací klauzule.

Takto vymezená celostátní klauzule může být doplněna výjimkou vázanou na zisk určitého počtu mandátů v některém ze základních obvodů. V takovémto případě je celostátní klauzule stanovena až ve druhém skrutiniu. Získá-li strana určitý počet mandátů v prvním skrutiniu, kvalifikuje jí tento zisk k rozdělování mandátů na druhé úrovni. Příkladem nám poslouží Německo, kdy zisk tří přímých mandátů opravňuje stranu k účasti ve druhém skrutiniu (kde je uzavírací klauzule 5%). Farrell (2001: 81) při celkovém hodnocení účinku uzavírací klauzule udává příklad Německa. V roce 1987 němečtí zelení získali 8,3 % hlasů, které proměnili ve 42 mandátů (8,5 %). V roce 1990 v prvních německých volbách, strana získala jen 4,8 % hlasů v západní části Německa a tak ztratila všechny mandáty. V českém prostředí můžeme uvést příklad Občanského hnutí (OH), které ve volbách v roce 1990 těsně nepřekročilo uzavírací klauzuli, když získalo 4,59 % hlasů.

Jedna z celosvětově nejvyšších celostátně stanovených klauzulí je v Turecku – 10% (Norris 2004: 51). Reynolds a Reilly (2005: 83) uvádí, že vlivem uzavírací klauzule propadne v Turecku až 50 % hlasů. Například ve volbách v roce 2002 propadlo 46 % všech hlasů (2005: 83). V polských volbách do Sejmu v roce 1993 propadlo také velké množství hlasů, přes 34 %. A to i při 5% klauzuli pro jednu stranu a 8% pro koalice (Reynolds a Reilly 2005: 83), zároveň se nejednalo o první svobodné volby.²⁷ Nejvyšší klauzule byla stanovena v Řecku v období 1974-1985 - ve výši 17 % pro jednu stranu, 25 % pro dvoučlenné koalice a 30% klauzule pro trojčlenné koalice (Lijphart 1994: 185).

Druhou možností je stanovení uzavírací klauzule na úrovni každého volebního obvodu zvlášť. Při aplikaci tohoto systému se musí strana kvalifikovat do skrutinia v každém volebním obvodu. Zda-li se projeví účinek uzavírací klauzule záleží opět na výši přirozené prahu (viz výše). Můžeme uvést příklad Španělska (viz španělský volební systém), kde je uzavírací klauzule stanovena ve výši 3 % na úrovni každého volebního obvodu. V drtivé většině případů je přirozený práh vyšší než stanovená klauzule. Klauzule se

²⁷ Ovšem musíme zdůraznit, že se jednalo o první volby s uzavírací klauzulí.

projeví pouze ve dvou velkých volebních obvodech – Barceloně a Madridu. Tímto nastavením jsou postiženy malé strany, které mají rozptýlenou volební podporu (Sjednocená levice) a naopak jsou zvýhodněny celostátně malé, ale regionálně velké strany (katalánská koalice Konvergence a Jednota).

Další možností určení klauzule je kombinace výše zmíněných metod. Do této skupiny můžeme zařadit např. Švédsko, kde musí strana získat 4 % hlasů v celé zemi, nebo alespoň 12 % hlasů v některém z volebních obvodů. Splnění jedné z těchto podmínek opravňuje stranu k účasti na rozdělování mandátů ve všech volebních obvodech.

Ve volebních systémech, které používají víceúrovňové rozdělování mandátů se můžeme setkat s různou výší uzavírací klauzule na každé úrovni. Např. v Rakousku není v prvním skrutiniu uzavírací klauzule stanovena, oproti druhému a třetímu skrutiniu, kde je vstup podmíněn obdržetím alespoň jednoho mandátu na základní úrovni nebo ziskem 4 % hlasů na celostátní spolkové úrovni (Farrel 2001: 81, Obludník 2007: 222). V Dánsku se na úrovni prvního skrutinia taktéž neshledáme s uzavírací klauzulí, mandát získá každá strana nebo nezávislý kandidát, kterým se podaří překonat přirozený práh (Dočekalová 2003: 167-168, Lebeda 2005: 120-121, Shugart a Taagepra 1989: 128-129). Výše přirozeného prahu je v dánských obvodech velmi proměnlivá, může se pohybovat až kolem 30 % hlasů, v největším obvodě je pak jeho hodnota až desetkrát nižší (Lebeda 2005: 120). Do druhého skrutinia se lze nominovat na základě splnění jedné ze tří podmínek (Shugart a Taagepera 1989: 128-129): a) získat alespoň jeden mandát v prvním skrutiniu, b) získat alespoň 2 % hlasů na celostátní úrovni, c) získat nejméně tolik hlasů, jaký byl průměrný počet hlasů na jeden mandát alespoň ve dvou ze tří dánských regionů – Kodaň, Jutland a Ostrovy.

1.3.4 Počet úrovní volebních obvodů, počet skrutinií a jejich charakter

Tento nástroj ovlivňující proporcionalitu volebních výsledků bude popsán a analyzován ze všech proměnných nejdetailněji, a proto se této veličině budeme věnovat v samostatné kapitole (2. kapitola).

2. *Teorie a praxe kompenzačních mandátů*

2.1 *Míra proporcionality proporčních volebních systémů*

Arend Lijphart ve své práci *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries* (1984: 164) uvádí, že hodnoty indexů proporcionality²⁸ u vybraných zemí²⁹ používajících poměrné volební systémy jsou relativně nízké a zcela odlišné od výsledných hodnot indexů proporcionality systémů užívajících většinové volební systémy. Dále uvádí, že při bližším zkoumání hodnot indexů proporcionality v zemích s proporčními volebními systémy lze najít značnou rozkolísanost (1984: 164-165). Důvody v této nejednotnosti vysvětluje mimo jiné užitím jednoho celostátního obvodu nebo víceúrovňových volebních obvodů. Země³⁰, které aplikují jednu z těchto metod mají dle Lijphartových výpočtů průměrné hodnoty $D = 1,5$.³¹ Ostatní země, které tyto nástroje nepoužívají mají průměrné hodnoty $D = 2,4$.

Můžeme najít nějaké podstatné rozdíly v důsledcích užívání jednoho celostátního obvodu a víceúrovňových obvodů? Odpověď zní ano. Mnozí odborníci na problematiku volebních systémů upozorňují na neblahé účinky působení jednoho velkého celostátního obvodu (Farrell 2001: 80).

Existence pouze jedné celostátní kandidátní listiny může způsobit několik nežádoucích konsekvencí: a) kandidáti jsou na kandidátní listiny jmenováni z ústředí stran, nikoli z jednotlivých regionů státu. Tento problém může dále vyústit ve vynechání kandidátů z určitých regionů. V krajním případě kandidáti na politické posty mohou pocházet jen z určitých vybraných

²⁸ Lijphart (1984: 162-163) v této stati hodnotí indexy proporcionality – Loosemore a Hanby index a Rae index. Konstatuje, že kritikové těchto indexů navrhují nové alternativní úpravy těchto indexů, které reflektují jejich nedostatky (bližší Lijphart 1984: 163). Dále uvádí, že jeho index se pokouší o kompromisní řešení, jelikož má ambici vypořádat se jak s nadhodnocením míry proporcionality, tak s opačným dopadem na její podhodnocení. Lijphartův index se tedy vypočítává jako aritmetický průměr rozdílů mezi procentem hlasů a procentem mandátů dvou největších stran.

²⁹ Mezi tyto země patří: Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie (IV. republika), Německo, Island, Izrael, Itálie, Lucembursko, Nizozemí, Norsko, Švédsko, Švýcarsko a Irsko.

³⁰ Mezi tyto země patří: Rakousko, Dánsko, Německo (od roku 1957), Island, Izrael, Nizozemí a Švédsko (od 1970).

³¹ Nutno poznamenat, že Lijphartovy indexy proporcionality jsou u zmíněných zemí (v poznámce 1) vypočítány v období 1945-1980.

regionů země³², b) nepřehlednost kandidátní listiny může způsobit dosazení (na kandidátní listinu) takového kandidáta, který by v malém obvodu neměl šanci na zvolení (neoblíbený kandidát, který je v regionu znám svou letargií, neodborností, ziskuchtivostí, atd.), ve svém důsledku se tento bod rovná snížení kvality volených kandidátů. Následky takovýchto kandidátních listin jsou z politické praxe známé, jmenujme například: a) politická rozhodnutí jsou činěna v ústředí politických stran, nikoli v regionech, b) takovéto volby rezignují na možnost konání voleb v přirozených hranicích daného státu, c) ztráta smyslu ve výběru kandidátů, d) na kandidátní listiny se dostávají méně kvalitní kandidáti, jejichž kvality jsou celostátně neznámé, e) zvětšení vzdálenosti/vzájemného vztahu mezi voliči a volenými zástupci (Farrell 2001: 80, Reynolds a Reilly et al. 2005: 71)³³, f) chybějící autonomie regionálních organizací, g) v extrémním případě můžeme hovořit až o fragmentaci a destrukci stranického systému (srov. Lebeda 2004a: 4).³⁴ „*Jeden celostátní volební obvod nepřináší žádná pozitiva, ale pouze negativa.*“ (Lebeda 2004a: 4).

Jak se tedy vyvarovat negativům vyplývajících z účinků jednoho celostátního obvodu a přitom zachovat vysokou proporcionalitu volebních výsledků? Dle mého názoru na tuto otázku správně odpovídá Tomáš Lebeda (Lebeda 2004a: 4): „*(..) stejného proporcčního efektu bez nežádoucích účinků lze dosáhnout moderními volebními technikami, jako jsou např. systémy tzv. kompenzačních mandátů, relativně hodně používaných v západní Evropě*“.

Ve prospěch Tomáše Lebedy hovoří i argumenty Arenda Lijpharta (1984: 164-165), který udává příklad Švédska, Rakouska a Německa.³⁵ Švédsko v roce 1952 změnilo metodu přepočtu hlasů na mandáty z d'Hondtova dělitele na Sainte-Laguého dělitele. Tímto krokem klesla disproporcionalita

³² Farrell (2001: 80-82) namítá, že problému nominace kandidátů na kandidátní listiny se dá předejít. Upozorňuje zejména na nizozemskou praxi, kdy nominace kandidátů probíhá na devatenácti regionálních úrovních.

³³ Reynolds a Reilly (2005: 82) uvádějí, že nejvhodnější pro zachování personalizace voleb jsou volební obvody do 7 mandátů.

³⁴ Fragmentaci stranického systému rozumějme jeho roztržitost. Náklady stran na vstup do voleného shromáždění jsou při existenci jednoho volebního obvodu a neexistenci uzavírací klauzule (např. Nizozemí) velmi nízké. V důsledku to může vést ke vstupu malých a miniaturních stran do voleného shromáždění, sestavování akceschopných a stabilních vlád je pak mnohem složitější. Destrukci stranického systému chápeme jako odosobnění procesu voleb.

³⁵ Níže popsaný stav platí jen v tom případě, pokud efekt volebního obvodu nezastíní jiná proměnná. V tomto případě uzavírací klauzule.

systému z $D = 2,4$ v roce 1948 na $D = 1,2$ mezi lety 1952 až 1968. Zavedením systému kompenzačních mandátů v roce 1970 klesla dále disproporcionalita volebních výsledků ve volbách v roce 1970 na $D = 0,8$.

Rakousko přistoupilo v roce 1971 k volební reformě, která zavedla víceúrovňové volební obvody. Disproporcionalita systému klesla z průměrné hodnoty $D = 2,5$ mezi lety 1945 až 1970 na $D = 0,6$ po roce 1971. Německá volební reforma před volbami v roce 1957 zavedla alokaci kompenzačních mandátů na úrovni druhého skrutinia v rámci celostátního obvodu, index disproporcionality klesl z průměrné hodnoty $D = 3,5$ před volbami v roce 1957 na $D = 1,7$ po volbách v roce 1957.

2.2 Počet a charakter skrutinií

Čtvrtá námi definovaná proměnná je spjata jak s velikostí volebních obvodů, tak s volebními formullemi. Obecně lze říci, že volební systémy, které využívají více úrovní volebních obvodů sledují dva cíle.

Za prvé, chtějí ponechat nepříliš velké volební obvody pro těsnější kontakt voliče s poslancem (Lijpahrt 1994: 32). Tyto obvody také často respektují správní členění země. Jako příklad můžeme uvést Norsko a Dánsko. Norsko je od roku 2003 pro účely voleb do parlamentu rozděleno do 19 volebních obvodů, které odpovídají správnímu členění země a jejichž velikost se pohybuje v rozmezí 4-17 mandátů³⁶. Dánsko je pro volby do Folketingu rozděleno do 17³⁷ volebních obvodů³⁸, které také respektují správní členění země a jejichž velikost koliduje od 2 do 23 mandátů.

Za druhé, chtějí zároveň zajistit vysokou proporcionalitu celého systému (Lijpahrt 1994: 32). V jednoúrovňových systémech nelze tyto dva požadavky skloubit. Víme, že malá velikost volebních obvodů vede k vyšší míře disproporcionality. Z modelových výpočtů zřetelně vyplývá, že o ideální

³⁶ Uvedená velikost volebních obvodů je včetně kompenzačních mandátů (Havlík 2006a: 216, Havlík 2006b: 287).

³⁷ Folketing má celkem 179 poslanců, přičemž 4 z nich jsou voleni na Faerských ostrovech a v Grónsku podle jiných pravidel. Zbylých 175 poslanců je voleno v těchto 17 kontinentálních volebních obvodech (Shugart a Taagepera 1989: 128-129, Lebeda 2005: 120).

³⁸ Mandáty přidělené volebním obvodům jsou v tomto případě uvedeny bez kompenzačních mandátů (Dočekalová 2003: 168, Lebeda 2005: 120).

proporcionalitě volebních výsledků můžeme hovořit teprve při velikosti $M = 20$ mandátů a více (Shugart 2000a: 67).

Ve více úrovních systémech se mohou výše zmíněné cíle vhodně doplňovat a kombinovat. Tyto systémy tedy nivelizují disproporcionalitu způsobenou alokací mandátů v prvním skrutiniu (Farrell 2001: 80-82). V těchto systémech je také snaha využít pokud možno co nejvíce hlasů (Farrell 2001: 80-82). V systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů se na vyšší úroveň přesouvají ty hlasy, které nevedly na základní úrovni k zisku mandátu. A v systému kompenzačních hlasů se využívá ve druhém skrutiniu všech hlasů, které politický subjekt získal.

Ve víceúrovňových systémech se většina zemí drží logického odůvodnění těchto systémů a velikost obvodů je zde v průměru obvykle menší než $M = 10$ (Lijphart 1994: 36). Hlavní výjimku tvořila Itálie (Lijphart 1994: 36). Německo je zcela opačným příkladem. Na základní úrovni jsou používány jednomandátové volební obvody. Míra proporcionality závisí tedy především na počtu mandátů, které se rozdělují na vyšší úrovni (Lijphart 1994: 32). Německé jednomandátové obvody mají pouze psychologický dopad na voliče, nikoli však technický. Výsledné složení Bundestagu vychází více méně z proporční volby, která je výsledkem alokace mandátů ve druhém vyšším skrutiniu.³⁹

Jak již bylo několikrát řečeno, víceúrovňové systémy zaručují zvýšení proporcionality celého systému, tyto důsledky mohou za jistých okolností vést k nešťastným následkům. Zejména v případě neexistence uzavírací klauzule. V tomto případě mohou získat parlamentní zastoupení různé miniaturní strany, které většinou komplikují fungování stabilních a akceschopných vlád. Není tedy překvapením, že víceúrovňové systémy používají ve druhém skrutiniu některý z omezujících prvků, který má zabránit vstupu miniaturních stran do voleného sboru. Můžeme tedy říci, že ve víceúrovňových systémech hraje uzavírací klauzule důležitější roli než v systémech jednoúrovňových. Například v Norsku mají právo účastnit se rozdělování kompenzačních mandátů pouze ty

³⁹ Lijphart (1994: 36) poznamenává, že dokonce i tak velký počet kompenzačních mandátů, který se v Německu přiděluje – 50 % ze všech udělovaných mandátů (tj. 299 mandátů) – není dostačující. Problém zde představují tzv. převislé mandáty, které jsou určeny v jednomandátových volebních obvodech. U těchto převislých mandátů dochází k určitému konfliktu s poměrnou alokací mandátů ve druhém skrutiniu.

subjekty, které obdržely v celostátním měřítku nejméně 4 % hlasů. Zcela opačným příkladem jsou italské volby konané v roce 1946, kdy bylo na vyšší úrovni alokováno 556 mandátů při neexistenci uzavírací klauzule. Efektivní klauzule měla v tomto případě hodnotu pouze 0,1 % (Lijphart 1994: 36-37).

Víceúrovňové volební systémy nemusí mít jen dvě úrovně. V praxi jsme se setkávali či se stále setkáváme s volebními systémy, které měly či mají tři i čtyři úrovně. Jako tříúrovňový systém můžeme označit od roku 1971 rakouský volební systém. První úroveň se zde skládá ze 43 obvodů, přičemž počet přidělovaných mandátů se pohybuje od $M = 1$ až 8. Na této úrovni je pro alokaci mandátů užitá Hareova kvóta. Nerozdělené mandáty se přesouvají na druhou vyšší úroveň. Tyto mandáty jsou opět distribuovány pomocí Hareovy kvóty v 9 volebních obvodech, které kopírují hranice spolkových států. Mandáty nerozdělené na prvních dvou úrovních jsou alokovány pomocí d'Hondtova dělitele ve třetím skrutiniu, které se skládá z jednoho spolkového volebního obvodu. Na všech úrovních se mandáty rozdělují pomocí všech hlasů v daných skrutiniích, nikoli pomocí hlasů zbytkových.⁴⁰ Rozdíl v těchto alokacích bude vysvětlen níže.

Se čtyřúrovňovými volebními systémy se již v praxi neseznamujeme. V letech 1974-1985 byl tento druh volebního systému používán v Řecku. Řecký čtyřúrovňový volební systém zdánlivě zapadal do kategorie zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů (viz níže), ale s tím rozdílem, že do dalších skrutinií byly přesouvány pouze zbytkové mandáty, nikoli zbytkové hlasy. Mandáty byly na každé úrovni distribuovány na základě všech hlasů. Nejednalo se tedy o novou kompenzační úroveň, ale o další stejně disproporční alokaci.⁴¹

Víceúrovňové systémy můžeme rozdělit do dvou základních skupin: a) systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů a b) systém kompenzačních mandátů (Lijphart 1994: 32, Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Lebeda 2001: 443, Lebeda 2005: 117).⁴² Shugart a Taagepera (1989: 129-133) přidávají dále třetí skupinu s tzv. dodatečnými mandáty. Tyto dodatečné

⁴⁰ Údaje o rakouském volebním systému jsou čerpány z textů Tomáše Lebedy (2005: 124-125) a Jana Obludníka (2007: 221-223).

⁴¹ Údaje o řeckém volebním systému z let 1974 až 1985 jsou čerpány z textu Arenda Lijpharta (1994: 42-45).

⁴² Použitá terminologie opět koresponduje s názvoslovím, které zavedl do odborných kruhů Tomáš Lebeda (2001, 2005).

mandáty spojují s volbami do japonské horní komory. Tomáš Lebeda (2001: 445-446, 2005: 125-126) používá dělení na systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, systém kompenzačních mandátů a dále na skupinu jiné modely víceúrovňových obvodů. Výše zmíněné skupiny budou popsány a analyzovány v samostatných podkapitolách této práce.

2.2.1 *Systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů*

Tyto systémy převádějí nerozdělené mandáty a nevyužité hlasy ze základní úrovně volebních obvodů na úroveň vyšší (Shugart 2000b: 42, Shugart a Taagepera 1989: 129-133). Na základní úrovni je použita některá z kvót. Kvóty nejsou ve většině případů schopny alokovat všechny mandáty. Tyto nerozdělené mandáty a hlasy, které nevedly k zisku mandátů, jsou převedeny na vyšší úroveň, kde se sčítají. K distribuci mandátů na vyšší úrovni můžeme použít kteroukoli volební formuli. V případě opětovné alokace mandátů pomocí kvóty nemusí být opět rozděleny všechny mandáty. V tomto případě by následovalo další vyšší skrutinium, kde může být opět použita kterákoli volební formule. Chceme-li předejít případnému třetímu skrutiniu, musí být na druhé úrovni použitý některý z dělitelů. Jako příklady těchto systémů můžeme uvést československý prvorepublikový volební systém, ČSFR, volební systém v ČR do voleb v roce 1998 včetně a italský volební systém do roku 1993.

V těchto systémech není pevně stanoven počet mandátů, které budou rozdělovány na vyšší úrovni. Neboli, počet alokovaných mandátů na vyšší úrovni záleží na počtu nealokovaných mandátů na nižší úrovni (Shugart 2000: 42-43).

Celková proporcionalita je závislá zejména na typu kvóty na nejnižší úrovni volebních obvodů (Lijphart 1994: 32) a též na velikosti těchto obvodů (Lebeda 2005: 118). Lijphart (1994: 32) uvádí, že nejvíce proporčních výsledků je možné dosáhnout tam, kde je na nižší úrovni použita Hareova kvóta. Takto vypočítána kvóta má vždy nejvyšší hodnotu ze všech kvót. Se stoupajícím n přičítaným k počtu mandátů ve jmenovateli klesá proporcionalita ve prospěch větších stran (Lebeda 2005: 118). Tohoto efektu je docíleno tím,

že snížením velikosti kvóty je rozděleno více mandátů častěji mezi větší strany, a tím méně mandátů je převedeno do vyššího skrutinia (Lebeda 2005: 118). A čím více mandátů je alokováno na vyšší úrovni, tím více proporčních výsledků daný systém dosahuje.

Malé strany, které nezískají žádný mandát na základní úrovni, převádějí na vyšší úroveň všechny své hlasy. V tomto případě je pro ně výhodné, aby na základní úrovni byla použita kvóta s co nejmenším n ve jmenovateli, nejlépe s žádným n . Pro tyto strany je dále příhodné, aby dané obvody nebyly příliš velké, neboť ve velkém obvodu je přidělena většina mandátů (v prvním skrutiniu). V opačném případě, to jest, na základní úrovni je použita kvóta s vyšším n ve jmenovateli a dané volební obvody jsou natolik velké, že kvóta alokuje většinu mandátů již v prvním skrutiniu, mají malé strany nepatrnou šanci na získání poměrné části mandátů. Tento jev je částečně kompenzován nižším počtem hlasů velkých stran v následném skrutiniu.

V systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů je nedůležitější úroveň ta první (Lijphart 1994: 32). Lijphart k tomuto poznamenal (1994: 32): *„žádná formule aplikovaná na vyšší úrovni není schopná systematicky favorizovat větší strany nad malými, jelikož strany s vyššími součty hlasů nemusí být nutně větší strany.“*

Shugart a Taagepera (1989: 132) dále zdůrazňují vliv uzavírací klauzule, která má dle těchto autorů podstatný účinek na výslednou proporcionalitu volebních výsledků. Například malé strany, které nenaplní výslednou hodnotu kvóty by mohly na vyšší úroveň přesunout všechny své hlasy. V tento moment záleží na tom, zda-li volební systém omezuje vstup do druhého skrutinia. *„Pokud ne, tak je to největší výhoda malých stran“* (Shugart a Taagepera 1989: 132). Takto fungoval volební systém například v Československu 1918-1939 a v Německu 1920-1933. Přísnější restrikce byly nastavené například v České republice v letech 1993-2002, kdy do druhého skrutinia postoupily ty politické subjekty, které získaly 5 % hlasů na úrovni skrutinia prvního.

Důležité je zdůraznit, že každý volič v systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů vykonává samotný akt volby jen jednou. V případě, že jím preferovaná strana se kvalifikuje do druhého, třetího, .. skrutinia, přenášejí se její nevyužité hlasy, které nevedly k získání mandátů. Vše na základě jedné volby.

Jak si ukážeme níže na základě modelových výpočtů uvedených v tabulce 5, 6 a 7 (viz níže), Hareova a někdy i Hagenbach-Bischoffova kvóta v menších volebních obvodech často rozdělí jen relativně malé procento mandátů (srov. Lebeda 2005: 118-119). Do vyššího skrutinia je pak převáděno vysoké množství mandátů. Může se stát, že v malém volebním obvodě jsou z pěti mandátů rozděleny pouze dva. V tabulce 5 (viz níže) si tuto situaci modelujeme v Karlovarském kraji. Jako zdroj dat nám slouží výsledky hlasování z voleb do PSP ČR v roce 2006 v daném kraji. V tomto volebním obvodě se alokovalo celkem 5 mandátů. Voleb se účastnilo 26 politických subjektů. Mandáty jsou alokovány na základě vypočtené Hareovy kvóty.

Tabulka 5: Rozdělení mandátů v Karlovarském kraji pomocí Hareovy kvóty

	ODS	ČSSD	KSČM	SZ	KDU-ČSL	Celkem
Platné hlasy	49189	44887	20323	9206	4723	128328
Naplnění kvótou	1,91	1,74	0	0	0	-
rozdělené mandáty	1	1	0	0	0	2
Využité hlasy	25666	25666	0	0	0	51332
Zbytkové hlasy	23523	19221	20323	9206	4723	76996

Poznámka: velikost vypočtené kvóty je 25666 hlasů.

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet.

Modelové výpočty potvrzují výše uvedený fakt, že Hareova kvóta aplikovaná v malých volebních obvodech může rozdělit i méně než 50 % mandátů. V tomto případě byly přiděleny 2 poslanecké posty z celkového počtu 5 mandátů. Na vyšší úroveň byly převedeny tedy 3 mandáty z 5.

Podíváme-li se dále například na Liberecký kraj, ve kterém bylo na základě letošních výsledků voleb do PSP ČR v roce 2006 alokováno 8 poslaneckých mandátů, zjistíme, že modelové výpočty vykazují podobné výsledky (viz tabulky 6, 7, 8, 9). V tomto případě budeme alokovat nejen pomocí Hareovy kvóty, ale i na základě Hagenbach-Bischoffovy kvóty, Imperialiho kvóty a posílené Imperialiho kvóty. Pokusíme se vyzorovat, jestli i tyto kvóty budou vykazovat podobné výsledky jako Hareova kvóta.

Tabulka 6: Rozdělení mandátů v Libereckém kraji pomocí Hareovy kvóty

	ODS	ČSSD	KSČM	SZ	KDU-ČSL	Celkem
Platné hlasy	83647	63181	24823	20646	9131	201428
Naplnění kvótou	3,32	2,51	0	0	0	-
rozdělené mandáty	3	2	0	0	0	5
Využité hlasy	75535,5	50357	0	0	0	125892,5
Zbytkové hlasy	8111,5	12824	24823	20646	9131	75535,5

Poznámka: Velikost vypočtené kvóty je 25179 hlasů.

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet.

Údaje, které generuje tabulka 6 nám naznačují, že ve středně velkých volebních obvodech dokáže Hareova kvóta rozdělit již více než 50 % mandátů, v našem případě 5 poslaneckých křesel z 8. Dále můžeme potvrdit Lijphartova slova (1994: 32), že nejvíce proporčních výsledků je možné dosáhnout tam, kde je na nižší úrovni použita Hareova kvóta. Jak je patrné z tabulky 6, malé strany v Libereckém kraji sice nezískaly žádný mandát, ale do dalšího skrutinia si s sebou přenášejí nesrovnatelně větší podíly nevyužitých hlasů, oproti stranám velkým.

Tabulka 7: Rozdělení mandátů v Libereckém kraji pomocí Hagenbach–Bischoffovy kvóty

	ODS	ČSSD	KSČM	SZ	KDU-ČSL	Celkem
Platné hlasy	83647	63181	24823	20646	9131	201428
Naplnění kvótou	3,74	2,82	1,11	0	0	-
rozdělené mandáty	3	2	1	0	0	6
Využité hlasy	67143	44762	22381	0	0	134285
Zbytkové hlasy	16504	18419	2442	20646	9131	67143

Poznámka: velikost vypočtené kvóty je 22381 hlasů.

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet.

Hagenbach-Bischoffova kvóta rozdělila v Libereckém kraji již převážnou většinu mandátů, 6 mandátů z 8. Příčinu lze nalézt ve snížení hodnoty kvóty, jejíž hodnota klesla 25179 hlasů na 22381 hlasů.

Tabulka 8: Rozdělení mandátů v Libereckém kraji pomocí Imperialiho kvóty

	ODS	ČSSD	KSČM	SZ	KDU-ČSL	Celkem
Platné hlasy	83647	63181	24823	20646	9131	201428
Naplnění kvótou	4,15	3,14	1,23	0	0	-
rozdělené mandáty	4	3	1	0 (1)	0	8 (9)
Využité hlasy	80571	60428	20143	0	0	129306
Zbytkové hlasy	3076	2753	4680	20646	9131	40286

Poznámka: velikost vypočtené kvóty je 20143 hlasů.

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet.

Imperialiho kvóta nám již rozdělila všechny požadované mandáty. Dále se potvrdilo nebezpečí možnosti přidělení více mandátů. Kvóta měla tendenci alokovat 9 mandátů z celkového počtu 8.

Tabulka 9: Rozdělení mandátů v Libereckém kraji pomocí posílené Imperialiho kvóty dle výsledků hlasování z roku 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	SZ	KDU-ČSL	Celkem
Platné hlasy	83647	63181	24823	20646	9131	201428
Naplnění kvótou	4,57	3,45	1,36	1,13	0	-
rozdělené mandáty	4	3	1	0 (1)	0	8 (9)
Využité hlasy	73247	54935	18312	0	0	146493
Zbytkové hlasy	10400	8246	6511	20646	9131	54935

Poznámka: velikost vypočtené kvóty je 18312 hlasů.

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet.

Jako poslední kvóta byla použita posílená Imperialiho kvóta, která připočetla trojku ve jmenovateli zlomku. U této kvóty se taktéž potvrdilo

nebezpečí možnosti přidělení více mandátů. Kvóta alokovala mandátů 9 z celkového počtu 8.

Výše předkládané modelové výpočty pracují pouze s matematickými propočty a v žádném případě nejsou schopné zohlednit možné odlišné chování voličů v případě užití jiné mechaniky volebního systému. I přes tuto výtku můžeme určit účinky volebních formulí na podobu stranického systému. Sečteno a podtrženo, z modelových výpočtů vyplývá, že systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů vykazuje vyšší míru proporcionality tehdy, když je na základní úrovni volebních obvodů užitá Hareova či Hagenbach-Bischoffova kvóta, nejlépe Hareova kvóta. Tohoto efektu je docíleno tím, že je do vyššího skrutinia převáděno neúměrně vysoké množství mandátů. Obecně se tak zvyšuje počet poslanců, kteří nemusí být spjati se žádným volebním obvodem na základní úrovni. „*To je proti původní logice malých obvodů. Ty jsou, v případě víceúrovňových volebních systémů, konstituovány zejména pro dosažení lepšího kontaktu mezi voličem a poslancem*“ (Lebeda 2005: 119). Nejméně proporčních výsledků dosahují Imperialiho a Imperialiho posílená kvóta, které převedou do vyššího skrutinia nejméně mandátů.

2.2.2 Systém kompenzačních mandátů

Druhý způsob alokace mandátů na vyšší úrovni je přidělení mandátů pomocí systému kompenzačních mandátů. Kompenzační mandáty jsou, dle Shugarta (2000b: 42-43), alokovány na vyšší úrovni za účelem kompenzování deviace proporcionality, která je důsledkem malé velikosti volebních obvodů, méně proporčních formulí, nebo kombinace obojího. Lijphart (1994: 32) hovoří o velmi podobné funkci, zachování těsnější vzdálenosti mezi poslancem a voličem při zachování vysoké proporcionality systému. „*Malá velikost volebních obvodů ovlivňuje zejména psychologii voličů, a to nemusí být bezvýznamná věc*“ (Shugart a Taagepera 1989: 130).

Tento systém, který řadíme do skupiny víceúrovňové distribuce mandátů, se od systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů odlišuje hned v několika základních aspektech. Mezi jednu z nejvýznamnějších odlišností patří to, že kompenzační mandáty jsou rozdělovány na základě všech

hlasů, nikoli pomocí zbytkových hlasů (Farrell 2001: 80, Shugart a Taagepera 1989: 130). To znamená, že do vyššího skrutinia nepřevádíme jen ty hlasy, které nevedly k zisku mandátů, ale i ty, které k zisku mandátů vedly. Oba tyto systémy napomáhají zvýšit mandátový zisk malých stran, ale každý dosahuje svých cílů zcela jiným způsobem.

Jednou z dalších mnoha odlišností je, že počet mandátů, který se má na vyšší úrovni rozdělit, je stanoven předem ze zákona (Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Shugart a Taagera 1989: 129-130). Tento počet mandátů je vyhrazen mimo základní alokaci mandátů. Cílem kompenzačních mandátů je vyvážit nižší zisk parlamentních křesel ze základní úrovně na úrovni vyšší. Počet vyhrazených mandátů se různí zem od země. Příkladem můžeme jmenovat Švédsko – 39 kompenzačních mandátů (11 %), Dánsko 40 (23 %), Norsko 8 (5 %), Island 9 (13 %) a Německo 299 (50 %).

Vedle klasických systémů kompenzačních mandátů, které mají přesně stanovený počet vyrovnávacích mandátů můžeme dále zařadit systémy, které tento počet mandátů přesně stanovený nemají. Nicméně fungují na stejném principu. Tomáš Lebeda (2005: 124) o nich hovoří jako o kompromisních systémech mezi systémy zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů a systémy kompenzačními. Mezi tyto systémy řadíme rakouský model voleb do Národní rady a belgický volební systém do poslanecké sněmovny.

A jak v těchto dvou systémech probíhá distribuce mandátů? Začneme Belgií. Pro účely voleb do poslanecké sněmovny je Belgie rozdělena do 20 volebních obvodů, přičemž velikost obvodů je určována podle počtu obyvatel. Mandáty jsou alokovány na základě Hareovy kvóty. Víme, že tato formule, která dělí počet všech platných hlasů počtem všech mandátů, prakticky nikdy nemůže rozdělit všechny mandáty. Nerozdělené mandáty jsou tedy agregovány na vyšší úroveň, která je tvořena nikoli celostátním obvodem, ale devíti provincionálními kompenzačními obvody. V tento moment připomíná belgický systém již zmiňovaný systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů. Rozpor nastává v metodě přidělení zbytkových mandátů. Mandáty jsou na úrovni provincií alokovány na základě všech hlasů, nikoli na základě zbytkových hlasů. Proto považujeme belgický systém za systém kompenzační (Lijphart 1994: 32).

Shugart a Taagepera (1989: 127) podporují můj názor o zařazení belgického volebního systému mezi systémy kompenzační, když uvádí, že skutečnou velikost volebního obvodu nelze v Belgii určovat podle obvodů základních, ale podle velikosti obvodů na úrovni devíti provincií. „*Výsledek alokace na vyšší úrovni pomocí d'Hondtova dělitele v 9 provinciích zatlačí do pozadí předcházející alokaci v základních obvodech pomocí Hareovy kvóty. A tak je průměrná velikost 212 (velikost voleného shromáždění)/9 (počet provincií), tj. 24*“ (Shugart a Taagepera 1989: 127).⁴³

⁴³ Údaje o belgickém volebním systému jsou čerpány z textů Garyho Coxe 2000, Shugarta a Taagepera (1989: 126-129), Arenda Lijpharta (1994: 32) a částečně z Martina Habáně (2003).

Tabulka 10: Maticové znázornění belgického volebního systému pro volby do poslanecké sněmovny

	Základní obvody	Sekundární obvody (provincie)
Kartely stran	-	(2) Mandáty nealokované v kroku (1) jsou agregované uvnitř každé provincie. Mandáty jsou ve vyšších obvodech alokovány na základě d'Hondtova dělitele. Pro kvalifikaci do vyššího skrutinia musí kartel stran obdržet minimálně 66 % hodnoty Hareovy kvóty v jednom ze základních volebních obvodů v dané provincii.
Kandidátní listiny	(1) Každá listina obdrží tolik mandátů, kolikrát pojme celkový počet hlasů strany hodnotu Hareovy kvóty.	(3) Mandáty udělené kartelu stran v kroku (2) jsou realokovány každému stranickému komponentu (jeho kandidátní listině) ze základních obvodů užitím d'Hondtova metody.
Kandidáti politických subjektů	(4) Mandáty, které získaly kandidátní listiny v kroku (1) a (3) jsou realokovány každému kandidátovi na listině.	-

Poznámka: Čísla uvedená v závorkách jsou seřazena podle vzestupných kroků alokace.

Zdroj: Cox (2000: 235), upraveno autorem.

Druhým volebním systémem, který řadíme mezi kompenzační, aniž by měl předem stanovený počet vyrovnávacích mandátů je rakouský model voleb do Národní rady. Rakouský volební systém přiděluje od roku 1971 mandáty celkem ve třech úrovních. Parametry těchto úrovní byly popsány výše, zaměříme se tedy jen na metody alokace.

Jak již bylo jednou poznamenáno, na základní úrovni se mandáty distribují ve 43 obvodech. Mandáty, které nerozdělí na úrovni základních obvodů Hareova kvóta, jsou přesunuty na druhou úroveň, která je tvořena 9 spolkovými státy. Systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů by alokoval zbytkové mandáty na základě hlasů, které nevedly k zisku mandátů. Rakouský systém stejně jako belgický alokuje na zemské úrovni pomocí všech hlasů, které dané strany obdržely ve všech obvodech spolkové země. Na základě takto sečtených hlasů se vypočte ideální proporce pro spolkovou zemi a rozdíl oproti součtu mandátů ze základních obvodů je stranám dorovnán. K alokaci těchto kompenzačních mandátů je opět užita Hareova kvóta, která nemusí rozdělit všechny mandáty na úrovni spolkových zemí. Proto je v Rakousku ještě třetí skrutinium na celostátní úrovni. Na základě všech hlasů ze spolkových zemí je vypočtena ideální proporce pro veškerých 183 mandátů. Takto vypočtená ideální proporce mandátů je konfrontována s počtem získaných mandátů na první a druhé úrovni. Rozdíly jsou opětovně stranám dorovnány. Vysokou proporcionalitu volebních výsledků zaručuje zejména velikost jednoho celostátního obvodu, který určuje konečné rozdělení mandátů.

44

Vraťme se zpět k teorii. Při alokaci mandátů v systémech kompenzačních mandátů je obvykle postupováno následovně. První alokace mandátů se odehrává v základních volebních obvodech. Ve většině případů se k alokaci užívá některý z dělitelů, který rozdělí všechny mandáty. Například v Dánsku a Švédsku je na základní úrovni použit modifikovaný Sainte-Laguého dělitel. Vně tuto alokaci zůstává předem stanovený počet kompenzačních mandátů. Po rozdělení mandátů na úrovni prvního skrutinia následuje skrutinium druhé, ke kterému dochází většinou na celostátní úrovni. Na základě všech hlasů je vypočteno ideální rozdělení všech mandátů v rámci celé země. Takto vypočtený výsledek je komparován s mandáty získanými každou stranou v základních obvodech. Výsledek odečtu dává počet kompenzačních mandátů, který strana obdrží. (Shugart 2000b: 42-43, Shugart a Taagepera 1989: 130)

⁴⁴ Údaje o rakouském volebním systému jsou čerpány z textů Tomáše Lebedy (2005: 124-125) a Jana Obludníka (2007: 221-223).

Strany, které jsou na úrovni základních volebních obvodů nadreprezentovány, obdrží na vyšší úrovni obvykle menší podíl mandátů. A naopak, strany, které jsou v základních volebních obvodech podreprezentovány, obdrží na vyšší úrovni větší podíl mandátů. Shugart a Taagepera (1989: 128) dokládají tyto relace příkladem z Dánska. V dánských volbách do Folketingu konaných v roce 1975 obdrželi Demokráté středu⁴⁵ celkem 4 mandáty, přičemž tyto mandáty strana získala na celostátní úrovni. Zatímco dominantní Sociální demokraté⁴⁶ obdrželi 51 mandátů na první úrovni a jen 2 na celostátní úrovni. Shugart a Taagepera (1989: 128) dále upozorňují, že dánských 40 kompenzačních mandátů dostatečně vyrovnává malým stranám vzniklé ztráty. Avšak kdyby se na celostátní úrovni rozdělovalo jen 10 mandátů, Demokráté středu by získali mnohem méně mandátů a Sociální demokraté asi žádný (Shugart a Taagepera 1989: 128).

Již víme, že mezi systémy kompenzačních mandátů řadíme ty volební systémy, které mají předem stanovený počet kompenzačních mandátů. Tyto vyrovnávací mandáty jsou rozdělovány na základě všech hlasů (například Dánsko, Švédsko, Island). Dále ty systémy, které sice nemají předem stanovený počet kompenzačních mandátů, ale nerozdělené mandáty jsou v těchto systémech alokovány na základě všech hlasů (Belgie, Rakousko). Mezi systémy kompenzačních mandátů zařadíme smíšeně personalizované systémy poměrného zastoupení⁴⁷ (Shugart a Taagepera 1989: 36, 131; Nohlen 2000a: 4-6, Kaase 1984: 155-164, Lijphart 1994: 34, Lebeda 2005: 121). Někdy jsou tyto systémy řazeny mezi systémy smíšené (například Norris 2004: 52-53, Massicotte a Blaise 1999: 341-366).⁴⁸ Nicméně při pochopení jejich logiky poznáme, že jde o systémy poměrné. Mezi země užívající MMP řadíme například poválečné Německo a od roku 1993 také Nový Zéland.

Tomáš Lebeda uvádí (2005: 121-122) dva základní rysy, kterými se MMP systémy odlišují od ostatních systémů kompenzačních mandátů. Za prvé, volební obvody v prvním skrutiniu jsou pouze jednomandátové, proto se zde nejčastěji uplatňuje pravidlo prosté většiny. Vlivem většinového systému

⁴⁵ Překlad názvu strany je z anglického Center Democrats.

⁴⁶ Překlad názvu strany je z anglického Social Democrats.

⁴⁷ Z anglického mixed member proportional systems – MMP.

⁴⁸ V českém prostředí zařadili MMP do skupiny smíšených systému Ladislav Cabada a Marek Ženíšek ve společné knize Smíšené volební systémy (2003).

dochází na úrovni prvního skrutinia k vysokému stupni disproporcionality. Za druhé, je potřeba zajistit velký podíl kompenzačních mandátů, aby bylo možné vzniklou disproporci vyrovnat. Například v německých volbách do Bundestagu činí počet kompenzačních mandátů 50 % celkového počtu mandátů.

Stručně si přiblížíme volební systém do německého spolkového sněmu, aby bylo každému čtenáři jasné, proč zařazují daný systém mezi smíšeně personalizované systémy poměrného zastoupení⁴⁹ a do skupiny systémů užívajících kompenzačních mandátů.⁵⁰

Ve volbách do německého Bundestagu disponuje volič dvěma hlasy. Prvním (Erststimme) z nich volí kandidáta v jednomandátovém obvodu, druhým hlasem (Zweitstimme) volí kandidátní listinu.⁵¹ Nejprve jsou obsazeny mandáty pomocí prvních hlasů. Těchto 299 jednomandátových obvodů je členěno tak, aby tyto obvody nepřesahovaly hranice spolkových zemí. Následuje skrutinium druhé, ve kterém jsou sečteny druhé hlasy stran ze všech 16 spolkových zemí. Vstup do tohoto skrutinia je podmíněn obdržením alespoň 5 % hlasů celostátně, nebo ziskem 3 mandátů v skrutiniu prvním. Na základě sečtených hlasů stran, které se kvalifikovaly do druhého skrutinia, je pomocí Hare-Niemeyerovy metody rozděleno všech 598 mandátů. Po zjištění mandátového nároku jednotlivých stran, jsou tyto mandáty alokovány proporcčně, podle počtu hlasů uvnitř každé strany do spolkových zemí. Po-té, je od takto distribuovaných mandátů odečten počet křesel získaných stranou v jednomandátových volebních obvodech. Zbylé mandáty jsou doplněny regionálními stranickými kandidátkami. Jestliže strana získá v jednomandátových obvodech více poslanců, než jí bylo přiřčeno v proporcční volbě, může si je ponechat (převislé mandáty).

Alokace parlamentních křesel je tedy určena proporcčním podílem získaných hlasů na národní úrovni (Nohlen 2000a: 4-6). Hlasy, kterými voliči

⁴⁹ V Německu je volební systém do spolkového sněmu nazýván systémem personalizovaného poměrného zastoupení. Na Novém Zélandu funguje pro volby do poslanecké sněmovny stejný volební systém, který se odlišuje v počtu kompenzačních mandátů. Ale Novozélandané nazývají svůj volební systém systémem smíšeným. (Nohlen 2000a: 4-5)

⁵⁰ V tomto popisu opomineme řadu skutečností, proto odkazují například na texty Maxe Kaaseho (1984), Dietera Nohlena (2000a), Shugarta a Taagepera (1989: 129-131) a z českého prostředí například na text Tomáše Lebedy (2005: 121-124).

⁵¹ Shugart a Taagepera (1989: 130) upozorňují na názvy těchto hlasů. Prvním hlasem Němci rozumí hlas používaný v jednomandátových obvodech. Tento hlas nemá „prakticky“ vliv na celkové stranické složení Bundestagu. Zatímco rozhodující hlas je nazýván, dle Shugarta a Taagepera, „jen“ hlasem druhým.

obdařují individuální kandidáty v jednomandátových volebních obvodech, nemají účinek na národní proporční distribuci mandátů mezi strany, vyjma případů převislých mandátů (Nohlen 2000a: 4-6). „*Je to právě celostátní úroveň, která ovlivňuje složení legislativy*“ (Shugart a Taagepera 1989: 130).

Tomáš Lebeda (2005: 123-124) uvádí a zároveň vyvrací dva znaky, které mohou do určité míry zpochybňovat proporční charakter německého systému. Za prvé, ponechání přebytkových mandátů. Tento argument můžeme uznat za nerelevantní, jelikož počet převislých mandátů dosahuje v několika posledních volbách v průměru 1,5 % ze všech mandátů Bundestagu (Lebeda 2005: 123). A podle kritéria Massicotta a Blaise (1999: 341-366), lze považovat za smíšený jen ten systém, který se sestává ze dvou principiálně odlišných systémů (většinového a poměrného), přičemž obě složky se používají v měřítku celé země a každá z nich zajišťuje zvolení aspoň 5 % zástupců jediné komory zákonodárského sboru.

Druhým znakem je možnost *splittingu*, který umožňuje voliči rozdělit své hlasy. To znamená, že prvním hlasem může volič hlasovat pro kandidáta jiné strany, než kterou volí svým druhým hlasem. Důsledkem *splittingu* jsou výše zmíněné převislé mandáty. Z předcházejících odstavců již víme, že na základě tak malého počtu přesahujících mandátů nelze daný systém označit za smíšený. V námi analyzovaném tématu kompenzačních mandátů je možnost *splittingu* poněkud problematická. Jelikož převislé mandáty, které jsou důsledkem taktického hlasování⁵² voličů, jsou proti základní logice kompenzačních mandátů. Pokud by vlivem přesahujících mandátů výrazně stoupla disproporcionalita volebních výsledků, museli bychom zařazení německého systému mezi systémy kompenzačních mandátů znovu přehodnotit.

I přes tyto výtky zařazuje většina významných politologů německý volební systém do skupiny víceúrovňových obvodů s kompenzačními mandáty. Mezi mnohými můžeme jmenovat Lijpharta (1984: 164-165; 1994: 34), Shugarta s Taageperou (1989: 36; 129-131), Maxe Kaaseho (1984: 155-164), Nohlenu (2000a: 4-6), Shugarta (2000b: 42-43) a z českého prostředí například Tomáše Lebedu (2005: 121-124).

⁵² Získání přímého mandátů v jednomandátových volebních obvodech je pro kandidáty malých stran velmi složité, proto voliči těchto stran obvykle volí prvním hlasem kandidáta jim bližší silné strany. Teprve až druhým hlasem označí svou preferovanou politickou stranu.

Nyní si přiblížíme faktory, které mají v těchto systémech vliv na proporcionalitu volebních výsledků. Víme, že v systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů je první úroveň úrovní nejdůležitější. Ta rozhoduje o výsledné proporcionalitě celého systému. V systému kompenzačních mandátů je tomu naopak. V tomto případě je: „*Nejdůležitější úrovní ta poslední.*“ (Lijphart 1994: 32). Záleží jak na množství kompenzačních mandátů (Lebeda 2005: 124, Shugart a Taagepera 1989: 267-269), tak i na volební formuli (Lijphart 1994: 32, Lebeda 2005: 124).

Lijphart (1994: 32) se domnívá, že výsledná proporcionalita je spíše určena volební formulí užitou v nejvyšším skrutiniu. Oproti němu Taagepera se Shugartem (1989: 267-269) kladou důraz na počet kompenzačních mandátů, když uvádí: „*Volební obvody základní velikosti se stanou irelevantní, jestliže bude ve vyšším skrutiniu dostačující počet kompenzačních mandátů (...).*“ Lze dále souhlasit se Shugartem a Taageperou (1989: 267-269), kteří určitý vliv na proporcionalitu přisuzují také počtu obvodů, ve kterých probíhá přidělování kompenzačních mandátů. „*Největší přiblížení se proporcionalitě bude dosaženo, když procento mandátů určených ke kompenzacím překračuje pravidelnou odchylku od proporcionality a tehdy, když kompenzační mandáty budou alokovány v jednom vyšším obvodě.*“ (Shugart a Taagepera 1989: 267-269).

Platí tedy, čím je vyšší procento kompenzačních mandátů, tím se zvyšuje proporcionalita výsledků. A naopak čím je počet kompenzačních mandátů nižší, tím se míra proporcionality může snižovat. Havlík, Šedo a Čaloud (2005: 132) uvádí ve svém příspěvku, který se věnuje poměrným volebním systémům, že stinnou stránkou vysokého počtu kompenzačních mandátů je fakt, že takto zvolení poslanci nejsou těsně svázáni s žádným ze základních volebních obvodů. Myslím si, že tato myšlenka najde své opodstatnění pouze v systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, kde po udělení mandátu na vyšší úrovni není tento mandát distribuován zpět na nižší úroveň do konkrétního volebního obvodu. Ale v systému kompenzačních mandátů lze tomuto faktu předejít například tím, že kompenzační mandáty přisoudíme těm kandidátům, kteří těsně neuspěli v základních volebních obvodech, jako je tomu v Dánsku (Lebeda 2005: 124, Dočekalová 2003: 167-168). Island a Norsko praktikuje podobné pravidlo, když každému obvodu je

dodatečně přidělen jeden z kompenzačních mandátů (Maškarinec 2007: 196, Havlík 2006a: 216, Havlík 2006b: 287).

Naše pozornost se bude dále soustředit na technické aspekty systému kompenzačních mandátů, na základě kterých můžeme tyto systémy dále členit. Zaměříme se na počet voličských hlasů v těchto systémech, počet úrovní, počet kompenzačních obvodů a na užívané volební formule v jednotlivých skrutiniích.

Voliči mají většinou k dispozici pouze jeden hlas, který je následně přenášen na vyšší úrovně. Dvěma hlasy disponují voliči pouze ve smíšeně personalizovaných systémech poměrného zastoupení. Do první skupiny patří většina volebních systémů, které řadíme do systémů kompenzačních mandátů, příkladem za všechny jmenujme Belgie, Dánsko, Rakousko a Švédsko. Do druhé skupiny patří kromě již několikrát zmíněných příkladů Německa a Nového Zélandu také Albánie, Bolívie, Lesotho a několik dalších.

Počet úrovní se v těchto systémech také různí. V praxi se můžeme setkat se systémy dvouúrovňovými a tříúrovňovými. Opět můžeme konstatovat, že drtivý počet volebních systémů náleží k jedné skupině. V tomto případě míníme dvouúrovňové systémy, mezi které patří například Island, Norsko a Německo. Mezi tříúrovňové můžeme zařadit již několikrát uvedené Rakousko.

Odlišný je i počet obvodů, v rámci kterých ke kompenzaci dochází. V literatuře (Shugart a Taagepera 1989: 129-131, Shugart 2000b: 42) se vyskytují tři variace: 1) jeden celostátní kompenzační obvod, 2) několik regionálních kompenzačních obvodů, 3) kombinace předcházejících možností, to jest distribuce kompenzačních mandátů se odehrává, jak na regionální, tak na celostátní úrovni. První příklad se vyskytuje mezi volebními systémy nejčastěji, jedná se například o současné Dánsko, Švédsko a Německo. Ve druhé skupině nalezneme Spolkovou republiku Německo 1949, 1953 a Belgie. Nejméně početnou skupinu tvoří vícestupňové udělování kompenzačních mandátů. Do této skupiny spadá Rakousko.

Podobně jako v systémech zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, mohou být na různých úrovních v rámci jednoho volebního systému užitá rozdílná alokační pravidla. Podíváme-li se blíže na Dánsko, zjistíme, že na úrovni základních volebních obvodů jsou mandáty alokovány pomocí Sainte-Laguého dělitele. Na druhé úrovni je používána Hareova kvóta s metodou

největších zbytků. Rakousko následuje téměř opačný směr. Na prvních dvou úrovních je aplikována Hareova kvóta, následovaná d'Hondtovým dělitelem na poslední úrovni.

Pokud jsou kompenzační mandáty udělovány na regionální úrovni, lze pak souhlasit s názorem Arenda Lijpharta (1994: 32), který přiznává volební formuli, aplikované na vyšší úrovni, důležitou roli. Připomeňme v tento moment Shugartova slova, který uvádí (2000a: 67): „(..) *ve volebních obvodech okolo 20 mandátů se podíl mandátů a hlasů stává velmi blízkým.*“ Z toho vyplývá, že v případě, kdy jsou dané regionální obvody menší než oněch 20 mandátů, sehraje volební formule důležitou roli. Co se týče celostátního obvodu, je možno pro změnu souhlasit se Shugartem a Taageperou (1989: 130), kteří uvádí, že v takto velkém volebním obvodu „*přináší všechny obvyklé volební formule velmi stejné výsledky.*“

Dále se zaměříme na důležitou proměnnou proporčních volebních systémů, na uzavírací klauzuli a její působení v rámci systému kompenzačních mandátů. Již bylo několikrát řečeno, že víceúrovňové systémy poskytují vyšší míru proporcionality. Abychom předešli možné přílišné fragmentaci stranického systému, je dobré zahrnout do volebních pravidel uzavírací klauzuli (Shugart 2000a: 68-69).

Na základě porovnání volebních systémů užívajících kompenzační mandáty shledáme, že se omezující pravidla značně diferencují. Nejčastěji bývá pro vstup do druhého skrutinia vyžadován zisk předepsaného procenta platných hlasů v rámci celého státu. Příkladem může být Norsko (4 %) a Island (5 %). Někdy bývá tato celostátní klauzule doplněna výjimkou vázanou na zisk určitého počtu mandátů v některém ze základních volebních obvodů. Do této skupiny patří Německo a Rakousko. V Německu se zruší uzavírací klauzule pro ty strany, jejichž kandidáti obdrží alespoň tři mandáty na úrovni základních volebních obvodů. V Rakousku přestává platit uzavírací klauzule pro strany, které na úrovni regionů docílily zisku minimálně jednoho mandátu. V těch systémech, kde jsou vyrovnávací mandáty udělovány na regionálním stupni je obvykle klauzule aplikována na základě regionálních výsledků. Do této skupiny můžeme zařadit výše zmíněné Rakousko a Belgie. V Belgii se strany kvalifikují do provinciální alokace mandátů, jestliže získají v daném regionu alespoň 0,66 % hlasů z hodnoty Hareovy kvóty v jednom ze základních

volebních obvodů. Ve Švédsku je celostátně stanovená uzavírací klauzule doplněna výjimkou vázanou na zisk určitého počtu hlasů v některém ze základních volebních obvodů. Celostátně musí strana obdržet buď 4 % hlasů, nebo alespoň 12 % hlasů v některém ze základních volebních obvodů. Strany, které překonají takto stanovená omezující pravidla se mohou ucházet o alokaci mandátů na obou úrovních volebního systému.

Z tohoto vyplývá, že pokud má volební systém více úrovní, může být klauzule aplikována na kterékoli úrovni a může být vypočtena z celostátních výsledků, regionálních výsledků, nebo z výsledků základních volebních obvodů (Lebeda 2005: 115).

Shugart (2000a: 67-68) tvrdí, že u volebních systémů, které používají uzavírací klauzuli a kompenzační mandáty, je velmi složité určit efektivní práh a skutečnou velikost volebního obvodu. Lijphart (1994: 32) se vyjadřuje k efektivní uzavírací klauzuli podobně: „ (...) systémy, které užívají více úrovní volebních obvodů a zákonem stanovenou uzavírací klauzuli, není zde jednoduché určit efektivní klauzuli.“

Lijphart (1994: 37) uvádí, že nejsnadnější je určit efektivní klauzuli v těch systémech, ve kterých není zahrnuto pravidlo uzavírací klauzule. V této kategorii také snadno určíme průměrnou velikost volebního obvodu, která činí počet všech mandátů lomeno počet kompenzačních obvodů (srov. Shugart a Taagepera 1989: 267-269). Do skupiny těchto systémů počítá Lijphart od roku 1987 Maltu.⁵³

Další systémy, které mají uzavírací klauzuli stanovenou ve smyslu minimálního procentuelního zisku na celostátní úrovni, stane se tato klauzule zároveň efektivní klauzulí (Lijphart 1994: 37). Do této kategorie řadí Lijphart tři německé systémy od roku 1953⁵⁴, Dánsko od roku 1964, Švédsko od roku 1970 a Norsko od roku 1989.

V ostatních systémech, které využívají alokaci kompenzačních mandátů, je výpočet efektivní klauzule složitější (Lijphart 1994: 38). Do třídy těchto systémů řadí Lijphart například ty země, které připustí do celostátního skrutinia ty strany, které získaly určitý počet hlasů v jednom z regionů dané země.

⁵³ Lijphartem uváděné příklady budou níže znázorněny v tabulce 11. Tato tabulka bude dále obsahovat obecné informace o těchto volebních systémech.

⁵⁴ Do roku 1953 byla klauzule stanovena na regionální úrovni.

Podíváme-li se do historie, můžeme do této kategorie zařadit například dánský volební systém z let 1945 až 1953. Aby se strany kvalifikovaly do vyššího skrutinia potřebovaly naplnit hodnotu Hareovy kvóty (z celostátních hlasů) v jednom ze tří regionů země. Lijphart píše (1994: 38), že nejjednodušší to bylo v regionu Jutland (obsahoval okolo 42 % všech hlasů země), kde stačilo získat okolo 1,6 % hlasů. Tato hodnota je zároveň efektivní klauzulí.

Lijphart (1994: 38) definuje druhou skupinu zemí, které mají omezující pravidlo pro vstup do vyššího skrutinia vázané na získání alespoň jednoho mandátu na úrovni základních volebních obvodů. V této třídě volebních systémů vypočítáváme efektivní klauzuli daného systému v největším obvodě. Do této kategorie přiřazuje Lijphart Island.⁵⁵ Zaznamenává zde celkem dva islandské volební systémy, jeden z let 1946 až 1959 a druhý z let 1959 až 1987. V obou dvou islandských systémech byl požadavek získání jednoho mandátu snadno docílen v obvodě Reykjavík. Tento obvod měl nejdříve průměrnou velikost $M = 8$ a $M = 12,22$ mandátů. Efektivní klauzule byla v tomto obvodě 8,7 a 5,8 % hlasů.

⁵⁵ Na Islandu došlo ke změně, klauzule již není definovaná obdržetím alespoň jednoho mandátu na nižší úrovni, ale získáním 5 % hlasů celostátně (blíže Maškarinec 2007: 196).

Tabulka 11: Třináct proporčních systémů s technikami kompenzačních mandátů seřazených podle velikosti efektivní klauzule, 1945 – 1990

Volební systém	Počet a roky voleb	Úroveň volebního obvodu	Volební formule	Velikost volebního obvodu	Počet volebních obvodů	Velikost volebního shromáždění	Efektivní klauzule v %
ICE1	5: 1946 - červen 1959	Vyšší Nižší	d'Hondt Plurality/d'Hondt	52 1.46	1 28	52	8.7
ICE2	9: říjen 1959 - 1987	Vyšší Nižší	d'Hondt d'Hondt	60.33 6.14	1 8	60.33	5.8
GER1	1: 1949	Vyšší Nižší	d'Hondt Plurality	36.55 1	11 240	402	5
GER2	1: 1953	Vyšší Nižší	d'Hondt Plurality	54.11 1	9 242	487	5
GER3	8: 1957 - 1983	Vyšší Nižší	d'Hondt Plurality	496.88 1	1 247.75	496.88	5
GER5	1: 1987	Vyšší Nižší	LR - Hare Plurality	497 1	1 248	497	5
BEL1	15: 1946 - 1987	Vyšší	d'Hondt	23.48	9	211.33	4.8

			Nižší	LR - Hare	7.04	30		
SWE3	7: 1970 - 1988		Vyšší	Modified Sainte-Laguë	349.29	1	349.29	4
			Nižší	Modified Sainte-Laguë	11.07	28		
NOR3	1: 1989		Vyšší	Modified Sainte-Laguë	165	1	165	4
			Nižší	Modified Sainte-Laguë	8.26	19		
DEN2	3: září 1953 - 1960		Vyšší	LR - Hare	175	1	175	2.6
			Nižší	Modified Sainte-Laguë	5.87	23		
DEN3	12: 1964 - 1988		Vyšší	LR - Hare	175	1	175	2
			Nižší	Modified Sainte-Laguë	7.30	18.50		
DEN1	4: 1945 - duben 1953		Vyšší	LR - Hare	148.50	1	148.50	1.6
			Nižší	d'Hondt	4.83	23		
MAL3	1: 1987		Vyšší	LR - Hare	69	1	69	1.1
			Nižší	STV	5	13		

Zkratky: ICE1 Island 1, ICE 2 Island 2, GER1 Spolková republika Německo 1, GER 2 Spolková republika Německo, GER 3 Spolková republika Německo 3, GER 5 Spolková republika Německo 5, BEL1 Belgie 1, SWE3 Švédsko 3, NOR3 Norsko 3, DEN2 Dánsko 2, DEN3 Dánsko 3, DEN1 Dánsko 1, MAL 3 Malta 3.

Zdroj: Lijphart 1994: 34-35.

Důležitým aspektem systému kompenzačních mandátů je určit vhodný počet kompenzačních mandátů. V případě stanovení nedostatečného počtu vyrovnávacích mandátů nemusí být v nejvyšším skrutiniu dorovnána malým stranám mandátová ztráta z nižších stupňů alokace. Víme již, že míra proporcionality těchto systémů je závislá jak na počtu kompenzačních mandátů v nejvyšším skrutiniu, tak i na volební formuli, pomocí které jsou vyrovnávací mandáty distribuovány.

Shugart s Taageperou (1989: 131) zaměřují svou pozornost také na míru proporcionality na nižším stupni. „*Jestliže není před použitím kompenzačních mandátů vychýlení od proporcionality vyšší než $D = 10$, potom by počet kompenzačních mandátů neměl přesahovat 10 % ze všech křesel.*“ (Shugart a Taagepera 1989: 131). Dále tito autoři uvádějí, že dánských 40 kompenzačních mandátů (ze 175) postačuje k plné kompenzaci malým stranám, to samé platí pro Švédsko. Empiricky již nemohou potvrdit Island, kde sice tvoří vyrovnávací mandáty 18 % z celkového počtu alokovaných mandátů, ale jejich absolutní počet je příliš malý vzhledem k velikosti základních volebních obvodů.⁵⁶ Aby byly dostatečně vyrovnány ztráty malých stran z prvního skrutinia, mělo by zde být rozdělováno přinejmenším 25 % kompenzačních mandátů (Shugart a Taagepera 1989: 131). Ukazují též na příklad Německa, kde kvůli jednomandátovým volebním obvodům činí počet kompenzačních mandátů 50 %.

Shugart (2000b: 43) vyvozuje též obecné závěry, ale na základě volebního systému aplikovaného na nižší úrovni. Dle Shugartových slov, je-li na vyšší úrovni v celostátním obvodu alokováno alespoň 25 % mandátů, přiblíží se volební výsledky proporční reprezentaci, bez ohledu na velikosti volebních obvodů na základní úrovni. A je-li na úrovni základních volebních obvodů použita proporční formule, stačí k proporčnímu složení zákonodárního sboru jen 10 % vyrovnávacích mandátů (Shugart 2000b: 43).

⁵⁶ Nesmíme opomenout ten fakt, že Shugart a Taagepera analyzují islandský volební systém pouze do roku 1989. Od napsání jejich společné knihy byl tento systém částečně pozměněn. V současnosti (od roku 2003) je Island rozdělen do šesti volebních obvodů, jejich velikost se pohybuje v rozmezí 8-10 mandátů. Počet kompenzačních mandátů je 9 z celkových 63 (blíže Maškarinec 2007: 194-195).

Poslední téma této podkapitoly je zaměřeno na vymezení systému kompenzačních mandátů oproti dvěma systémům smíšeným, a to paralelnímu systému (PS) a Additional Member System (AMS). Nohlen (2000b: 4-6) upozorňuje, že řada politologů tyto tři systémy zaměňuje, a proto si zde představíme ve stručnosti základní odlišnosti.

Paralelní systém řadíme, dle Massicotta a Blaise (1999), do systémů smíšených, do kategorie nezávislých kombinací.⁵⁷ Jedná se o takový mechanismus, kdy má každý volič k dispozici 2 hlasy. Jedním hlasem volí pomocí většinového systému a druhý hlas je využit k poměrné volbě. Volič tedy přispívá ke zvolení obou složek. Poměr mezi oběma složkami je různý, může převažovat většinová volba nad poměrnou (Japonsko, Thajsko), nebo naopak poměrná složka nad většinovou (Senegal), a nebo mohou být tyto podíly ve shodě (Rusko do roku 2003 včetně). Paralelní systém může do této doby částečně připomínat smíšeně personalizované systémy poměrného zastoupení (MMP), které počítáme do skupiny víceúrovňových obvodů s kompenzačními mandáty. Víme, že v MMP systémech poměrná volba kompenzuje mandátové ztráty způsobené účinkem většinového systému. V paralelních systémech je tomu naopak. Poměrná volba zde neslouží ke zvýšení proporcionality, ale opačně, disproportionalitu dále podporuje. Strana, která získá nejvíce mandátů ve většinové volbě, může získat i většinu mandátů v poměrné složce.

Additional Member System zařazují mezi systémy smíšené, do skupiny závislých kombinací. Toto začlenění je na základě toho, že alokace mandátů jednou technikou ovlivňuje přidělování mandátů druhou technikou. S tímto volebním systémem se můžeme setkat například ve Skotsku a Walesu. Tyto systémy jsou velmi podobné MMP systémům, proto se AMS budeme věnovat podrobněji než PS. Můj rozbor se bude zakládat na analýze skotského systému.

Podobně jako v MMP systémech mají i zde voliči 2 hlasy. Skotové hlasují prvním hlasem v jednomandátových volebních obvodech FPTP technikou, druhý hlas je určen pro poměrnou volbu. Pomocí prvního hlasu je zvoleno celkem 73 poslanců. V poměrné volbě se přiděluje 56 mandátů, které

⁵⁷ Připomeňme, že Massicotta a Blaise (1999) rozlišují smíšené volební systémy do dvou hlavních kategorií: 1) nezávislých kombinací a 2) závislých kombinací. Rozdíl spočívá v tom, zda alokace mandátů jednou technikou ovlivňuje přidělování mandátů druhou technikou.

jsou rozděleny do 8 volebních obvodů po 7 mandátech. Obdobně jako v německém systému neprolíná 73 jednomandátových obvodů hranice 8 vícemandátových volebních obvodů. V praxi na každý volební obvod připadá 9 jednomandátových obvodů, v jednom případě 10 jednomandátových obvodů. Nejprve jsou obsazeny mandáty většinovou volbou. Rozdíl oproti MMP nastává až v následujících krocích. V německém systému po rozdělení mandátů v jednomandátových volebních obvodech následuje vypočtení ideální proporce v rámci celé země. Ve Skotsku se s touto procedurou nesetkáme. V rámci každého vícemandátového volebního obvodu jsou po přidělení 9 (případně 10) většinových mandátů obsazovány mandáty pomocí poměrné volby na základě druhých hlasů pomocí modifikovaného d'Hondtova dělitele. Řada čísel (dělitelů) je pro každou stranu specifická. Tito dělitelé reflektují zisky stran z většinové volby. Dělitelé jsou tedy taková čísla, která následují za ziskem mandátů z většinové složky v daném volebním obvodě. Úkolem takto distribuovaných 7 mandátů je kompenzovat většinovou volbu. Avšak počet těchto kompenzačních mandátů je příliš malý, a proto je výsledek většinové složky kompenzován jen částečně. Na základě výše napsaného nelze tedy zařadit AMS mezi MMP systémy.⁵⁸

2.2.3 Jiné modely víceúrovňových obvodů

Prozatím jsme se setkali s takovými systémy víceúrovňových obvodů, které měly zajistit vyšší proporcionalitu systému. Existují však i modely víceúrovňových obvodů, které mají za úkol docílit zcela opačných účinků, to jest zvýšení disproportionality volebních výsledků. Tyto systémy řadím do skupiny Jiných modelů víceúrovňových obvodů. Z politické historie můžeme do této kategorie zařadit řecký volební systém z let 1974 až 1985. Ze současných volebních systémů je možné jmenovat italské volební systémy do obou komor parlamentu.

Tomáš Lebeda (2005: 125-126) uvádí, na základě rozboru řeckého volebního systému z let 1974 až 1985, hned několik cest, kterými lze využít

⁵⁸ Hlavním zdrojem popisu skotského systému byla internetová stránka skotského parlamentu: <http://www.scottish.parliament.uk/home.htm>.

víceúrovňové volební obvody k potlačení proporcionality. Jedná se zejména o princip alokace zbytkových mandátů pomocí všech hlasů, nikoli pouze zbytkových. Tento jev může být umocněn, jestliže dochází v dalších úrovních ke snižování skutečné velikosti volebních obvodů vlivem nerozdělení všech mandátů. Dále můžeme hovořit o metodě bonusu v podobě přidělení určitého množství mandátů pouze vítězné straně. Pokusím se demonstrovat vliv těchto metod na výše zmíněných volebních systémech Řecka a Itálie.

Začneme Itálií, kde se od roku 2005 setkáme opět s poměrným volebním systémem s víceúrovňovými obvody. Prvorepublikový volební systém rozděloval ve druhém skrutiniu mandáty pomocí systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů. Současný systém již tuto techniku nepoužívá. Ve volbách do obou komor italského parlamentu je naopak využíván systém tak zvaných bonusových mandátů. Volební zákon z roku 2005 obsahuje ustanovení, podle něhož vítězný subjekt, ať již vyhraje volby s jakoukoli většinou, automaticky získává 340 mandátů z 630 rozdělovaných, tj. celkem 54% většinu v Poslanecké sněmovně (v případě, že již nemá více). Ve volbách do Senátu získává vítězný subjekt (v regionu) 55 % udělovaných mandátů v regionu (pokud již nezíská více). Cílem takto udělovaných mandátů je, pomocí zvýšením disproportionality, posílit stabilitu a akceschopnost vlád.⁵⁹

Bývalý řecký volební systém aplikoval všechny námi definované metody, kterými lze využít víceúrovňové volební obvody k potlačení proporcionality. Mandáty byly nejprve distribuovány pomocí Hareovy kvóty (později Hagenbach-Bischoffovy kvóty) v 56 malých volebních obvodech. Nerozdělené mandáty byly agregovány do 9 obvodů na vyšší úrovni. Mandáty na druhé úrovni byly alokovány na základě všech hlasů, nikoli pouze zbytkových. Tím, že se přesouvaly zbytkové mandáty na vyšší úroveň (míníme i následující skrutinia), byla faktická velikost základních volebních obvodů snížena. Na základě přesunu všech hlasů do vyšších skrutinií, se mohl hlas pro silnou stranu zasloužit o získání mandátu až čtyřikrát (míníme všechny skrutinia). Navíc byl vstup do následných skrutinií podmíněn získáním alespoň 17 % hlasů (25 a 30 % pro koalici). Distribuce mandátů probíhala opět pomocí Hareovy kvóty. Nerozdělené mandáty byly přesunuty do jediného celostátního obvodu,

⁵⁹ Popis italských volebních systémů vychází zejména z údajů Bartákové (2006).

kde se konalo třetí skrutinium. Opět bylo použito všech hlasů a stejných omezujících pravidel jako v předchozích úrovních. Nerozdělené mandáty byly přiděleny vítězné straně. Ve čtvrtém skrutiniu bylo alokováno 12 státních mandátů. Opět na základě všech hlasů s použitím stejné uzavírací klauzule jako v předcházejících úrovních.

2.2.4 *Dodatečné mandáty*

Shugart s Taageperou (1989: 129-132) přidávají k systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů a k systému kompenzačních mandátů ještě třetí skupinu, kterou nazývají *Dodatečné mandáty*. Tyto dodatečné mandáty spojují s volbami do japonské horní komory (Sněmovna rádců). Shugart a Taagepera uvádějí (1989: 131), že cílem ani účelem těchto dodatečných mandátů není zvýšení proporcionality, můžeme tedy tyto systémy částečně připodobnit k mnou definované skupině Jiné modely víceúrovňových volebních obvodů. I Shugart s Taageperou píše (1989: 132), že nelze tento systém zařadit mezi systém kompenzačních mandátů, jelikož tyto dodatečné mandáty napomáhají větším stranám.

Japonská horní komora⁶⁰ se skládá ze 130 rádců. 76 rádců je voleno technikou jednoho nepřenosného hlasu (SNTV) v obvodech o velikosti $M = 1$ až 4. Zbývajících 54 mandátů je alokováno proporčním volebním systémem v jednom celostátním obvodě s využitím d'Hondtova dělitele. Jak uvádí Shugart a Taagepera (1989: 132), není příliš těžké získat v celostátním obvodě mandát (stačí okolo 2 % hlasů), nicméně k vyrovnání ztrát způsobených distribucí mandátů prostřednictvím SNTV nedochází. Obě složky volebního systému se vzájemně neovlivňují, a proto ke kompenzacím nedochází.

⁶⁰ Charakteristika japonského senátu je založena na popisu Shugarta a Taagepery (1989: 131-132). Japonský volební systém do Sněmovny rádců zaznamenal od té doby určité změny, které se týkají pouze počtu přidělovaných mandátů v obou složkách. Logika fungování systému je zachována.

3. *Problematika volebních krajů v České republice*

3.1 *Volební kraje v České republice a stanovení jejich velikosti*

Od roku 2002 je území České republiky rozděleno do 14 volebních krajů, jejichž členění koresponduje s hranicemi vyšších územních samosprávných celků (krajů). Obecně můžeme stanovit velikost volebních obvodů dvěma způsoby: a) předem, na základě specifických statistik, nebo b) po volbách, na základě odevzdaných platných hlasů.⁶¹

V České republice se počet mandátů pro jednotlivé kraje vypočte druhým možným způsobem, to jest až po proběhlých volbách. Stanovení velikosti volebních krajů probíhá následujícím způsobem. Po uzavření volebních místností jsou sečteny všechny platné volební lístky na úrovni celé republiky. Takto sečtené hlasy se vydělí celkovým počtem distribuovaných mandátů (200), výslednou hodnotu nazýváme republikové mandátové číslo. Tímto republikovým číslem se následně dělí počet platných hlasů odevzdaných v každém volebním kraji, výsledná hodnota udává počet mandátů, které připadají jednotlivým krajům (srov. § 48, zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR, v pozdějším znění).

Velikost volebních krajů se na základě voleb do PS PČR v roce 2002 a 2006 pohybuje v rozmezí mezi 5 až 25 mandáty (viz tabulka 12). Mezi nejmenší kraje patří Karlovarský s 5 mandáty a Liberecký s 8 mandáty. Naopak mezi největší náleží Středočeský, Jihomoravský a Moravskoslezský kraj s 23 mandáty a Hlavní město Praha s 25 mandáty.

⁶¹ Tato dichotomie se zakládá na tom, zda je parlamentní demokracie primárně a) reprezentací občanů, nebo b) reprezentací voličů.

Tabulka 12: Velikost volebních krajů v České republice, volby do PS PČR 2006

Volební kraj	Počet mandátů
Praha	25
Středočeský	23
Jihočeský	13
Plzeňský	11
Karlovarský	5
Ústecký	14
Liberecký	8
Královéhradecký	11
Pardubický	10
Vysočina	10
Jihomoravský	23
Olomoucký	12
Zlínský	12
Moravskoslezský	23

Zdroj: www.volby.cz

Pro naši analýzu rozčleníme volební kraje podle počtu rozdělovaných mandátů do tří skupin, a to na kraje malé, střední a velké. Dále použijeme dvě kategorizace velikosti volebních obvodů, Nohlenův (1989), Shugartův a Taageperův koncept (1989).

Nohlen (1989: 65) rozlišuje obvody malé (2-5 mandátů), středně velké (6-10) a velké (10 a více mandátů). Taagepera se Shugartem (1989: 123) rozlišují podle počtu mandátů podobné tři kategorie. Rozlišení zakládají podle hodnoty M , nízká (2-4 mandáty), střední (5-9 mandátů) a vysoká hodnota (10 a více). Dle Nohlenova členění je území České republiky složeno z jednoho malého obvodu, tří středních obvodů (za předpokladu přiřazení kraje Vysočina a Pardubického kraje) a deseti obvodů velkých. Při využití Shugartova a Taageperova členění nenaplníme první skupinu žádným volebním krajem, střední hodnota M je naplněna ve dvou případech a vysoká hodnota celkem ve dvanácti případech.

Nohlenovo (1989), Taageperovo a Shugartovo (1989) pojetí klasifikace velikosti volebních obvodů se nedá dle mého názoru na prostředí České republiky vztáhnout bez jakýchkoli námitek. Přiložíme-li hodnoty velikostí volebních krajů do výše zmíněných tříd, nevypadají rozdílné velikosti krajů nikterak problematicky. A proto bych dělil kraje dle kritéria velikosti krajů v ČR takovým způsobem, aby dle tohoto členění bylo na první pohled patrné jaké mají tyto kategorie konsekvence. Na základě reálií politické praxe v České republice můžeme říci, že malé strany mají největší problém získat mandát ve volebních krajích do velikosti $M = 9$. Do této skupiny můžeme zařadit Karlovarský a Liberecký kraj. Připomeňme, že zelení nezískali v Libereckém kraji mandát ani na základě 9,58 % hlasů (ve volbách do PS v roce 2006). Poté je skupina volebních krajů, ve kterých mohou malé strany získat mandát již na hranici 7 – 9 % hlasů (viz tabulka 14). Toto seskupení krajů je dle mého názoru vymezeno mezi $M = 10$ až 20. Následují takové volební kraje, ve kterých získají strany mandát i za menší procento hlasů, než je stanovená celostátní uzavírací klauzule. Tato skupina zahrnuje kraje $M = 21$ a více. Mé členění volebních krajů je tedy založeno na 3 skupinách: a) malé kraje - $M \leq 9$ (2 volební kraje), b) střední kraje - $M = 10$ až 21 (8 volebních krajů), c) velké kraje - $M > 21$ (4 volební kraje).

Konsekvencím různé velikosti volebních obvodů jsme se věnovali mimo jiné již v první kapitole. Nicméně zde uvedeme některé naše závěry týkající se této proměnné. Informace z první kapitoly dále doplníme o nové údaje.

Již bylo konstatováno, že studie odborníků na problematiku volebních systémů uvádějí velikost volebního obvodu za nejdůležitější faktor ovlivňující proporcionalitu mezi získanými mandáty a stranickými hlasy (Shugart 2000a: 66). Shugart a Taagepera uvádí (1989: 112), že „(...) počet mandátů přidělovaných ve volebních obvodech má silnější dopad na proporcionalitu, než jakékoli další faktory.“ Ze studií dále vyplývá, že se zvyšující velikostí obvodů vzrůstá míra proporcionality a naopak, snižováním velikosti se zvyšuje disproporcionalitu. Ne nadarmo uvádí Shugart (2000a: 67), že „(...) v obvodech okolo 20 a více mandátů dochází k čistě proporční alokaci mandátů.“ Velikost volebních obvodů (zejména pak efektivní velikost volebních obvodů) nám tedy může do jisté míry predikovat míru disproporcionality (Shugart 2000a: 69).

Blíže k účinkům velikosti volebních obvodů na přidělování mandátů a odchýlení od proporcionality data v tabulce 13.

Tabulka 13: Účinek velikosti volebních obvodů na přidělování mandátů (pomocí d'Hondtova dělitele) a odchýlení od proporcionality⁶²

M	% hlasů pro stranu					D (%)
	37	31	19	9	4	
1	1	0	0	0	0	63.0
2	1	1	0	0	0	32.0
3	1	1	1	0	0	16.7
4	2	1	1	0	0	19.0
5	2	2	1	0	0	13.0
6	3	2	1	0	0	15.3
7	3	3	1	0	0	17.7
8	3	3	2	0	0	13.0
9	4	3	2	0	0	12.9
10	4	3	2	1	0	5.0
15	6	5	3	1	0	6.3
20	8	6	4	2	0	5.0
25	9	8	5	2	1	2.0
30	11	10	6	2	1	3.3
40	15	13	8	3	1	3.0
50	19	16	9	4	2	2.0

Zdroj: Shugart 2000a: 67.

Zpět k volebním krajům v ČR. Víme, že procesu rozdělování mandátů v jednotlivých krajích se mohou účastnit ty politické subjekty, které překročí 5% celostátní uzavírací klauzuli. Strana, která tuto hranici překročí má pouze jistotu, že do daného skrutinia postoupí, bez garance získání mandátů. Teoreticky může nastat taková situace, kdy politický subjekt, ač překročí omezující klauzuli, nezíská v žádném volebním kraji žádný mandát. Vše je

⁶² Vyznačena je velikost Karlovarského a Libereckého kraje.

způsobeno velikostí přirozeného prahu, který je výslednou hodnotou několika dílčích proměnných. V České republice zejména velikostí volebního obvodu a volební formulí. Z analýzy volebních výsledků víme, že v některých volebních krajích, které řadíme k velkým volebním obvodům nedosahuje hodnota přirozeného prahu ani 5 %. Příkladem jmenujme Hlavní město Prahu, dále kraj Středočeský, Jihomoravský a Moravskoslezský. Opačná situace je v krajích malých či středně velkých. Například v Libereckém kraji se výše přirozeného prahu pohybuje okolo 10 %, v Karlovarském kraji se blíží přirozený práh až k 15 % (Čaloud a Matušková 2007: 167).

Bylo již poznamenáno, že velikost současných volebních krajů se pohybuje mezi 5 až 25 mandáty. Podíváme-li se podrobněji na volební výsledky v jednotlivých krajích, všimneme si značných rozdílů ve výsledné disproporcionalitě. V malém Karlovarském kraji se míra disproporcionality přibližuje hodnotě disproporcionality způsobené některou z mechanik většinových volebních systémů. Naopak ve velkých volebních obvodech se výstupy ve formě volebních výsledků podobají čistě proporčním výsledkům s téměř čistou proporcionalitou. Nejen dle mého názoru je takovýto rozpor ve výsledcích v rámci jednoho volebního systému přinejmenším diskutabilní. Podobného názoru je i Miroslav Novák (2006: 83), který k rozkolísané velikosti volebních krajů konstatuje: „(..) *netvrdím, že velikost volebních obvodů je dnes v ČR ideální. V nejmenším volebním obvodu – karlovarském – se volilo pět poslanců, v pražském volebním obvodu přesně pětkrát tolik! Bylo by jistě lepší, kdyby rozdíly ve velikosti volebních obvodů byly výrazně menší, ale to se dá jen obtížně prosadit.*“ Tématu sblížení velikosti volebních krajů se budeme věnovat v samostatné podkapitole.

Představitelé malých stran kritizují tento aspekt volebního systému (rozumějme na rozdíly ve velikosti volebních krajů), který způsobuje značné disproporce v některých volebních krajích. Příkladem můžeme uvést Stranu zelených, která ve volbách do PS PČR v roce 2006 překonala celostátně stanovenou 5% uzavírací klauzuli (přesněji – obdržela 6,29 % hlasů), přesto získala mandáty jen v 5 ze 14 volebních krajů. Tento jev je způsobený tím, že SZ nedokázala překonat v malých a středně velkých volebních krajích výši přirozeného prahu, a proto obdržela jen 5 mandátů. Vše je patrné v tabulce č. 14 (viz níže). V této tabulce vidíme, že zelení získali mandáty jen ve velkých

krajích, a to v Hlavním městě Praha – 2 mandáty (9,19 % hlasů), dále ve Středočeském (6 % hlasů), Ústeckém (6,03 % hlasů), Jihomoravském (6,20 % hlasů) a Moravskoslezském kraji (4,34 %) po 1 mandátu. Největší procentuální podíl hlasů získala Strana zelených v Libereckém kraji (9,58 % hlasů), nicméně výše přirozeného prahu zamezila zisku mandátu.

Podíváme-li se blíže na další malou stranu - KDU-ČSL, zjistíme, že tato strana získala při podobném volebním zisku (7,22 % hlasů) více než dvojnásobný počet mandátů (13 poslaneckých křesel). Tento fakt je snadno vysvětlitelný. Křesťanští demokraté mají svůj volební elektorát nerovnoměrně rozložený, s tím, že největší koncentraci voličů najdeme především v moravských volebních krajích, zejména pak v kraji Zlínském (13,02 % hlasů), Jihomoravském (11,14 %) a v kraji Vysočina (12,16 %). V těchto volebních krajích se stává stranou středně velkou s podporou přes 10 % hlasů, což jí umožňuje snadné překonání přirozeného prahu (viz tabulka č. 14).

Tabulka 14: Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2006, přehled za jednotlivé volební kraje

Volební kraj	ODS		ČSSD		KSČM		KDU-ČSL		SZ	
	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	48,32	14	23,29	6	7,90	2	4,84	1	9,19	2
Středočeský	39,19	10	30,74	8	12,89	3	4,87	1	6,00	1
Jihočeský	36,69	6	30,47	4	13,36	2	8,18	1	5,90	0
Plzeňský	36,46	5	31,69	4	14,03	2	5,65	0	5,91	0
Karlovarský	35,87	2	32,73	2	14,82	1	3,44	0	6,71	0
Ústecký	34,78	5	35,46	6	16,05	2	2,23	0	6,03	1
Liberecký	38,81	4	29,31	3	11,51	1	4,23	0	9,58	0
Královéhradecký	37,66	5	30,14	4	11,52	1	6,72	1	6,69	0
Pardubický	33,26	4	32,95	4	12,39	1	8,77	1	6,26	0
Vysočina	27,67	3	35,35	4	14,66	2	12,16	1	4,89	0
Jihomoravský	30,67	8	32,95	8	13,74	3	11,14	3	6,20	1
Olomoucký	30,29	4	35,44	5	14,68	2	8,26	1	5,51	0
Zlínský	31,68	4	33,28	5	11,25	1	13,02	2	5,07	0
Moravskoslezský	28,11	7	40,54	11	13,96	3	7,18	1	4,34	1
Česká republika	35,38	81	32,32	74	12,81	26	7,22	13	6,29	6

Zdroj: www.volby.cz

Jistým důkazem toho, že i zákonodárci považují dva aktuálně nejmenší volební kraje (Karlovarský a Liberecký) za „malé“ (lépe řečeno disproporčně se chovající), je i již zmíněný neúspěšný pokus o volební reformu (Lebeda 2004c: 347). Tato volební reforma, která počítala s vyšším počtem volebních obvodů, to jest se skutečným zmenšením jejich velikosti, poprvé zavedla Karlovarský a Liberecký kraj jako dva samostatné obvody z 35 navrhovaných obvodů. Tyto kraje se shodují s obvody č. 13 a č. 17 definovaných novelou z roku 2000 (konkrétně zákonem č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 204/2000 Sb.).

Jaký může být účinek velikosti Karlovarského volebního kraje na přidělování mandátů? Shugart s Taageperou (1989: 114) uvádějí, že pomyslná hranice výraznějšího zkreslení volebních výsledků leží na hranici $M = 4$ a $M = 5$. Tato velikost volebních obvodů může dle výše zmíněných autorů produkovat uměle vytvořené většiny. Shugart s Taageperou (1989: 114) a Lebeda (2005: 67) dále připouštějí, že u velkého počtu kandidujících stran se tato hranice posouvá na $M = 5$ a $M = 6$. Dle mého názoru je námi vykreslený rozpor mezi aktuálními velikostmi volebních krajů problematický. Některé volební kraje produkují čistě proporcí výsledky, některé volební obvody proporcionalitu znečišťují lehce či výrazně a jeden volební obvod může za jistých podmínek vyprodukovat uměle vytvořené většiny (v rámci kraje).

Dokladem o této nevyrovnané velikosti volebních krajů nám může být i údaj o podílu hlasů, které v určitém kraji vedly k zisku mandátu, zatímco v jiném kraji stejný, dokonce i vyšší počet hlasů k přidělení mandátu nevedl. Tento případ si přiblížíme na základě příkladu „Pávek a Straka“.

Nevýhodou malých politických stran ve volební kampani před volbami do PS PČR v roce 2006 bylo, že nemohly k analýze účinků volebního zákona využívat sekundární data z voleb 2002, jelikož tam se malé formace sloučily do subjektu Koalice. Zelení si tohoto byli vědomi, nechali si tedy před volbami vypracovat analýzu volebního zákona (Čaloud a Matušková 2007: 164). Na základě této analýzy si byl liberecký lídr SZ vědom toho, že musí ve svém obvodu získat více než 10 % platných hlasů. Čaloud s Matuškovou (2007: 164) považují samotný fakt, že do čela liberecké kandidátní listiny byl nasazen známý a kontroverzní politik, za vědomou strategií strany. Pávek byl vybrán za

lídra i na úkor dlouhodobě aktivních členů strany (Čaloud a Matušková 2007: 164). Nakonec chybělo Pávkovi, lépe řečeno Straně zelených, 266 hlasů k zisku poslaneckého mandátu.

Straně zelených se podařilo v Libereckém kraji získat ve volbách do PS PČR v roce 2006 celkem 9,58 % hlasů.⁶³ Tento výsledek byl pro zelené celostátně nejvyšším a zároveň nevedl k zisku mandátu. Vzpomeňme si na médií prezentované srovnání této kauzy s případem KDU-ČSL v Praze. Lidovci získali v Praze 4,84 % hlasů, a přesto získal Cyril Svoboda, první v pořadí na pražské kandidátní listině, poslanecký mandát.

Tabulka 15: Deset nejúspěšnějších okresů Strany zelených ve volbách do PS PČR v roce 2006

Okres	% hlasů
Liberec	11,60
Praha	9,19
Brno - město	8,74
Česká Lípa	8,53
Jablonec nad Nisou	8,50
Semily	8,03
Chomutov	7,51
Trutnov	7,47
Plzeň - město	7,36
Praha - západ	7,31
Česká republika	6,29

Zdroj: www.volby.cz

Pávek se s výsledným přepočtem hlasů na mandáty v Libereckém kraji nesmířil a podal k nejvyššímu správnímu soudu žalobu na neplatnost voleb. Mimo jiné z důvodu přepočtu hlasů na mandáty, který, dle Pávka, poškozuj

⁶³ Pro úplnost dodáme, že elektorát SZ je po volbách do PS PČR v roce 2006 rozložený nerovnoměrně. Dle tabulky 15 je možné identifikovat nejvyšší podporu v největších městech, v Praze, Brně, Plzni, a v okresech na severovýchodě ČR, v Jablonci nad Nisou, Liberci, Semilech, Trutnově a České Lípě. Dále je dle analýzy volebních výsledků patrná převaha voličstva SZ v českých okresech ve srovnání s Moravou a Slezskem. Na východě republiky se do územní podpory zařadily jen okresy Brno-město a Olomouc. Blíže Kabát a Pink (2007: 141-143).

malé strany, dále kvůli problematickému rozdělení republiky do volebních krajů, které se kryjí s vyššími územními samosprávnými celky (Čaloud a Matušková 2007: 166).

Čaloud s Matuškovou uvádějí (2007: 168-169): „*Jako naprosté nepochopení volebního systému lze v této souvislosti vnímat tvrzení – médií prezentovaná – že na Liberecku byla SZ úspěšná, neboť obdržela více než devět procent hlasů, zatímco KDU-ČSL v Praze neuspěla, protože získala podporu méně než dvacetiny voličů.*“ Svůj názor zakládají na tvrzení, že mnohem větší vypovídající hodnotu než procenta, která jsou dílem celku, aniž mnohdy víme jakého, mají nominální hodnoty. Na základě těchto hodnot demonstrují, že KDU-ČSL obdržela v Praze 31 820 hlasů, zatímco získala SZ v Libereckém kraji byl o třetinu nižší, když dosáhl pouze na 20 646. Tato teze je dle mého mínění poněkud problematická. Lze s těmito autory souhlasit pouze v jedné věci, a to, že 31 820 hlasů je více než 20 646 hlasů. Ovšem Čaloud s Matuškovou se dopouštějí stejné chyby jako jimi prezentovaná média, to jest (daní autoři) uvádějí pouze dílčí nominální hodnoty, z kterých není patrné z jakého celku je toto množství. Přeci je něco jiného získat 31 820 hlasů z 656 495 hlasů (KDU-ČSL v kraji Hlavní město Praha), než 20 646 hlasů z 215 510 hlasů (SZ v Libereckém kraji).

Obdobnou strategii jako zelení v Libereckém kraji, to jest dosazení známé a kontroverzní osoby do čela kandidátní listiny v malém obvodu, zvolili také křesťanští demokraté v Karlovarském kraji. Lídrem zdejší kandidátní listiny byl bývalý fotbalový reprezentant a trenér František Straka⁶⁴. Pro úplnost přidejme, že v roce 2002 a 2006 zde získali mandáty jen občanští demokraté, sociální demokraté a komunisté. Dále dodejme, že v roce 2002 v tomto kraji neuspěla Koalice, které by nezískala mandát ani za 12 % hlasů (Čaloud a Matušková 2007: 167). Vlivem výraznějšího nárůstu ODS a ČSSD ve volbách v roce 2006, by KDU-ČSL (či SZ), aby získala mandát na úkor KSČM, musela získat přibližně 15 % hlasů (Čaloud a Matušková 2007: 167).

⁶⁴ Straka se nakonec během volební kampaně vzdal kandidatury, oficiálně v důsledku svého německého občanství.

3.2 Možnosti sblížení velikosti volebních krajů

V předcházející podkapitole jsme vysvětlili problémy, které s sebou přináší výrazně rozdílná velikost volebních krajů v rámci jednoho volebního systému. V této části práce si představíme všechny možné varianty, kterými je možné tento problematický aspekt volebního zákona odstranit. Proto poukáží na možnost zavedení jednoho volebního obvodu, dále přiblížím alternativu sblížení velikosti volebních krajů pomocí slučování či rozdělování současných krajů, či předvedu takové modely, které alokují mandáty ve víceúrovňových systémech, a to zbytkové mandáty ze zbytkových hlasů a systém kompenzačních mandátů. Před provedenou analýzou možných konsekvencí jednotlivých možností, odkáží na slova Miroslava Nováka, který uvádí následující (Novák 2006: 78): „(...) *Volební systém není hlavním zdrojem problémů v ČR, ani v jiných zemích. Volební systémy obvykle jen zostřují nebo zmírňují problémy, které mají zdroj jinde. Jde však o to, aby Česká republika měla takový volební zákon, který by pomáhal problémy zmírňovat, a to nejen v průběhu každých jednotlivých voleb zvlášť, ale především z dlouhodobého hlediska (...).*“⁶⁵

Možným konsekvencím proporčního volebního systému, který používá jeden celostátní volební obvod jsem se věnoval již v podkapitole 2.1.⁶⁶ Shrneme-li stručně závěry zmíněné podkapitoly, můžeme konstatovat následující negativní hodnocení. Existence jedné celostátní kandidátní listiny může způsobit tyto nežádoucí důsledky: a) kandidáti jsou na kandidátní listiny jmenováni z ústředí stran, nikoli z jednotlivých regionů státu. Tento problém může dále vyústit ve vynechání kandidátů z určitých regionů. V krajním případě kandidáti na politické posty mohou pocházet jen z určitých vybraných regionů země⁶⁷, b) nepřehlednost kandidátní listiny může způsobit

⁶⁵ Myšlenka Miroslava Nováka pokračuje dále (2006: 78): „(...), aby politické strany přiměl k takovému chování, které by usnadnilo utváření většinových stejnorodých koalic nebo alespoň poměrně funkčním menšinovým kabinetům.“

⁶⁶ Tato metoda, to jest zavedení jednoho celostátního volebního obvodu není slučitelná s mnou další definovanou alternativou – sblížení velikosti volebních krajů pomocí slučování současných volebních krajů. A to z toho důvodu, že slučováním současných volebních krajů, minimálním sloučením jen některých volebních krajů, ne všech.

⁶⁷ Farrell (2001: 80-82) namítá, že problému nominace kandidátů na kandidátní listiny se dá předejít. Upozorňuje zejména na nizozemskou praxi, kdy nominace kandidátů probíhá na devatenácti regionálních úrovních.

dosazení (na kandidátní listinu) takového kandidáta, který by v malém obvodu neměl šanci na zvolení (neoblíbený kandidát, který je v regionu znám svou letargií, neoborností, ziskuchtivostí, ...), ve svém důsledku se tento bod rovná snížení kvality volených kandidátů. Následky takovýchto kandidátních listin jsou z politické praxe známé, jmenujme například: a) politická rozhodnutí jsou činěna v ústředí politických stran, nikoli v regionech, b) takovéto volby rezignují na možnost konání voleb v přirozených hranicích daného státu, c) ztráta smyslu ve výběru kandidátů, d) na kandidátní listiny se dostávají méně kvalitní kandidáti, jejichž kvality jsou celostátně neznámé, e) zvětšení vzdálenosti/vzájemného vztahu mezi voliči a volenými zástupci (Farrell 2001: 80, Reynolds a Reilly et al. 2005: 71)⁶⁸, f) chybějící autonomie regionálních organizací, g) v extrémním případě můžeme hovořit až o fragmentaci a destrukuraci stranického systému (srov. Lebeda 2004a: 4).⁶⁹ „*Jeden celostátní volební obvod nepřináší žádná pozitiva, ale pouze negativa.*“ (Lebeda 2004a: 4). Dle mého názoru je evidentní, že zavedení jednoho celostátního obvodu není pro Českou republiku žádoucí.

Po vyloučení alternativy zavedení jednoho celostátního volebního obvodu se podíváme na další možnost, která by napomohla nivelizovat vzájemné rozdíly ve velikosti volebních krajů. Sblížit velikosti volebních krajů je dále možné pomocí metody slučování či rozdělování současných volebních krajů na kraje jiné. Tyto námi definované možnosti se od sebe značně odlišují co do proporcionality získaného procenta hlasů a procenta mandátů. Zhodnocení jednotlivých modelů je do značné míry subjektivní záležitostí každého čtenáře. Jedná se o to, zda čtenář preferuje směřování spíše k většinovému působení volebního systému, či naopak ke spravedlivé reprezentaci jednotlivých proudů společnosti.

Prvním politologem v České republice, který varoval před účinkem značné velikosti volebních obvodů v ČR, byl Miroslav Novák (1996). Novák upozorňoval, že tehdejší vládní stabilita může být jen dočasná, vyplývající

⁶⁸ Reynolds a Reilly (2005: 82) uvádějí, že nevhodnější pro zachování personalizace voleb jsou volební obvody do 7 mandátů.

⁶⁹ Fragmentaci stranického systému rozumějme jeho roztržitost. Náklady stran na vstup do voleného shromáždění jsou při existenci jednoho volebního obvodu a neexistenci uzavírací klauzule (např. Nizozemí) velmi nízké. V důsledku to může vést ke vstupu malých a miniaturních stran do voleného shromáždění, sestavování akceschopných a stabilních vlád je pak mnohem složitější. Destrukuraci stranického systému chápeme jako odosobnění procesu voleb.

z jistých okolností, které v té době panovaly⁷⁰. Poukazoval na možnost výrazného zmenšení velikosti volebních obvodů a zavedení některé disproporčně se chovající volební formule.

Dalším, v chronologické posloupnosti, propagátorem zmenšení velikosti volebních obvodů byl Tomáš Lebeda (1998, 1999a, 1999b), který navrhoval 38 malých a středně velkých volebních obvodů opět v kombinaci s disproporčně se chovajícím dělitelem. Výhodou těchto volebních obvodů byla jejich přibližně stejná velikost. Připomeňme jen, že se zároveň jednalo o první práci v českém prostředí, která zveřejnila matematické modelové výpočty simulace volebních výsledků.

V řadě následujícím modelem zmenšení velikosti volebních obvodů je tzv. „zmařený pokus o volební reformu“ (Lebeda 2004c: 347). Tato volební reforma zaváděla mimo jiné 35 přibližně stejně velkých volebních obvodů v kombinaci s modifikovaným d'Hondtovým dělitelem.

Za poslední alespoň zčásti naznačený pokus o sblížení velikosti volebních krajů pomocí zmenšení jejich velikosti je zaznamenám v článku Miroslava Nováka, který uvádí (2006: 84-85): *„Jak jsem již uvedl, v současné době máme totiž velký rozdíl mezi velikostmi jednotlivých volební obvodů, což není dobré, protože účinky volebního zákona se pak značně liší od jednoho volebního obvodu k druhému. Dalo by se to upravit například tak, že jeden nebo dva nejmenší obvody by se ponechaly v původní velikosti, většina obvodů by se rozdělila na dva zhruba stejně volební obvody a několik největších obvodů by se rozdělilo na tři zhruba stejně velké volební obvody.“*

Varianta, která počítá se sblížením velikosti volebních krajů pomocí slučování volebních krajů, bude představena v menší míře, než předcházející možnost. A to z toho důvodu, že dosud nebyl představen žádný ucelený návrh, který by tuto úpravu detailněji upravoval. Zmíníme tedy jen viditelné odpůrce předešlé metody a zaměříme se na některé možnosti sblížení velikosti volebních krajů pomocí námi rozebírané metody.

Mezi odpůrce metody sblížování volebních krajů pomocí rozdělování současných krajů patří například Michal Klíma. Klímu (2001) řadíme mezi ty politology, kteří kritizovali v roce 2000 přijatou novelu volebního zákona. Na

⁷⁰ Stablním obdobím míníme spolu s Novákem (1996) volební období 1992-1996.

(po-té) neúspěšném pokusu o volební reformu mu nejvíce vadily následující tendence reformy (Klíma 2001: 146): a) nadměrné zvýhodnění větších stran, b) rozevírání nůžek mezi možnostmi největších, středně velkých a menších parlamentních stran, c) rozevírání nůžek mezi možnostmi parlamentních a mimoparlamentních stran.

Jako poslední variaci sblížení velikosti volebních krajů si představíme takové modely, které alokují mandáty ve víceúrovňových systémech, a to zbytkové mandáty ze zbytkových hlasů a systém kompenzačních mandátů. Tyto systémy byly detailně popsány a analyzovány ve druhé kapitole, proto zde uvedeme jen velmi stručný náhled toho, jak by případné změny vypadaly.

Nejprve se budeme zabývat systémem zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů. Takovýto systém převádí nerozdělené mandáty a nevyužité hlasy ze základní úrovně volebních obvodů na úroveň vyšší (Shugart 2000b: 42, Shugart a Taagepera 1989: 129-133). Na základní úrovni je použita některá z kvót. V těchto systémech není pevně stanoven počet mandátů, které budou rozdělovány na vyšší úrovni. Celková proporcionalita je závislá zejména na typu kvóty na nejnižší úrovni volebních obvodů (Lijphart 1994: 32) a též na velikosti těchto obvodů (Lebeda 2005: 118). Lijphart (1994: 32) uvádí, že nejvíce proporčních výsledků je možné dosáhnout tam, kde je na nižší úrovni použita Hareova kvóta. Na druhou stranu Hareova formule, zvláště v menších volebních obvodech, často rozdělí malé procento mandátů. Do vyššího skrutinia je pak převáděno neúměrně vysoké množství mandátů. Zvyšuje se tak počet poslanců, kteří nemusí být spjati se žádným volebním krajem, což je proti původní logice malých volebních krajů. Problematický může dále být výběr kandidátů na nové kandidátní listiny předkládané ve vyšším skrutiniu. Tyto kandidátní listiny mohou být vytvářeny na ústředním orgánu stran, které mají možnost „dosadit“ na kandidátní listinu i neoblíbené politiky, kteří by jinak neuspěli na volitelných místech v prvním skrutiniu. „*Volič v tomto systému ztrácí kontrolu, ale i povědomí, o tom koho skutečně volí.*“ (Lebeda 2004a: 4). Tato technika byla houfněji používána v první polovině minulého století, ale od té doby od ní jednotlivé země opouští (Lebeda 2004a: 4).

Druhou variantou víceúrovňového rozdělování mandátů je systém kompenzačních mandátů. Tato metoda a) dosáhne stejného proporčního účinku jako aplikace jednoho celostátního obvodu, a to bez nežádoucích účinků, které

způsobují konsekvence jednoho celostátního obvodu (viz níže), b) zároveň odbourá výše zmíněné nedostatky systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů (viz níže).

Kompenzační mandáty jsou, dle Shugarta (2000b: 42-43), alokovány na vyšší úrovni za účelem kompenzování deviace proporcionality, která je důsledkem malé velikosti volebních obvodů, méně proporčních formulí, nebo kombinace obojího. Lijphart (1994: 32) hovoří o velmi podobné funkci, zachování těsnější vzdálenosti mezi poslancem a voličem při zachování vysoké proporcionality systému. V důsledku to znamená, že technika kompenzačních mandátů umožňuje dosažení totožných volebních výsledků jako aplikace jednoho volebního obvodu (v případě kompenzací na úrovni jednoho obvodu), a dále: a) zachová bližší vzdálenost/vztah mezi voličem a voleným zástupcem. A jak uvádí Taagepera a Shugart (1989: 130): „(...) *malá velikost volebních obvodů ovlivňuje zejména psychologii voličů, a to nemusí být bezvýznamná věc*“, b) umožní konání voleb v přirozených hranicích státu (regiony, provincie, kraje), c) vyvíjí na politické strany určitý tlak, aby více selektovaly výběr kandidátů na kandidátní listiny, tj. na tyto listiny jsou vybíráni kvalitativně lepší kandidáti, d) politická rozhodnutí nejsou prováděna jen v centrálních orgánech stran, ale tyto rozhodnutí jsou dislokována na regionální jednotky stran, e) personalizuje volby a výběr kandidátů.

A čím se odlišuje systém kompenzačních mandátů od systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů? Mezi jednu z nejvýznamnějších odlišností patří to, že kompenzační mandáty jsou rozdělovány na základě všech hlasů, nikoli pomocí zbytkových hlasů (Farrell 2001: 80, Shugart a Taagepera 1989: 130). To znamená, že do vyššího skrutinia nepřevádíme jen ty hlasy, které nevedly k zisku mandátů, ale i ty, které k zisku mandátů vedly. Oba tyto systémy napomáhají zvýšit mandátový zisk malých stran, ale každý dosahuje svých cílů zcela jiným způsobem. Jednou z dalších mnoha odlišností je, že počet mandátů, který se má na vyšší úrovni rozdělit, je stanoven předem ze zákona (Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Shugart a Taagera 1989: 129-130). Technika kompenzačních mandátů těmito vlastnostmi nivelizuje několik negativních aspektů systému zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů. Například stinnou stránkou techniky zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů je, že vysoký počet agregovaných mandátů na vyšší úrovni způsobuje

nesvázanost takto zvolených poslanců se základními volebními kraji. V systému kompenzačních mandátů je tomu naopak, vyrovnávací mandát je distribuován zpět na nižší úroveň do konkrétního volebního kraje. A proto nemusí být v tomto systému vytvářena pro každé z vyšších skrutinií nová kandidátní listina.

Na základě výše uvedeného textu je patrné, že systém kompenzačních mandátů by dokázal vhodněji vyřešit námi definovaný problém založený na rozdílné velikosti současných volebních krajů, než aplikace proporčního volebního systému s jedním celostátním obvodem a systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů. Jako příklad z praxe můžeme uvést Dánsko. To má stejně jako Česká republika některé volební obvody nepřilíš velké, respektují totiž správné členění. A jestliže je druhé skrutinium tvořené jedním celostátním obvodem, tak jako například v Dánsku, můžeme zároveň velikost tohoto jediného obvodu počítat jako průměrnou velikost všech volebních obvodů. To jest, v České republice by mohl být zachován současný systém volebních krajů, jejichž hranice by nadále korespondovaly s vyššími územními samosprávnými celky, a přesto by skutečná velikost volebního obvodu byla tak ohromná, že by se nedalo hovořit o disproporcionalitě volebních výsledků způsobených v malých či středně velkých volebních krajích.

4. *Aplikace systému kompenzačních mandátů na prostředí České republiky*

4.1 *Problémy spojené se simulací volebních výsledků*

Předtím než představím modelové výpočty simulace volebních výsledků při aplikaci systému kompenzačních mandátů, je třeba poukázat na několik problematických aspektů samotných simulovaných výpočtů. Jednotlivým bodům volební simulace se budu věnovat až v následujících podkapitolách, nyní zaměříme naši pozornost pouze na samotné sporné body, které modelové výpočty přináší.

V českých odborných kruzích můžeme vyzorovat skupinu politologů, kteří kritizují vyvozené závěry některých žurnalistů z publikovaných simulací. Jmenujme například Miroslava Nováka (2006: 79) a jeho výrok, kterým reaguje na názory některých publicistů (v reakci na článek Tomáše Lebedy publikovaných například 5. 6. 2006 v Lidových Novinách či v Mladé frontě dnes 8.6.2006): „*Je výborné umět počítat, ale je neméně důležité politologicky myslet.*“

Podívejme se na některé kritické argumenty, které Miroslav Novák⁷¹ uvádí. Novák (2006: 80) zmiňuje zejména tzv. „bergsonovský problém“, to jest že se při modelových výpočtech nepřihlíží k účinkům volebních systémů v časovém horizontu, ale jen v zastaveném čase. Tyto výpočty předpokládají, že se při nich voliči i strany chovají naprosto stejně, ať je jakýkoli volební zákon. „*Pokud jde však například o chování politických stran, je zřejmé, že by takové malé strany, jako jsou dnes zelení a lidovci, za volebního zákona, který by výrazně posílil jeho většinové účinky (například za volebního zákona z dílny „smluvně-opozičních“ stran, utvořily nejspíš (podobně jako svého času strany „Čtyřkoalice“) předvolební koalici* (Novák 2006: 81).“

V následující podkapitolách se pokusím demonstrovat, nakolik by změna mechaniky volebního systému používaném ve volbách do PS PČR

⁷¹ Podstatné je pochopit, proč Novák (2006) argumentuje takovýmto způsobem. Vysvětlení je zcela jednoduché. Musíme si uvědomit, že efekty proporčního volebního systému, který je nastaven tak, aby produkoval maximálně proporční výsledky, se dostaví ihned po přepočtu hlasů na mandáty. Novák, jako zastánce konkurenčního typu demokracie (bliže Novák 2001a, 2004), si uvědomuje, že volební systém s většinovými účinky má také efekty z dlouhodobějšího hlediska (Novák 2004: 12-13, 2006: 79): „*(...) nejprve pomáhá dospět k žádoucí bipolaritě, a jakmile se ji dosáhne, přispívá k jejímu trvalejšímu udržování.*“

ovlivnila volební výsledek zúčastněných stran. Na základě obecné kritiky modelových výpočtů Miroslava Nováka uvádím, že předkládané výpočty pracují pouze s matematickými propočty a v žádném případě nejsou schopné zohlednit případné odlišné chování voličů a politických stran při užití odlišné mechaniky volebního systému. Volební inženýrství je jen teorie, která může mít v praxi naprosto odlišné vyznění.

4.2 Akceschopnost a stabilita vlád v České republice

Cílem této práce není detailní rozbor akceschopnosti a stability vlád v České republice, a proto je pro potřeby této podkapitoly níže popsána problematika značně zestručněna a zjednodušena. Snahou následujících odstavců je pouze ukázat, že odborná debata týkající se změny některých proměnných aktuálně používaného volebního systému do PS PČR je přinejmenším legitimní.

V České republice stále nedaří sestavit silnou vládní koalici, která by dokázala stabilně vládnout celé volební období, vyjma období let 1992 až 1996.⁷² Dle Sartoriho (2001: 122-123) je akceschopná vláda schopná plnit úkoly, které si předsevzala a stabilní vláda je schopná vládnout. V Sartoriho definicích jsou vlády vytvářené v období od roku 1996 nestabilní a neakceschopné.

Připomeňme si období po volbách v roce 1996, kdy povolební matematika zplodila menšinovou vládní koalici složenou ze stran bývalé koalice (1992 až 1996), a to ODS⁷³, KDU-ČSL a ODA. Při hlasování o důvěře ji tehdy nepřímo podpořili poslanci ČSSD, když opustili jednacích síň. Tato vláda musela při hlasování o vládních návrzích zákonů neustále hledat ve sněmovně podporu napříč politickými stranami, či se opírat o hlasy nezávislých (v té době Josef Wagner). Koalice byla tehdy neakceschopná a nestabilní. Nestabilita vyvrcholila v roce 1997, kdy se vládní koalice rozpadla.

⁷² Analýza fungování vládních kabinetů v českém prostředí bude pro účely této studie zestručněna a zjednodušena. Detailnější analýzu fungování vládních koalic v ČR na pozadí volebního systému nabízí práce Milana Peterky (2006).

⁷³ KDS fúzovala v roce 1993 s ODS.

V roce 1998 byl na krátkou dobu jmenován poloúřednický kabinet Josefa Tošovského, který byl téhož roku vystřídán, slovy Michala Klímy, skrytou tichou velkou koalicí (Klíma 2001: 24-48). ČSSD byla u moci „tolerovaná“ občanskými demokraty pomocí Smlouvy o vytvoření stabilního politického prostředí (tzv. opoziční smlouva). ČSSD stejně jako předchozí vláda musela neustále hledat pro své vládní návrhy podporu. Vláda byla vlivem „opoziční smlouvy“ poměrně stabilní, ale vzhledem k nedojednané podpoře schvalování návrhů zákonů neakceschopná.

Volbami v roce 2002 stvořená stojedničková koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, byla opět důkazem nemožnosti sestavení stabilní a akceschopné vlády. Určitým vypovídajícím faktorem je, že v období 2002 až 2006 vystřídal tato značně ideově nesourodá koalice tři předsedy vlád.

Výsledky posledních voleb tento trend ještě podtrhly, když oba soupeřící bloky – pravozelený⁷⁴ a levicový – získaly v součtu shodný počet poslaneckých mandátů. Stovkovou koalici ODS, KDU-ČSL a SZ odmítly podpořit obě opoziční strany, to jest sociální demokraté a komunisté. Podobný přístup panoval i v opačném uskupení, kdy strany pravozeleného bloku⁷⁵ odmítly podporu případné jednobarevné vládě ČSSD závislé na hlasech KSČM. K zajištění potřebné nadpoloviční sněmovní většiny pravozelené koalice museli, po více než půl roce, pomoci 2 poslanci opozice, tzv. „přeběhlíci“. Z důvodu chybějící parlamentní většiny je pro tuto vládu opět typická zvýšená míra nestability a neakceschopnosti.

V případě dalších voleb (předčasných nebo v řádném termínu) nelze vyloučit opakování podobného „patového výsledku“, či utvoření menšinové vlády ve smyslu „opoziční smlouvy“, nebo vlády s nedostatečným počtem mandátů k prosazování vládních návrhů zákonů. Přidáme-li k tomu problém s výraznými rozdíly ve velikosti volebních krajů, nemůžeme se divit, že vznikají různé návrhy na úpravu současného volebního zákona do PS PČR. I tato práce chce svou měrou přispět k probíhající odborné diskuzi.

⁷⁴ Stranu zelených řadím pracovně do pravicového tábora. Jako rozhodující zřetel se mi v této souvislosti jeví silný antikomunistický profil zelených.

⁷⁵ Jednání mezi zúčastněnými stranami bylo nespočet. Neměla by na tomto místě chybět zmínka o jednání Miroslava Kalouska a Jiřího Paroubka o možném poskytnutí podpory lidoveckých poslanců vládě sociálních demokratů, která by byla závislá i na hlasech komunistů. Tato jednání skončila nakonec krachem a Kalouskovou rezignací na post předsedy KDU-ČSL.

4.3 *Nastavení hlavních proměnných modelových*

Abychom mohli v českém prostředí predikovat možné konsekvence systému kompenzačních mandátů, musíme nejprve určit nastavení proměnných, které budou naše modelové výpočty zahrnovat. K volebním simulacím budeme využívat dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) o volebních výsledcích do PS PČR za rok 2002 a 2006. Na základě analýzy provedených výpočtů budou činěny závěry práce.

Nejprve se zastavíme u velikosti volebního obvodu. V níže uvedených modelových výpočtech budou hranice základních volebních obvodů určeny současnými čtrnácti volebními kraji (VÚSC). Velikost jednotlivých volebních krajů se bude proměňovat v závislosti na stanoveném počtu udělovaných kompenzačních mandátů.

V našich výpočtech bude velikost PS PČR určena 200 poslanci.⁷⁶ Celkem budeme hledat optimální počet kompenzačních mandátů za pomoci šesti různých výpočtů. Postupovat budeme následovně. Nejprve vypočteme ideální rozdělení mandátů v rámci jednoho celostátního volebního obvodu (200 mandátů) a až posléze přidělíme kompenzační mandáty do jednotlivých volebních krajů (10, 20, 30 vyrovnávacích mandátů). Přičemž platí pravidlo, že čím menší bude velikost voleného shromáždění, tím menší bude také velikost volebního kraje. Příkladem můžeme uvést Moravskoslezský kraj (při výsledcích hlasování z roku 2006), jehož velikost je při 200 členném voleném shromáždění 23 mandátů. Při 190 členném shromáždění je velikost Moravskoslezského kraje již 22 mandátů. Při 180 členném shromáždění je velikost Moravskoslezského volebního kraje jen 21 mandátů, a tak dále.

Mezi další důležité proměnné proporčních volebních systémů řadíme užitou volební formuli. Víme, že v případě kompenzačních mandátů může být na každé úrovni aplikována jiná volební formule. Pro níže uvedené modelové výpočty je v prvním skrutiniu, to jest v námi definovaných 14 volebních krajích, použit d'Hondtův dělitel. Ve druhém skrutiniu na úrovni jednoho celostátního obvodu budou mandáty distribuovány taktéž pomocí d'Hondtova

⁷⁶ K výpočtu velikosti volebních krajů je použita Hareova kvóta ($Q = \frac{V}{S}$). Tato kvóta se používá pro výpočet republikového mandátového čísla, na jehož základě jsou volebním krajům přidělovány mandáty.

dělitele. Připomeňme v tento moment Shugartova a Taageperova slova (1989: 130): „*v takto velkém volebním obvodu přináší všechny obvyklé volební formule stejné výsledky.*“ Tento argument je zároveň odpovědí na otázku, proč je užitá jen jedna volební formule.

Jak již bylo řečeno výše, víceúrovňové systémy zaručují zvýšení proporcionality, tyto důsledky mohou za jistých okolností vést k neblahým následkům, zejména pak v případě neexistence uzavírací klauzule.⁷⁷ Není tedy překvapení, že většina víceúrovňových volebních systémů používá v prvním či druhém skrutiniu některou formu omezujících prvků, které mají zabránit vstupu miniaturních stran do voleného shromáždění. Z tohoto důvodu zahrnují naše výpočty na úrovni obou skrutinií 5% uzavírací klauzuli pro samostatně kandidující politické strany.⁷⁸ Výše této klauzule je taktéž ovlivněna československou (1989-1992) a českou (od 1993) tradicí. Nesporný vliv má též ta skutečnost, že na takto stanovené hranici panuje konsensus všech relevantních politických subjektů působících na české politické scéně.

Počet a charakter skrutinií byl zmíněn v předcházejících odstavcích. Pro shrnutí uvedu, že mandáty budou distribuovány celkem ve dvou úrovních. Základní volební obvody budou určeny hranicemi současných volebních krajů. Nejvyšší úrovní bude druhé skrutinium, ve kterém budeme přidělovat mandáty dle vypočtené ideální proporce mandátů v rámci jednoho celostátního volebního obvodu. Proč bude použit jen jeden celostátní obvod? Připomeňme nejdříve Lijphartovy důvody, pro které většina zemí užívá systém kompenzačních mandátů. Dle Lijpharta (1994: 32) jde zejména o zachování těsnější vzdálenosti mezi poslancem a voličem při zachování vysoké proporcionality systému. Shugart s Taageperou k tomuto dodávají (1989: 267-269): „*Největší přiblížení se proporcionalitě bude dosaženo, když procento mandátů určených ke kompenzacím překračuje pravidelnou odchylku od proporcionality a tehdy, když kompenzační mandáty budou alokovány v jednom vyšším obvodě.*“ Proto jen jeden kompenzační obvod.

⁷⁷ Důsledky neexistence uzavírací klauzule jsem rozebíral již několikrát, například v poznámce 29.

⁷⁸ Dle mého názoru je škoda, že v dnešním volebním zákoně je zachována „sčítací“ volební klauzule. V „západních demokraciích“ bývají naopak koalice obvykle zvýhodňovány na úkor samostatně kandidujících stran (viz Novák 2006: 80). V mých výpočtech je proto aplikována uzavírací klauzule v takových hodnotách jako ve volebním zákoně ještě v roce 1998 – pro dvoučlenné koalice 7 %, 9 % pro tříčlenné a pro vícečlenné 11 %.

4.4 Simulace volebních výsledků dle hlasování z roku 2006

4.4.1 Ideální proporce rozdělení mandátů v České republice podle výsledků hlasování z roku 2006

Z předcházejících kapitol víme, že v systému kompenzačních mandátů jsou: a) nejprve alokovány mandáty v základních volebních obvodech, b) vně tuto alokaci zůstává předem stanovený počet kompenzačních mandátů, c) po rozdělení mandátů na úrovni prvního skrutinia následuje skrutinium druhé, ke kterému dochází většinou na celostátní úrovni, d) *na základě všech hlasů je vypočteno ideální rozdělení všech mandátů v rámci celé země, takto vypočtený výsledek je komparován s počtem mandátů získanými každou stranou v základních obvodech.* Výsledek odečtu počtu mandátů přisouzených stranám na základě vypočtené ideální proporce od počtu mandátů získaných v základních volebních obvodech udává počet kompenzačních mandátů, který strana obdrží.

Jelikož budeme téměř ve všech výpočtech operovat s ideální proporcí mandátů v rámci celé země, provedeme tento výpočet ještě předtím, než započneme samotné modelování výsledků (dle postupu z předcházejícího odstavce). Ideální proporce můžeme charakterizovat jako vyrovnaný poměr mezi procentem získaných hlasů a procentem obdržených mandátů. Takto vypočtené rozložení mandátů je uvedeno v tabulce 18. K výpočtu byl užit d'Hondtův dělitel.

Tabulka 18: Ideální proporce mandátů v rámci celostátního obvodu pomocí d'Hondtova dělitele dle výsledků voleb z roku 2006 a index reprezentace

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ
Ideální proporce mandátů v rámci celostátního obvodu	76	69	27	15	13
Rozdíl mandátů oproti volebnímu výsledku z roku 2006	- 5	- 5	+ 1	+ 2	+ 7
Index reprezentace	1,07	1,06	1,05	1,03	1,03

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet

Tabulka 18 a 19 dále obsahuje index reprezentace (Novák a Lebeda et al 2004: 414-415), který je vypočten jako podíl procenta obdržených mandátů a procenta získaných hlasů. Ideální proporce je v tomto případě vyjádřena hodnotou 1, vyšší hodnota signalizuje narůstající míru nadreprezentace a naopak čím více se daná hodnota blíží nule, registrujeme větší míru podreprezentace. Pro srovnání výsledných hodnot tabulky 18 uijíme tabulku 19, která zobrazuje index reprezentace podle aktuálních volebních výsledků do PS PČR z roku 2006.

Tabulka 19: Výsledky voleb do PS PČR v roce 2006 a index reprezentace

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU- ČSL	SZ
Rozdělení mandátů	81	74	26	13	6
Index reprezentace	1,15	1,15	1,01	0,90	0,48

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet

Zpět k tabulce 18. Oproti současným volebním výsledkům lze vyzorovat zvýšení zisku mandátů Strany zelených (+ 7 mandátů), křesťanských demokratů (+ 2 mandáty) a mírně též komunistů (+ 1 mandát). Naopak obě velké strany – ODS a ČSSD – které byly dle současného

volebního zákona nadreprezentovány, oslabily shodně o 5 mandátů. V případě stanovení dostačujícího počtu kompenzačních mandátů, který dokáže vyrovnat ztráty stran z prvního skrutinia, můžeme pak toto rozložení mandátů považovat za konečné složení PS PČR. Cílem níže uvedených simulovaných výpočtů je stanovit tento optimální počet kompenzačních mandátů.

4.4.2 Modelové výpočty při alokaci 10 kompenzačních mandátů

V prvních matematických simulacích volebních výsledků stanovíme vně alokaci v základních volebních obvodech 10 kompenzačních mandátů. V prvním skrutiniu budeme tedy namísto 200 mandátů rozdělovat jen 190. Důsledkem této skutečnosti je zmenšení skutečné velikosti námi definovaných 14 volebních krajů. Nová velikost takto upravených krajů je zaznamenána v tabulce 20. Pro úplnost připojuji, že údaj v závorce udává rozdíl mandátů oproti současnému stavu. Jak je patrné, změny se dotýkají celkem 9 krajů. Ve volebním kraji Hlavní město Praha se alokuje o 2 mandáty méně, dále v kraji Středočeském, Jihočeském, Plzeňském, Ústeckém, Královéhradeckém, Jihomoravském, Zlínském a Moravskoslezském vždy jen o 1 mandát méně.

Tabulka 20 dále prezentuje rozdělení mandátů ve volebních krajích pomocí d'Hondtova dělitele. Budeme-li postupovat dle kroků stanovených v předcházejí podkapitole, následuje po alokaci mandátů na úrovni prvního skrutinia skrutinium druhé. V našem případě sečteme veškeré mandátové zisky politických stran, které porovnáme s námi vypočteným ideálním rozdělením mandátů v rámci celé země. Rozdíl udává počet kompenzačních mandátů, které strana obdrží. V případě, že stanovený počet kompenzačních mandátů nebude dostačující, to jest nedokáže vyrovnat ztráty některých stran z prvního skrutinia, musíme pak vyrovnávací mandáty rozdělit mezi strany jiným způsobem.

Podíváme-li se na modelové výpočty v tabulce 20 zjistíme, že součty stran z prvního skrutinia jsou následující: ODS 78 mandátů, ČSSD 71, KSČM 25, KDU-ČSL 10 a SZ 6 mandátů. Informace v závorce opět udávají rozdíl oproti současným výsledkům. V tento moment je pro nás důležité ideální rozdělení mandátů politických stran v rámci celé země. Víme, že námi vymezená ideální proporce je: ODS 76 mandátů, ČSSD 69, KSČM 25, KDU-

ČSL 10 a SZ 6 mandátů. Porovnáme-li rozdělení mandátů ze základních obvodů s ideálním rozložením poslaneckých křesel zjistíme, že a) ODS a ČSSD získaly více mandátů než jim předurčuje ideální proporce (každá ze stran o 2 mandáty), b) k vyrovnání ztráty KSČM, KDU-ČSL a SZ potřebujeme udělit celkem 14 mandátů. Jelikož máme k dispozici jen 10 kompenzačních mandátů, můžeme stanovit tento počet vyrovnávacích mandátů jako nedostačující.

Jak tedy za dané situace postupovat? Dle mého názoru bychom neměli odejímat mandáty těm stranám, které získaly více mandátů v prvním skrutiniu, než jim náleží dle ideální proporce. Podobné pravidlo se aplikuje (sice za odlišných volebních pravidel) v německých volbách do Bundestagu, kde si strany mohou ponechat převislé mandáty, které vychází z porovnání prvního a druhého skrutinia. Dané pravidlo bych nazval – *netrestejme úspěšné*.

Tabulka 20: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 190 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem o velikosti 200 mandátů

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		KDU-ČSL		SZ	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	23 (-2)	48,32	12	23,29	6	7,90	2	4,84	1	9,19	2
Středočeský	22 (-1)	39,19	10	30,74	7	12,89	3	4,87	1	6,00	1
Jihočeský	12 (-1)	36,69	5	30,47	4	13,36	2	8,18	1	5,90	0
Plzeňský	10 (-1)	36,46	5	31,69	4	14,03	1	5,65	0	5,91	0
Karlovarský	5	35,87	2	32,73	2	14,82	1	3,44	0	6,71	0
Ústecký	13 (-1)	34,78	5	35,46	5	16,05	2	2,23	0	6,03	1
Liberecký	8	38,81	4	29,31	3	11,51	1	4,23	0	9,58	0
Královéhradecký	10 (-1)	37,66	5	30,14	4	11,52	1	6,72	0	6,69	0
Pardubický	10	33,26	4	32,95	4	12,39	1	8,77	1	6,26	0
Vysočina	10	27,67	3	35,35	4	14,66	2	12,16	1	4,89	0
Jihomoravský	22 (-1)	30,67	8	32,95	8	13,74	3	11,14	2	6,20	1
Olomoucký	12	30,29	4	35,44	5	14,68	2	8,26	1	5,51	0
Zlínský	11 (-1)	31,68	4	33,28	5	11,25	1	13,02	1	5,07	0
Moravskoslezský	22 (-1)	28,11	7	40,54	10	13,96	3	7,18	1	4,34	1
Česká republika	190	35,38	78 (-3)	32,32	71 (-3)	12,81	25 (-1)	7,22	10 (-3)	6,29	6 (0)
Ideální proporce mandátů		76	0	69	0	27	0	15	13	6	6
Přídělené kompenzační mandáty		0	0	0	0	0	4	4	4	4	6

Zdroj: vlastní výpočet

Musíme tedy určit jiný způsob, který alespoň částečně vykompenzuje ztráty stran z prvního skrutinia. ODS a ČSSD, které získaly již o dva mandáty více jsou z procesu rozdělování kompenzačních mandátů vyřazeny. Udělení 10 vyrovnávacích mandátů provedeme na základě metody podobné AMS systému (s tím rozdílem, že v AMS má volič 2 hlasy), to jest pro KSČM, KDU-ČSL a SZ použijeme modifikovaného d'Hondtova dělitele. V tomto případě je řada čísel (dělitelů) pro každou stranu specifická, jelikož reflektuje zisky stran z prvního skrutinia. Dělitelé jsou tedy taková čísla, která následují za sumárním ziskem mandátů stran z prvního skrutinia. Výsledek toho výpočtu je 4 mandáty pro KDU-ČSL a 6 pro SZ. Celkové rozložení mandátů si můžeme prohlédnout v tabulce 21.

Tabulka 21: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*					Hypotetické vládní koalice	
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>KDU-ČSL</i>	<i>SZ</i>	<i>ODS + KDU-ČSL + SZ</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	78	71	25	10	6	94	96
	Kompenzační mandáty**						
d'Hondtův dělitel	0	0	0	4	6	8	2
Celkem	78	71	25	14	12	104	96

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 190 mandátů.

** Stanoveno 10 kompenzačních mandátů

Zdroj: vlastní výpočet

Hlavním cílem těchto modelových výpočtů bylo zjistit, zda-li námi stanovených 10 kompenzačních mandátů dokáže vykompenzovat ztráty

malých, případně středně velkých stran způsobené distribucí mandátů v prvním skrutiniu. Sekundárním cílem je následná analýza (modelových výpočtů), která má odpovědět na otázku, jestli systém kompenzačních mandátů působí příznivě na zvýšení počtu mandátů případných vládních koalic (viz tabulka 21). Vládní koalice vzešlá z voleb do PS PČR v roce 2006 je tvořena 100 poslaneckými mandáty, to znamená, že výsledná kombinace proměnných by měla zaručit minimálně 101 a více mandátů současné vládní koalici.

Odpověď na první otázku byla zveřejněna již výše. Ke druhému cíli. Modelováním volebních výsledků nedošlo ke skutečně radikálnímu zvýšení počtu parlamentních křesel stran stávající vládní koalice.

4.4.3 Modelové výpočty při alokaci 20 kompenzačních mandátů

Předcházející modelové výpočty nám ukázaly, že při stávajícím rozložení voličské podpory v České republice je určení 10 kompenzačních mandátů nedostačujícím počtem k plnému vykompenzování ztráty malých, popřípadě středně velkých stran. Z tohoto důvodu budou nyní výpočty kalkulovat s 20 kompenzačními mandáty, to jest zvýšíme počet vyrovnávacích mandátů z 5 % na 10 % z celkového počtu distribuovaných. Tato skutečnost se projeví na opětovně zmenšené skutečné velikosti základních volebních krajů. Jestliže se při předcházejících výpočtech změna týkala 9 volebních krajů, nyní se zmenší velikost volebních krajů již ve 13 případech (oproti stávajícímu počtu).

Tabulka 22: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 180 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem o velikosti 200 mandátů

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		KDU-ČSL		SZ	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	22 (-3)	48,32	12	23,29	5	7,90	2	4,84	1	9,19	2
Středočeský	21 (-2)	39,19	9	30,74	7	12,89	3	4,87	1	6,00	1
Jihočeský	11 (-2)	36,69	5	30,47	4	13,36	1	8,18	1	5,90	0
Plzeňský	10 (-1)	36,46	5	31,69	4	14,03	1	5,65	0	5,91	0
Karlovarský	5	35,87	2	32,73	2	14,82	1	3,44	0	6,71	0
Ústecký	13 (-1)	34,78	5	35,46	5	16,05	2	2,23	0	6,03	1
Liberecký	7 (-1)	38,81	3	29,31	3	11,51	1	4,23	0	9,58	0
Královéhradecký	10 (-1)	37,66	5	30,14	4	11,52	1	6,72	0	6,69	0
Pardubický	9 (-1)	33,26	4	32,95	3	12,39	1	8,77	1	6,26	0
Vysočina	9 (-1)	27,67	3	35,35	4	14,66	1	12,16	1	4,89	0
Jihomoravský	20 (-3)	30,67	7	32,95	7	13,74	3	11,14	2	6,20	1
Olomoucký	11 (-1)	30,29	4	35,44	4	14,68	2	8,26	1	5,51	0
Zlínský	11 (-1)	31,68	4	33,28	5	11,25	1	13,02	1	5,07	0
Moravskoslezský	21 (-2)	28,11	6	40,54	10	13,96	3	7,18	1	4,34	1
Česká republika	180	35,38	74 (-7)	32,32	67 (-7)	12,81	23 (-3)	7,22	10 (-3)	6,29	6
Ideální proporce mandátů		76		69		27		15		13	
Přídělené kompenzační mandáty		2		2		4		5		7	

Zdroj: vlastní výpočet

Při bližším zkoumání zjistíme, že ve volebním kraji Hlavní město Praha a v Jihomoravském kraji se zmenšila velikost volebního kraje o 3 mandáty.⁷⁹ Ve Středočeském, Jihočeském a Moravskoslezském kraji klesla velikost volebních krajů o 2 mandáty a o 1 mandát v kraji Plzeňském, Ústeckém, Libereckém, Královéhradeckém, Pardubickém, Jihomoravském a Zlínském.

Podívejme se, jak dopadla alokace mandátů v prvním skrutiniu: ODS 74 mandátů, ČSSD 67, KSČM 23, KDU-ČSL 10 a SZ 6 mandátů. Tyto zisky porovnáme s mandátovým ziskem z jednoho celostátního obvodu zahrnujícího všech 200 mandátů. Rozdíl udává počet kompenzačních mandátů, které strana obdrží. V tabulce 22 máme uvedeny výsledky tohoto rozdílu – ODS a ČSSD shodně po 2 kompenzačních mandátech, KSČM 4, KDU-ČSL 5 a SZ 7 vyrovnávacích mandátů.

Nyní je patrné, že za stávajících volebních výsledků z roku 2006 postačuje 20 kompenzačních mandátů k plnému vyrovnání mandátových ztrát malých a středně velkých stran. Určitým signálem, který nás navádí k případné změně stanového počtu kompenzačních mandátů je počet vyrovnávacích mandátů udělených jednotlivým stranám, zejména pak těm největším. Jinými slovy, v případě modelových výpočtu s 10 vyrovnávacími mandáty získaly obě velké strany (ODS a ČSSD) více mandátů v základních volebních obvodech, než jim náleží dle námi vypočtené proporce v 200 mandátovém celostátním obvodu. Toto zjištění je pro nás signálem, abychom stanovili větší počet kompenzačních mandátů. V případě simulací volebních výsledků s 20 vyrovnávacími mandáty získaly již největší strany v základních volebních obvodech méně mandátů, než jim předurčuje mandátový zisk z jednoho celostátního obvodu. Obě strany shodně o 2 mandáty. Tento počet je určitou „rezervou“, že v případě dalších voleb, kdyby obě strany posílily co do počtu hlasů (posléze i mandátů) nemusíme se bát, že by dané výsledky nedokázaly kompenzační mandáty vyrovnat.

⁷⁹ Veškeré srovnání je oproti platnému volebnímu zákonu.

Tabulka 23: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*					Hypotetické vládní koalice	
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>KDU-ČSL</i>	<i>SZ</i>	<i>ODS + KDU-ČSL + SZ</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	74	67	23	10	6	90	90
	Kompenzační mandáty**						
	2	2	4	5	7	14	6
Celkem	76	69	27	15	13	104	96

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 180 mandátů.

** Stanoveno 20 kompenzačních mandátů

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulka 23 nám zobrazuje souhrnné mandátové zisky případných vládních koalic po volbách v roce 2006. Na základě těchto dat je patrné mírné posílení současné vládní koalice. Ta má dle platného volebního zákona 100 poslanců, dle výpočtů s 20 vyrovnávacími mandáty 104 poslanců. Nutno dodat, že následné modelové výpočty, které vychází z jednoho celostátního obvodu, současné vládní koalici nepřidají jediný mandát, jelikož celkové výsledky jsou určeny druhým skrutiniem, které je pro naše výpočty již neměnné.

4.4.4 Modelové výpočty při alokaci 30 kompenzačních mandátů

Z předcházejících výpočtů víme, že počet 20 kompenzačních mandátů se jeví při volebních výsledcích z roku 2006 jako „optimální“ množství mandátů, které dokáže a) vykompenzovat ztráty stran z prvního skrutinia, b) zaručit vysokou proporcionalitu systému, c) mírně zvýšit počet parlamentních křesel současné vládní koalice, d) vyřešit problém s rozdílnou velikostí volebních krajů v České republice. Nicméně půjdeme v našich výpočtech ještě o krok dále, když budeme modelovat volební výsledky s 30 kompenzačními mandáty. Již nyní je jasné, že takovýto počet vyrovnávacích mandátů je nadbytečně velký, ale pro výslednou analýzu veškerých modelových výpočtů je dle mého názoru tento výpočet nepostradatelný.

Nyní budeme alokovat mimo základní volební obvody celkem 30 mandátů, to jest 15 % poslaneckých křesel. Toto zvýšené množství vyrovnávacích mandátů se projeví ve velikosti volebních krajů. Počet udělovaných mandátů se snížil ve všech volebních krajích. Největší změny se dotýkají volebního kraje Hlavní město Praha a kraje Moravskoslezského, kde se počet distribuovaných poslaneckých mandátů snížil shodně o 4 mandáty. Ve Středočeském volebním kraji klesl počet mandátů o 3, dále v Jihočeském, Plzeňském, Ústeckém, Královéhradeckém a Zlínském o 2 mandáty. O jeden mandát se snížil počet distribuovaných mandátů v kraji Karlovarském, Libereckém, Pardubickém, Vysočině a v kraji Olomouckém.

Tabulka 24: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 170 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem s velikostí 200 mandátů

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		KDU-ČSL		SZ	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	21 (-4)	48,32	12	23,29	5	7,90	1	4,84	1	9,19	2
Středočeský	20 (-3)	39,19	9	30,74	7	12,89	2	4,87	1	6,00	1
Jihočeský	11 (-2)	36,69	5	30,47	4	13,36	1	8,18	1	5,90	0
Plzeňský	9 (-2)	36,46	4	31,69	4	14,03	1	5,65	0	5,91	0
Karlovarský	4 (-1)	35,87	2	32,73	2	14,82	0	3,44	0	6,71	0
Ústecký	12 (-2)	34,78	5	35,46	5	16,05	2	2,23	0	6,03	0
Liberecký	7 (-1)	38,81	3	29,31	3	11,51	1	4,23	0	9,58	0
Královéhradecký	9 (-2)	37,66	4	30,14	4	11,52	1	6,72	0	6,69	0
Pardubický	9 (-1)	33,26	4	32,95	3	12,39	1	8,77	1	6,26	0
Vysočina	9 (-1)	27,67	3	35,35	4	14,66	1	12,16	1	4,89	0
Jihomoravský	19 (-4)	30,67	6	32,95	7	13,74	3	11,14	2	6,20	1
Olomoucký	11 (-1)	30,29	4	35,44	4	14,68	2	8,26	1	5,51	0
Zlínský	10 (-2)	31,68	4	33,28	4	11,25	1	13,02	1	5,07	0
Moravskoslezský	19 (-4)	28,11	6	40,54	9	13,96	3	7,18	1	4,34	0
Česká republika	170	35,38	71 (-10)	32,32	65 (-9)	12,81	20 (-6)	7,22	10 (-3)	6,29	4 (-2)
Ideální proporce mandátů		76	69	27	15	13					
Přídělené kompenzační mandáty		5	4	7	5	9					

Zdroj: vlastní výpočet

Po sečtení mandátového zisku stran na úrovni prvního skrutinia jsou výsledné data - ODS 71 mandátů, ČSSD 65, KSČM 20, KDU-ČSL 10 a SZ 4 mandáty. Porovnáním s výsledky z jednoho celostátního obvodu zahrnujícího všech 200 mandátů je rozdíl, který udává počet kompenzačních mandátů následující – ODS 5 mandátů, ČSSD 4, KSČM 7, KDU-ČSL 6 a SZ 9 mandátů.

Již na první pohled je z tohoto datového souboru patrné, že počet kompenzačních mandátů je zbytečně velký. Vrstává počet poslanců, kteří získají mandát až na základě druhého skrutinia. Nejdůležitějším údajem je pro nás počet vyrovnávacích mandátů dvou největších stran – ODS (5 mandátů) a ČSSD (4 mandáty). Tyto strany i za předpokladu zisku daleko většího procenta hlasů (dle mého názoru i o 3 až 7 %) získají stále několik kompenzačních mandátů. Nehledě na to, že snížíme-li počet kompenzačních mandátů, zvýšíme zároveň skutečnou velikost volebních krajů, tím předpokládáme zároveň větší zisk malých stran na úkor velkých.

Tabulka 25: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*					Hypotetické vládní koalice	
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>KDU-ČSL</i>	<i>SZ</i>	<i>ODS + KDU-ČSL + SZ</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	71	65	20	10	4	85	85
	Kompenzační mandáty**						
	5	4	7	5	9	19	11
Celkem	76	69	27	15	13	104	96

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 170 mandátů.

** Stanoveno 30 kompenzačních mandátů

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulka 25 nás informuje o počtu mandátů možných vládních koalic po volbách v roce 2006. Již bylo řečeno, že mandátový zisk obou koalic – pravozelené a levicové – se při dalších výpočtech nezmění, jelikož výsledný součet mandátů je určen ziskem stran v druhém skrutiniu, který je v našich výpočtech neměnný.

4.5 Simulace volebních výsledků dle hlasování z roku 2002

Abychom mohli v prostředí České republiky vyvodit obecnější konsekvence působení systému kompenzačních mandátů, pojmeme dále do našich analýz modelové výpočty zahrnující výsledky voleb do PS PČR z roku 2002. Nastavení hlavních proměnných zůstává v případě těchto výpočtů totožné s předcházejícími simulacemi. Taktéž počet alokovaných kompenzačních mandátů zůstane nezměněný (to jest 10, 20 a 30).

4.5.1 Ideální proporce rozdělení mandátů v České republice podle výsledků hlasování z roku 2002

Porovnáme-li výsledky voleb do Poslanecké sněmovny z let 1992⁸⁰, 1996, 1998 a 2006 s výsledky voleb v roce 2002 najdeme vždy (mimo jiné) jednu zásadní odlišnost. Vlivem předvolební koalice⁸¹ dvou malých stran, KDU-ČSL a US-DEU, získaly veškeré politické subjekty, které se kvalifikovaly (v roce 2002) do prvního skrutinia více než 15 % hlasů. Tímto došlo také k tomu, že žádný z relevantních subjektů nebyl dle indexu reprezentace podreprezentován (viz tabulka 26). Ba naopak, vlivem vyššího zisku hlasů politických formací došlo k výraznějšímu mandátovému

⁸⁰ V té době Česká národní rada.

⁸¹ Koalice, neboli spojení KDU-ČSL a US-DEU, získala ve volbách 15,5 % hlasů, ale z důvodu disciplinovanosti voličů KDU-ČSL, kteří využívali možnosti přidělení preferenčních hlasů na společných kandidátkách s US-DEU, získala KDU-ČSL 21 poslaneckých křesel oproti 10 mandátům US-DEU.

nadprezentování ODS, ČSSD a též mírnému nadprezentování KSČM a Koalice (srov. s volbami v roce 2006).

Tabulka 26: Výsledky voleb do PS PČR v roce 2002 a index reprezentace

	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice
Rozdělení mandátů	58	70	41	31
Index reprezentace	1,18	1,16	1,11	1,09

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet

Z výše uvedených skutečností se jeví zajímavé srovnání indexu reprezentace dle platných volebních výsledků z roku 2002 a vypočtené ideální proporce mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu (200 mandátů) za pomoci výsledků hlasování z roku 2002 (viz tabulka 27). Z porovnání těchto datových souborů je patrné (vlivem celostátního obvodu) mandátové oslabení dvou největších stran – ODS (- 2 mandáty) a ČSSD (- 1 mandát). Naopak oba středně velké subjekty KSČM (+ 1 mandát) a Koalice (+ 2 mandáty) mírně mandátově posílily. Z tabulky 27 je zjevné, že pokud bychom distribuovali mandáty dle ideální proporce v rámci jednoho celostátního obvodu, byly by veškeré subjekty účastníci se prvního skrutinia nadprezentovány téměř shodně (srov. s tabulkou 26). Tímto by došlo ke smazání většího zvýhodnění jen některých stran (dle platných výsledků voleb do PS PČR z roku 2002).

Tabulka 27: Ideální proporce mandátů v rámci celostátního obvodu pomocí d'Hondtova dělitele dle výsledků voleb z roku 2002 a index reprezentace

	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice
Ideální proporce mandátů v rámci celostátního obvodu	56	69	42	33
Rozdíl mandátů oproti volebnímu výsledku z roku 2006	(-2)	(-1)	(+1)	(+2)
Index reprezentace	1,14	1,14	1,13	1,15

Zdroj: www.volby.cz a vlastní výpočet

4.5.2 Modelové výpočty při alokaci 10 kompenzačních mandátů

V těchto simulacích volebních výsledků stanovíme vně alokaci v základních volebních obvodech opět 10 kompenzačních mandátů (to jest 5 % mandátů z celkového počtu). V prvním skrutiniu budeme alokovat tedy 190 mandátů. Nová velikost takto upravených krajů je zaznamenána v tabulce 28. Oproti platnému stavu alokujeme ve volebním kraji Hlavní město Praha a Středočeském kraji o 2 mandáty méně, dále v kraji Plzeňském, Ústeckém, Vysočina, Jihomoravském, Zlínském a Moravskoslezském o 1 mandát méně.

Totožně jako v předcházejících modelových výpočtech rozdělíme nejprve mandáty na úrovni prvního skrutinia (viz tabulka 28). Alokační na úrovni prvního skrutinia zkonfrontujeme s námi vypočtenou ideální proporcí mandátů v rámci celé země. Rozdíl nám udává počet kompenzačních mandátů pro jednotlivé strany. Tedy ODS 1 kompenzační mandát, ČSSD 2, KSČM 4 a Koalice 3 kompenzační mandáty.

Na základě datového souboru v tabulce 28 je patrné, že při rozložení voličské podpory stran účastnících se procesu rozdělování mandátů z roku 2002 postačuje 10 kompenzačních mandátů k plnému vykompenzování mandátových ztrát z prvního skrutinia. Budeme-li daný vývoj komparovat s totožnými simulacemi (to jest 10 kompenzačních mandátů) z roku 2006, můžeme konstatovat, že plná kompenzace již na základě 10 kompenzačních mandátů je způsobena vyšší voličskou podporou veškerých relevantních stran. Můžeme předpokládat, že v případě zisku na hranici 5 až 7 % hlasů některé ze stran účastnících se prvního skrutinia, by těchto 10 kompenzačních mandátů ztráty ze základních volebních obvodů nevyrovnalo (srov. s totožnými simulacemi v roce 2006).

Tabulka 28: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 190 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem s velikostí 200 mandátů (volby do PS PČR 2002)

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		Koalice (KDU-ČSL, US-DEU)	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	23 (-2)	33,83	9	25,85	6	11,10	3	18,46	5
Středočeský	21 (-2)	26,83	6	31,53	8	18,67	4	11,90	3
Jihočeský	12	25,98	4	30,33	4	18,25	2	12,25	2
Plzeňský	10 (-1)	25,50	3	30,34	4	19,61	2	11,76	1
Karlovarský	5	24,69	2	29,31	2	21,97	1	8,85	0
Ústecký	13 (-1)	24,21	4	29,18	4	25,08	4	7,81	1
Liberecký	8	27,40	3	27,05	3	17,17	1	13,24	1
Královéhradecký	11	26,58	3	27,48	4	16,05	2	14,46	2
Pardubický	10	22,89	3	29,45	3	17,39	2	16,79	2
Vysočina	10 (-1)	19,26	2	31,97	4	19,69	2	16,92	2
Jihomoravský	22 (-1)	20,95	5	29,90	8	19,75	5	17,35	4
Olomoucký	12	20,34	3	31,92	4	21,02	3	13,94	2
Zlínský	11 (-1)	21,48	3	29,06	4	16,64	2	19,46	2
Moravskoslezský	22 (-1)	19,38	5	36,13	9	21,06	5	11,82	3
Česká republika	190	24,47	55 (-3)	30,20	67 (-3)	18,51	38 (-3)	14,27	30 (-1)
Ideální proporce mandátů		56		69		42		33	
Přídělené kompenzační mandáty		1		2		4		3	

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulka 29 nás seznamuje se sumárními zisky reálných vládních koalic na základě námi simulovaných výsledků s 10 kompenzačními mandáty. Připomeňme si, že dle platných volebních výsledků z roku 2002 bylo složení Poslanecké sněmovny levicové, součet křesel poslanců komunistické strany a poslanců sociálně demokratické strany dal dohromady 111 mandátů. Tehdejší designovaný sociálně demokratický premiér (Vladimír Špidla) dal přednost koalici s KDU-ČSL a US-DEU (Koalice). Tato ideologicky heterogenní kolice měla nejmenší možnou většinu 101 křesel. Vlivem aplikace techniky kompenzačních mandátů došlo k mírnému navýšení sněmovní většiny této koalice na 102 mandátů (viz tabulka 29).

Tabulka 29: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*				Hypotetické vládní koalice		
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>Koalice</i>	<i>ODS + Koalice</i>	<i>ČSSD + Koalice</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	55	67	38	30	85	97	105
	Kompenzační mandáty**						
	1	2	4	3	4	5	6
Celkem	56	69	42	33	89	102	111

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 190 mandátů.

** Stanoveno 10 kompenzačních mandátů.

Zdroj: vlastní výpočet.

4.5.3 Modelové výpočty při alokaci 20 kompenzačních mandátů

Předcházející modelové výpočty s 10 kompenzačními mandáty nám ukázaly, že při rozložení voličské podpory dle výsledků hlasování z roku 2002 je určení 10 kompenzačních mandátů dostačujícím počtem k plnému vykompenzování mandátových ztrát stran účastnících se prvního skrutinia.

Nicméně dle mého názoru není tento dostačující počet také počtem vyhovujícím, či lépe řečeno optimálním. Podíváme-li se blíže na množství přidělených kompenzačních mandátů (tabulka 28 a 29), zjistíme, že při vyšším zisku hlasů (následně i mandátů) dvou největších stran, ODS a ČSSD, by opět došlo k vyššímu mandátovému zisku již v základních volebních obvodech, než předurčuje ideální proporce mandátů v rámci celostátního obvodu.⁸² „Rezerva“ u ČSSD činí 2 kompenzační mandáty a u ODS pouze 1. Z tohoto důvodu jsou pro nás důležité simulace volebních výsledků, které zahrnují 20 kompenzačních mandátů.

Nyní alokujeme v základních volebních obvodech 180 mandátů a na úrovni druhého skrutinia 20 kompenzačních mandátů (10 %). Tato skutečnost se projeví na opětovném zmenšení velikosti základních volebních krajů. Z tabulky 30 je patrné, že se změny dotýkají již všech volebních krajů. Snížení velikosti těchto krajů osciluje v rozmezí od 1 mandátu (Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královéhradecký, Pardubický, Vysočina, Olomoucký a Zlínský kraj), přes 2 mandáty (Jihomoravský a Moravskoslezský kraj) až ke 3 mandátům (Hlavní město Praha a Středočeský kraj).

Distribuce mandátů v prvním skrutiniu dopadla následovně: ODS 51 mandátů, ČSSD 64, KSČM 38 a Kolice 27 mandátů. Takto zjištěné počty mandátů jednotlivých subjektů odečteme od vypočtené ideální proporce stran a koalic v rámci celostátního obvodu, která činí ODS 56 mandátů, ČSSD 69, KSČM 42 a Koalice 33. Výsledný odečet těchto hodnot udává počet kompenzačních mandátů: ODS a ČSSD shodně 5 mandátů, KSČM 4 a Koalice 6 mandátů.

Nyní je patrné, že těchto 20 kompenzačních mandátů plně vyrovná ztráty stran a koalic z prvního skrutinia a zároveň poskytne určitou „rezervu“ při případné (v dalších volbách) vyšší nadreprezentaci či naopak podreprezentaci některých stran v prvním skrutiniu.

⁸² Nesmíme též opomenout možnost podstatně nižšího procentuálního zisku obdržených hlasů některé z relevantních stran (viz argumentace v modelových výpočtech s 10 kompenzačními mandáty při výsledcích hlasování z roku 2002). I při této eventualitě by vlivem podreprezentace v základních volebních obvodech nedošlo k plnému vykompenzování.

Tabulka 30: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 180 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem s velikostí 200 mandátů (volby do PS PČR 2002)

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		Koalice (KDU-ČSL, US-DEU)	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	22 (-3)	33,83	9	25,85	6	11,10	3	18,46	4
Středočeský	20 (-3)	26,83	6	31,53	8	18,67	4	11,90	2
Jihočeský	11 (-1)	25,98	4	30,33	4	18,25	2	12,25	1
Plzeňský	10 (-1)	25,50	3	30,34	4	19,61	2	11,76	1
Karlovarský	4 (-1)	24,69	1	29,31	2	21,97	1	8,85	0
Ústecký	13 (-1)	24,21	4	29,18	4	25,08	4	7,81	1
Liberecký	7 (-1)	27,40	3	27,05	2	17,17	1	13,24	1
Královéhradecký	10 (-1)	26,58	3	27,48	3	16,05	2	14,46	2
Pardubický	9 (-1)	22,89	2	29,45	3	17,39	2	16,79	2
Vysočina	10 (-1)	19,26	2	31,97	4	19,69	2	16,92	2
Jihomoravský	21 (-2)	20,95	5	29,90	7	19,75	5	17,35	4
Olomoucký	11 (-1)	20,34	2	31,92	4	21,02	3	13,94	2
Zlínský	11 (-1)	21,48	3	29,06	4	16,64	2	19,46	2
Moravskoslezský	21 (-2)	19,38	4	36,13	9	21,06	5	11,82	3
Česká republika	180	24,47	51 (-7)	30,20	64 (-6)	18,51	38 (-3)	14,27	27 (-4)
Ideální proporce mandátů		56		69		42		33	
Přídělené kompenzační mandáty		5		5		4		6	

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulku 31 prezentuje součty sněmovních křesel reálných vládních koalic. Jelikož 20 kompenzačních mandátů vyrovnalo ztráty politických formací z prvního skrutinia, rovnají se tyto součty hodnotám ideální proporce mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu.

Tabulka 31: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*				Hypotetické vládní koalice		
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>Koalice</i>	<i>ODS + Koalice</i>	<i>ČSSD + Koalice</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	51	64	38	27	78	91	102
	Kompenzační mandáty**						
	5	5	4	6	11	11	9
Celkem	56	69	42	33	89	102	111

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 190 mandátů.

** Stanoveno 20 kompenzačních mandátů

Zdroj: vlastní výpočet.

4.5.4 Modelové výpočty při alokaci 30 kompenzačních mandátů

Nyní budeme alokovat mimo základní volební obvody 30 kompenzačních mandátů (15 % z celkového počtu). Toto zvýšené množství vyrovnávacích mandátů se znovu projeví ve snížení velikosti volebních krajů. Největší změny se dotýkají volebního kraje Hlavní město Praha a kraje Středočeského, kde se počet rozdělovaných mandátů snížil shodně o 4 mandáty. V Jihomoravském a Moravskoslezském kraji klesl počet mandátů o 3, dále v Jihočeském, Plzeňském, Ústeckém, Královéhradeckém, Vysočina a Zlínském o 2 mandáty. V ostatních volebních krajích klesl počet distribuovaných mandátů vždy o 1 (viz tabulka 32).

Tabulka 32: Modelové výpočty v případě užití systému kompenzačních mandátů při alokaci 170 mandátů v základních obvodech a s jedním celostátním kompenzačním obvodem s velikostí 200 mandátů (volby do PS PČR 2002)

Volební kraj	Velikost volebního kraje	ODS		ČSSD		KSCM		Koalice (KDU-ČSL, US-DEU)	
		% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů	% hlasů	Počet mandátů
Praha	21 (-4)	33,83	9	25,85	6	11,10	2	18,46	4
Středočeský	19 (-4)	26,83	6	31,53	7	18,67	4	11,90	2
Jihočeský	10 (-2)	25,98	3	30,33	4	18,25	2	12,25	1
Plzeňský	9 (-2)	25,50	3	30,34	3	19,61	2	11,76	1
Karlovarský	4 (-1)	24,69	1	29,31	2	21,97	1	8,85	0
Ústecký	12 (-2)	24,21	3	29,18	4	25,08	4	7,81	1
Liberecký	7 (-1)	27,40	3	27,05	2	17,17	1	13,24	1
Královéhradecký	9 (-2)	26,58	3	27,48	3	16,05	2	14,46	1
Pardubický	9 (-1)	22,89	2	29,45	3	17,39	2	16,79	2
Vysočina	9 (-2)	19,26	2	31,97	3	19,69	2	16,92	2
Jihomoravský	20 (-3)	20,95	5	29,90	7	19,75	4	17,35	4
Olomoucký	11 (-1)	20,34	2	31,92	4	21,02	3	13,94	2
Zlínský	10 (-2)	21,48	2	29,06	4	16,64	2	19,46	2
Moravskoslezský	20 (-3)	19,38	4	36,13	9	21,06	5	11,82	2
Česká republika	170	24,47	48 (-10)	30,20	61 (-9)	18,51	36 (-4)	14,27	25 (-6)
Ideální proporce mandátů		56		69		42		33	
Přídělené kompenzační mandáty		8		8		6		8	

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulka 32 znázorňuje mimo jiné rozložení mandátů na úrovni prvního skrutinia. ODS získává 48 mandátů, ČSSD 61, KSČM 42 a Koalice 25. Odečtením tohoto počtu mandátů jednotlivých stran od jejich ideální proporce zjistíme množství přidělených kompenzačních mandátů, které činí - ODS, ČSSD a Koalice shodně po 8 mandátech, KSČM 6 mandátů.

Na základě simulovaných výpočtů s 30 vyrovnávacími mandáty je zjevné, že takovýto počet kompenzačních mandátů je zbytečně velký. Vzrůstá tak počet poslanců, kteří získají mandát až na základě druhého skrutinia.

Tabulka 33: Účinky systému kompenzačních mandátů a počet poslaneckých mandátů hypotetických vládních koalic

Volební dělitel	14 volebních krajů*				Hypotetické vládní koalice		
	<i>ODS</i>	<i>ČSSD</i>	<i>KSČM</i>	<i>Koalice</i>	<i>ODS + Koalice</i>	<i>ČSSD + Koalice</i>	<i>ČSSD + KSČM</i>
d'Hondtův dělitel	48	61	36	25	73	86	97
	Kompenzační mandáty**						
	8	8	6	8	16	16	14
Celkem	56	69	42	33	89	102	111

*Velikost PS PČR bez kompenzačních mandátů je 190 mandátů.

** Stanoveno 30 kompenzačních mandátů

Zdroj: vlastní výpočet.

Tabulka 33 představuje zisky reálných vládních koalic. Vládní koalice stvořená po volbách v roce 2002 (ČSSD + Koalice) získala vlivem techniky kompenzačních mandátů o 1 mandát více, než v případě platných volebních výsledků.

4.6 Stanovení „optimálního“ počtu kompenzačních mandátů na základě analýzy modelových výpočtů hlasování z roku 2002 a 2006

Abychom mohli v prostředí České republiky stanovit optimální počet kompenzačních mandátů, musíme nejprve určit kritéria, která má toto množství mandátů naplnit. Dle mého názoru se jedná o následující podmínky: a) tento počet kompenzačních mandátů musí vyrovnat ztráty politických formací z prvního skrutinia, a to z důvodu potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů v ČR, b) takto stanovený počet mandátů nesmí být příliš velký, aby nepotlačil počet zastupitelů spjatých s volbou v prvním skrutiniu (se základními obvody). K těmto podmínkám budeme postupně přikládat rezultáty modelových výpočtů. Deskripci provedených simulací započneme nejprve modelovými výpočty na základě výsledků hlasování z roku 2006, posléze přejdeme k volbám z roku 2002.

Modelové výpočty při alokaci 10 kompenzačních mandátů

V tomto případě jsme alokovali 190 mandátů v základních volebních obvodech a na úrovni druhého skrutinia 10 vyrovnávacích mandátů.

Vlivem modelových výpočtů na základě výsledků hlasování z roku 2006 získala ODS a ČSSD v základních volebních obvodech více mandátů, než jim bylo předurčeno rozdělením mandátů v celostátním obvodě – obě shodně po 2 mandátech (bližší tabulka 34). Stanovili jsme podmínku neodejmutí mandátů úspěšným stranám (z prvního skrutinia), v důsledku jsme tedy ve druhém skrutiniu alokovali 10 vyrovnávacích mandátů, ačkoli byla potřeba udělit kompenzačních mandátů 14. Můžeme tedy konstatovat, že v podmínkách volebních výsledků z roku 2006 je počet 10 kompenzačních mandátů nedostačující.

Tabulka 34: Počet kompenzačních mandátů udělených jednotlivým stranám dle modelových výpočtů na základě výsledků hlasování z roku 2002 a 2006

Počet kompenzačních mandátů	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice ⁸³ (KDU-ČSL a US-DEU)	KDU-ČSL ⁸⁴	SZ ⁸⁵	Nutno udělit kompenzačních mandátů po prvním skrutiníu	Došlo k vyrovnání mandátových ztrát z prvního skrutiníu ve skrutiníu druhém?
Volby 2002								
10	1	2	4	3	x	x	10	ANO
20	5	5	4	6	x	x	20	ANO
30	8	8	6	8	x	x	30	ANO
Volby 2006								
10	0	0	0	x	4	6	14	NE
20	2	2	4	x	5	7	20	ANO
30	5	4	7	x	5	9	30	ANO

Zdroj: vlastní výpočet

⁸³ Tento politický subjekt kandidoval jen ve volbách 2002.

⁸⁴ V roce 2002 kandidovala KDU-ČSL spolu s US-DEU v politickém subjektu nazvaném Koalice.

⁸⁵ V roce 2002 nepřekročila uzavírací klauzuli.

Posledním požadavkem bylo vyřešení problému s přílišnou rozkolísaností velikosti volebních krajů. Jelikož 10 vyrovnávacích mandátů nedokázalo vykompenzovat ztráty stran z prvního skrutinia, nedošlo tedy ani k plnému potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů.

Přejdeme k modelovým výpočtům z roku 2002. Již ve stati, která se věnovala vypočtení ideální proporce v rámci jediného celostátního obvodu (dle platných volebních výsledků z roku 2002), jsme konstatovali, že vlivem vyššího zisku hlasů⁸⁶ relevantních politických stran a koalic došlo, dle indexu reprezentace (blíže tabulka 26), k mírnému mandátovému nadreprezentování politických subjektů zastoupených v Poslanecké sněmovně. Vlivem této skutečnosti vyrovnalo již 10 kompenzačních mandátů mandátové ztráty způsobené v prvním skrutiniu (viz tabulka 34).

Na základě rozboru modelových výpočtů (2002, 2006) s 10 kompenzačními mandáty můžeme prohlásit, že takovýto počet vyrovnávacích mandátů nemusí pokaždé, lépe řečeno po každých volbách, vyrovnat mandátové ztráty způsobené alokací na úrovni prvního skrutinia. A proto označuji 10 kompenzačních mandátů za nedostačující počet.

Modelové výpočty při alokaci 20 kompenzačních mandátů

Tyto modelové výpočty alokovaly 180 mandátů v základních volebních obvodech a 20 vyrovnávacích mandátů na úrovni druhého skrutinia.

Dle simulace s volebními výsledky z roku 2006 získaly v prvním skrutiniu veškeré strany menší počet mandátů, než jim předurčuje ideální proporce z celostátního obvodu. Výše jsme konstatovali, že takto stanovený počet mandátů se jeví jako optimální (za dané voličské podpory), a to z důvodu zisku 2 kompenzačních mandátů pro obě největší strany. Tyto mandáty zaručují určitou rezervu při případném vyšším zisku hlasů (následně i mandátů) těchto stran v některých z příštích voleb. Plným vyrovnáním mandátových ztrát došlo také k potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů. Z analýzy je dále patrné, že takovýto počet vyrovnávacích mandátů nepřiděluje zbytečně velké množství poslaneckých křesel ve druhém skrutiniu.

Plného vykompenzování mandátových ztrát z prvního skrutinia dosáhly též modelace volebních výsledků z roku 2002. V případě těchto simulací byla

⁸⁶ Oproti jiným volbám do PS PČR (1992, 1996, 1998, 2006)

již několikrát zmíněná „rezerva“ dvou největších stran, oproti výsledkům z roku 2006, více než dvojnásobná (viz tabulka 34).

Nyní je patrné, že 20 kompenzačních mandátů plně vyrovnává ztráty stran z prvního skrutinia a zároveň poskytuje určitou „rezervu“ při případné (v dalších volbách) vyšší nadreprezentaci či naopak podreprezentaci některých stran v prvním skrutiniu⁸⁷. Zároveň daný počet kompenzačních mandátů splňuje námi stanovené podmínky, za kterých považujeme dané množství kompenzačních mandátů za optimální, to jest potlačuje vliv rozdílné velikosti volebních krajů a počet kompenzačních mandátů tvoří jen 10 % celkového počtu.

Modelové výpočty při alokaci 30 kompenzačních mandátů

Při těchto simulacích volebních výsledků jsme na úrovni prvního skrutinia distribuovali 170 mandátů a na úrovni druhého skrutinia 30 vyrovnávacích mandátů.

Rozbor simulací voleb s výsledky hlasování z roku 2006 a 2002 ukazuje, že 30 kompenzačních mandátů „bezpečně“ vyrovnává ztráty politických subjektů z prvního skrutinia. Zároveň dochází k potlačení vlivu rozdílných velikostí volebních krajů. Analýza výsledků modelových výpočtů dále naznačuje, že na úrovni druhého skrutinia bylo zbytečně distribuováno velké množství kompenzačních mandátů. Toto tvrzení můžeme podložit počtem kompenzačních mandátů získaných jednotlivými stranami (viz tabulka 34).

Porovnáním jednotlivých analýz veškerých modelových výpočtů dospívám k názoru, že neoptimálnějším počtem distribuovaných je 20 distribuovaných kompenzačních mandátů.

⁸⁷ Nutno zdůraznit, že komparujeme simulace na základě hlasování z roku 2002 a 2006, nicméně zmiňované tendence jsou výrazné.

Závěr

První kapitola této práce se zabývala proporčními volebními systémy a nástroji, kterými je možné ovlivňovat jejich variabilitu. Kritickým zhodnocením několika teoretických konceptů⁸⁸ věnujících se problematice volebních systémů jsme stanovili proměnné proporčních systémů. Náš zájem byl dále zaměřen na analýzu těchto proměnných.

Ve druhé části studie jsme se podrobně věnovali jednomu z nejdůležitějších nástrojů ovlivňující proporcionalitu volebních výsledků – *charakteru a počtu skrutinií*. Představili jsme si modely víceúrovňových volebních systémů, které jsme analyzovali v následujících skupinách: a) systém zbytkových mandátů ze zbytkových hlasů, b) systém kompenzačních mandátů (Lijphart 1994: 32, Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Lebeda 2001: 443, Lebeda 2005: 117)⁸⁹, c) dodatečné mandáty (Shugart a Taagepera 1989: 129-133), d) jiné modely víceúrovňových systémů (Lebeda 2001: 445-446, 2005: 12-126).

Ve třetí kapitole jsme se soustředili na problematiku volebních krajů v České republice. Poukázali jsme na současný problém související s příliš velkým rozdílem mezi velikostmi jednotlivých volebních krajů. Zároveň jsme upozornili na několik možných východisek, které by tuto spornou otázku dokázaly vyřešit.

Čtvrtá kapitola obsahovala modelové výpočty při aplikaci systému kompenzačních mandátů s využitím výsledků hlasování do PS PČR z roku 2006 a 2002. Na základě analýzy výsledných dat simulovaných volebních výsledků jsme hledali optimální počet kompenzačních mandátů. Takto stanovený počet kompenzačních mandátů by měl: a) vyrovnat ztráty malých stran, a to z důvodu potlačení vlivu rozdílné velikostí volebních krajů v ČR, b) neměl by být příliš velký, aby nepotlačil počet zastupitelů spjatých s volbou v prvním skrutiniu.

⁸⁸ Zejména Shugart a Taagepera (1989), Lijphart (1994), Cox (2000), Farrell (2001) a Lebeda (2001, 2004b, 2005).

⁸⁹ Použitá terminologie opět koresponduje s názvoslovím, které zavedl do odborných kruhů Tomáš Lebeda (2001, 2005).

Hodnocení platnosti hypotéz

První hypotéza stanovená v úvodu práce zněla: *system kompenzačních mandátů, podobně jako je tomu v systémech využívajících jeden volební obvod, zajistí stranám, které postoupí do sněmovny, ideální proporcí mandátů. Tato hypotéza platí, je-li splněna podmínka stanovení potřebného počtu mandátů.*

Tuto hypotézu lze potvrdit modelovými výpočty této studie. Tabulka 35 uvádí rozložení mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu (200 mandátů) vypočtenou na základě výsledků hlasování do Poslanecké sněmovny z roku 2002 a 2006.⁹⁰ Takovéto dislokace mandátů by měl tedy dosáhnout taktéž systém kompenzačních mandátů. Má slova potvrzují: a) Shugart a Taagepera (1989: 267-69), když uvádějí: „(...) volební obvody základní úrovně se stanou irelevantní, jestliže bude ve vyšším skrutiniu dostačující počet mandátů.“, b) modelové výpočty této práce, jejichž sumární hodnoty nalezneme v souhrnných tabulkách 36 a 37.

Tabulka 35: Rozdělení mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu dle výsledků voleb do PS PČR z roku 2002 a 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice	KDU- ČSL	SZ
Rozdělení mandátů v rámci celostátního obvodu 2002	56	69	42	33	x	x
Rozdělení mandátů v rámci celostátního obvodu 2006	76	69	27	x	15	13

Zdroj: vlastní výpočet.

Tabulka 36 obsahuje přehled veškerých modelových výpočtů pomocí výsledků hlasování do Poslanecké sněmovny z roku 2006. Dále tato tabulka nabízí srovnání simulací s rozdělením mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu. Na základě této komparace lze potvrdit námi stanovenou hypotézu. Modelové výpočty s 20 a více kompenzačními mandáty plně dorovnají

⁹⁰ V obou výpočtech je užít d'Hondtův dělitel.

mandátové ztráty stran do totožné distribuce mandátů jako v rámci jednoho volebního obvodu.

Tabulka 37 předkládá tytéž údaje, jen s tím rozdílem, že výchozími daty jsou výsledky hlasování do PS PČR z roku 2002. Na základě identického porovnání modelových výpočtů a alokace mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu můžeme opětovně verifikovat námi definovanou hypotézu. V tomto případě pokládejme za potřebný počet 10 a více kompenzačních mandátů.

Tabulka 36: Souhrnná data z modelových výpočtů na základě výsledků hlasování z roku 2006

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	ODS, KDU-ČSL, SZ	ČSSD, KSČM
	10 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu						
první skrutinium	78	71	25	10	6	94	96
druhé skrutinium	0	0	0	4	6	10	0
celkem	78	71	25	14	12	104	96
	20 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu						
první skrutinium	74	67	23	10	6	90	90
druhé skrutinium	2	2	4	5	7	14	6
celkem	76	69	27	15	13	104	96
	30 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu						
první skrutinium	71	65	20	10	4	85	85
druhé skrutinium	5	4	7	5	9	19	11
celkem	76	69	27	15	13	104	96
	Rozdělení mandátů v rámci jednoho celostátního volebního obvodu						
	76	69	27	15	13	104	96

Zdroj: vlastní výpočet

Tabulka 37: Souhrnná data z modelových výpočtů na základě výsledků hlasování z roku 2002

	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice	ODS + Koalice	ČSSD + Koalice	ČSSD + KSČM
10 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu							
první skrutinium	55	67	38	30	85	97	105
druhé skrutinium	1	2	4	3	4	5	6
celkem	56	69	42	33	89	102	111
20 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu							
první skrutinium	51	64	38	27	78	91	102
druhé skrutinium	5	5	4	6	11	11	9
celkem	56	69	42	33	89	102	111
30 kompenzačních mandátů udělovaných v rámci celostátního obvodu							
první skrutinium	48	61	36	25	73	86	97
druhé skrutinium	8	8	6	8	16	16	14
celkem	56	69	42	33	89	102	111
Rozdělení mandátů v rámci jednoho celostátního volebního obvodu							
	56	69	42	33	89	102	111

Zdroj: vlastní výpočet

Ve třetí kapitole této práce bylo řečeno, že současná velikost volebních krajů osciluje mezi 5 až 25 mandáty. Při bližší deskripci platných volebních výsledků (2006) jsou v jednotlivých volebních krajích patrné rozdíly ve výsledné proporcionalitě. V malém Karlovarském kraji se míra disproporcionality přibližuje hodnotě disproporcionality způsobené některou z technik většinových volebních systémů. Naopak ve velkých volebních krajích se výstupy ve formě volebních výsledků podobají čistě proporčním výsledkům s téměř čistou proporcionalitou. A proto jsme zařadili do naší práce následující hypotézu: *systém kompenzačních mandátů potlačí vliv rozdílné velikosti volebních krajů.*

K potvrzení této hypotézy budou použita data z tabulek 36, 37 a 38. Na základě podkladů z těchto datových souborů je zřejmé, že systém kompenzačních mandátů dokáže potlačit vliv rozdílné velikosti volebních krajů, jelikož kompenzační mandáty jsou rozdělovány tak, aby stranám dorovnal mandáty do vypočtené proporce v rámci celé země. Přesněji řečeno, na základě všech hlasů vypočteme ideální rozdělení všech mandátů v rámci celé země. Tento výsledek komparujeme s počtem mandátů získaných každou stranou v základních obvodech. Výsledek odečtu zisku mandátu v základních volebních obvodech od vypočtené proporce v rámci jednoho volebního obvodu udává počet kompenzačních mandátů, který strana obdrží. Působením tohoto procesu dojde k potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů, jelikož výsledné složení Poslanecké sněmovny je určeno rozdělením mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu. (Shugart 2000b: 42-43, Shugart a Taagepera 1989: 130)

Avšak daná hypotéza platí za stejné podmínky jako hypotéza předcházející, to jest při takovém počtu kompenzačních mandátů, který dokáže vyrovnat ztráty veškerých stran z prvního skrutinia. V opačném případě nedochází k plnému potlačení vlivu zmiňované rozdílné velikosti volebních krajů. Platí tedy, čím je vyšší procento kompenzačních mandátů, tím se zvyšuje proporcionalita výsledků. A naopak čím je počet kompenzačních mandátů nižší, tím se míra proporcionality může snižovat.

Tabulka 38: Došlo k potlačení vlivu rozdílné velikosti volebních krajů?

Počet kompenzačních mandátů	Nutno udělit kompenzačních mandátů po prvním skrutiniu	Došlo k vyrovnání mandátových ztrát z prvního skrutinia ve skrutiniu druhém?
Volby 2002		
10	10	ANO
20	20	ANO
30	30	ANO
Volby 2006		
10	14	NE
20	20	ANO
30	30	ANO

Zdroj: vlastní výpočet

Následovala tato hypotéza: *system kompenzačních mandátů nevede automaticky k výraznějšímu poklesu mandátů největších⁹¹ stran*. K potvrzení či vyvrácení této hypotézy budou použita data z tabulky 36, 37 a zejména 39. Tabulka 36 a 37 prezentuje množství mandátů, které politické subjekty modelovými výpočty získají. Tyto počty můžeme porovnat s rozdělením mandátů v rámci jednoho celostátního obvodu.

Více vypovídající zjištění nabízí tabulka 39, která srovnává počet mandátů získaných stranami dle platného volebního výsledku (2002, 2006) s výsledky modelových výpočtů, ve kterých došlo k plnému vykompenzování ztrát z prvního skrutinia.

Jak je patrné u simulací voleb z roku 2002, dvě největší strany ztratily dohromady oproti platným volebním výsledkům pouze 3 mandáty (ODS 2 a ČSSD 1). Tento propad můžeme označit za méně výrazný (viz tabulka 38). Podíváme-li se na volební výsledky z roku 2006 a jejich simulace, narazíme již na výraznější pokles počtu mandátů dvou největších stran. ODS a ČSSD přišly vlivem techniky kompenzačních mandátů celkem o 10 mandátů (obě shodně po 5 mandátech). Můžeme tedy konstatovat, že třetí hypotéza se nepotvrdila zcela, naopak byla spíše vyvrácena. To nic nemění na skutečnosti, že působení techniky kompenzačních mandátů nemusí vždy vést k automatické mandátové

⁹¹ Podle reálií české politické scény můžeme označit za největší politické strany ODS a ČSSD.

ztrátě největších stran (vždy oproti platným volebním výsledkům). Indukci lze dospět k následujícím závěrům: a) v případě, že platné volební výsledky vykazují vyšší míru nadreprezentace (např. dle indexu reprezentace) některých stran a vyšší míru podreprezentace dalších stran, můžeme říci, že systém kompenzačních mandátů zapříčiní mandátové oslabení největší stran (srov. simulace voleb 2002), b) v případě, že míra nadreprezentace či podreprezentace se od sebe příliš neodlišuje, můžeme říci, že technika kompenzačních mandátů oslabí největší politické strany jen mírně (srov. simulace voleb 2006).

Tabulka 39: Srovnání počtu mandátů stran a koalic podle platných volebních výsledků (2002, 2006) a rozdělení mandátů v rámci celostátního obvodu (2002, 2006)

	ODS	ČSSD	KSČM	Koalice	KDU- ČSL	SZ
Platné volební výsledky z roku 2002	58	70	41	31	x	x
Rozdělení mandátů v rámci celostátního obvodu 2002	56 (-2)	69 (-1)	42 (+1)	33 (+2)	x	x
Platné volební výsledky z roku 2006	81	74	26	x	13	6
Rozdělení mandátů v rámci celostátního obvodu 2006	76 (-5)	69 (-5)	27 (+1)	x	15 (+2)	13 (+7)

Zdroj: vlastní výpočet.

V pořadí čtvrtou stanovenou hypotézou byl následující předpoklad: *systém kompenzačních mandátů zaručí bližší spojení mezi voličem a voleným kandidátem, než aplikace proporčního volebního systému s jedním obvodem.* Připomeňme, že již několikrát jsme v této práci demonstrovali negativní dopady proporčního volebního systému s aplikací jednoho celostátního volebního obvodu (kapitoly 2.1 a 3.2). Jedním z mnoha negativních rysů takového nastavení je zvětšení vzdálenosti/vzájemného vztahu mezi voliči a volenými zástupci (Farrell 2001: 80, Reynolds a Reilly et al. 2005: 71).

Oproti tomu víme, že systém kompenzačních mandátů je konstruován tak, aby ponechal nepříliš velké volební obvody pro těsnější kontakt voliče s poslancem a zároveň zajistil vysokou proporcionalitu celého systému (jako aplikace jednoho volebního obvodu, ale bez vedlejších účinků) (Lijphart 1994:32). Ve více úrovněových systémech se mohou zmíněné cíle vhodně doplňovat a kombinovat (Farrell 2001: 80-82). A jak uvádí Shugart s Taageperou (1989: 130) „*Malá velikost volebních obvodů (v systému kompenzačních mandátů) ovlivňuje zejména psychologii voličů, a to nemusí být bezvýznamná věc*“. Potvrzení této hypotézy nám mimo výše uvedeného teoretického podložení dokládají modelové výpočty v tabulkách 28, 30 a 32. Zde se dočteme, že k alokaci mandátů na úrovni prvního skrutinia dochází ve 14 volebních obvodech (oproti jednomu celostátnímu obvodu) a velikost těchto volebních obvodů osciluje od 4 do 25 mandátů (oproti 200 mandátům v jednom celostátním obvodu).

U této hypotézy nejsme schopni předložit pevné důkazy, které by tuto hypotézu potvrdili na 100 %. Abychom byli schopni s jistotou odpovědět, museli bychom uspořádat v jednotlivých volebních krajích průzkum, který by byl zaměřen na zodpovězení dané hypotézy. Nicméně, lze na základě výše uvedené teorie a modelových výpočtů předpokládat potvrzení hypotézy.

Poslední v úvodu stanovená hypotéza zněla: *aplikace systému kompenzačních mandátů nevede k výraznému posílení parlamentní většiny reálných vládních koalic.* Tuto hypotézu potvrzují data v tabulkách 36, 37, 39 a zejména pak 40.

Tabulka 40: Srovnání počtu mandátů reálných vládních koalic – platné volební výsledky vs. simulované výsledky⁹²

	ODS + Koalice	ČSSD + Koalice	ČSSD + KSČM	ODS + ČSSD
2002 platné výsledky	89	101	111	128
2002 simulované volby	89	102 (+1)	111	125 (-3)
	ODS + KDU- ČSL + SZ	ČSSD + KSČM	ČSSD + KDU- ČSL + SZ	ODS + ČSSD
2006 platné výsledky	100	100	93	155
2006 simulované volby	104 (+4)	96 (-4)	97 (+4)	145 (-10)

Zdroj: vlastní výpočet.

Na základě datového souboru v tabulce 40 je patrné, že systém kompenzačních mandátů (při plném vykompenzování mandátových ztrát z prvního skrutinia) nevede k výraznému posílení mandátů parlamentní většiny reálných vládních koalic (oproti platným výsledkům). Z 8 možných sledovaných vládních koalic došlo ke zvýšení mandátů pouze ve 3 případech, ve 2 zůstal počet mandátů shodný s platnými výsledky a ve 3 případech došlo dokonce k nižšímu mandátovému zisku. Dále je zjevné, že ty koalice, ve kterých mají být přítomné malé politické subjekty, mandátově posílí, oproti těm, ve kterých jsou přítomné jen velké politické strany, či velké a středně velké (KSČM). Tato skutečnost je způsobena mandátovým posílením menších politických subjektů (vlivem systémem kompenzačních mandátů).

Naplnění cílů studie

V úvodu této práce byl stanoven následující cíl: *pomocí modelových výpočtů při aplikaci metody kompenzačních mandátů určit „optimální“ počet kompenzačních mandátů, který by vyrovnal mandátové ztráty politických subjektů z prvního skrutinia.* K volebním simulacím jsme využily dat Českého

⁹² Simulovanými volbami míníme užití techniky kompenzačních mandátů při výsledcích hlasování do PS PČR z let 2002 a 2006. Dále tyto modelové výpočty počítají jen s těmi případy, kdy došlo k plnému vykompenzování mandátových ztrát z prvního skrutinia.

statického úřadu o volebních výsledcích do PS PČR za rok 2002 a 2006. V daných simulacích jsme udělovali 10, 20 a 30 kompenzačních mandátů.

Na základě analýzy veškerých modelových výpočtů jsme již výše určili, že 20 kompenzačních mandátů plně vyrovná mandátové ztráty stran z prvního skrutinia (na základě volebních výsledků z roku 2002 a 2006) a zároveň poskytne určitou mandátovou „rezervu“ při případné (v dalších volbách) vyšší nadreprezentaci či naopak podreprezentaci některých stran v prvním skrutiniu. 20 kompenzačních mandátů tedy dále plně potlačí vliv rozdílné velikosti volebních krajů a přitom tvoří tento počet kompenzačních mandátů jen 10 % mandátů z celkového počtu distribuovaných.

Summary

The first chapter of this thesis was devoted to proportional electoral systems and instruments, that we could use to influence their variability. By critical evaluation of several theoretical conceptions, which are engaged in broad issue of electoral systems, we appointed the variables of systems of proportional representation. Furthermore, we focused on analysis of these variables.

In the second part of the thesis we analyzed one of the most important instrument influencing the proportionality of electoral results - the number and character of tier districting. We presented types of multileveled electoral systems, that are analyzed in the following categories: a) Remainder seats for remainder notes, b) compensatory seats (Lijphart 1994: 32, Farrell 2001: 81, Shugart 2000b: 42-43, Lebeda 2001: 443, Lebeda 2005: 117), c) additional seats (Shugart a Taagepera 1989: 129-133), d) other types of multileveled electoral systems (Lebeda 2001: 445-446, 2005: 12-126).

In the third chapter we focused our attention on question of electoral district in the Czech Republic. We pointed out existing problem incumbent on wide difference between particular electoral district magnitudes. At the same time we called attention to number of possible solutions, which could lead onwards to this issue solution.

The fourth chapter included model calculations based on application of compensatory seats by usage results for elections to the Czech Chamber of Deputies from 2006 and 2002. On the basis of resultant data analysis of simulated electoral results we tried to find the optimal figure of compensatory seats. So defined number of compensatory seats: a) should set off losses of small political parties namely for reasons of the effect suppression of difference electoral district magnitude in the Czech Republic. b) should not be too large, so as not to restrain the number of deputies linked with voting in the first tier.

Prameny a literatura

Prameny

Tištěné

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR, v pozdějším znění.

Zákon č. 204/2000 Sb.

Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. <http://www.czso.cz>.

Skotský parlament. <http://www.scottish.parliament.uk/home.htm>.

Úřad vlády České republiky. <http://www.vlada.cz>.

Volby. <http://www.volby.cz>.

Literatura

Bartáková, Petra. 2006. *Italský volební systém*. Oběžník 1.171, Parlament České republiky, Kancelář Poslanecké sněmovny, Parlamentní institut.

Belko, Marián. 2005. „Vývoj volebního systému v českých zemích od roku 1848.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilék a Jakub Šedo. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 158–209.

Cabada, Ladislav a Ženíšek, Marek. 2003. *Smišené volební systémy*. Dobrá voda: Aleš Čeněk.

Cox, Gary W. 2000. „Proportional Representation“. In: *International Encyclopedia of Elections*. Ed. Richard Rose. Washington, D. C.: CQ Press, 227-238.

Čaloud, Dalibor a Matušková, Anna. 2007. „Krátká poznámka ke strategii politických stran ve volební kampani v kontextu efektů působení volebních systémů.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík, et al. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 164-170.

Čaloud, Dalibor. 2007. „Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík, et al. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 145-163.

Dočekalová, Pavla. 2003. „Dánské parlamentní volby roku 2001.“ In: *Acta Universitatis Olomouensis, Politologica* 1, 167-177.

Dürr, Jakub a Žídková, Markéta. 2000. „Povolební jednání a sestavení vlády.“ In: *Volby 98. Předvolební situace, programy, výsledky*. Ed. Pavel Šaradín. Brno: Doplněk, 139–143.

Farrell, David. 2001. *Electoral Systems: A Comparative Introduction*. Houndmills: Palgrave.

Filip, Jan a Schelle, Karel. 1992. *Vývoj a současnost voleb a volebního práva v ČSFR*. Brno: Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta.

Filip, Jan. 2004. „Volební systém pro poslaneckou sněmovnu a nálezy Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.“ In: *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák a Tomáš Lebeda. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 386–400.

Foltýn, Tomáš a Havlík, Vlastimil. 2007. „Teorie a praxe sestavování vlády v České republice.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík, et al. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 188-213.

Habáň, Martin. 2003. „Federální volby v Belgickém království 2003,“ In: *Politologický časopis* 10, č. 3, 303-312.

Havlík, Vlastimil, Šedo, Jakub a Čaloud, Dalibor. 2005. „Systémy poměrného zastoupení.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 104–143.

Havlík, Vlastimil, Šedo, Jakub a Čaloud, Dalibor. 2005. „Systémy poměrného zastoupení.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 104–143.

Havlík, Vlastimil. 2006a. „Volby do Stortingu 2005 – výzva norské politiky?“ In: *Evropská volební studia* 1, č. 2, 214-230.

Havlík, Vlastimil. 2006b. „Proměny norské politiky.“ In: *Politologický časopis* 13, č. 3, 285-305.

Chytilek, Roman a Šedo, Jakub. 2005. „Volební systémy do (dolních komor) parlamentů.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilek a Jakub Šedo. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 211–225.

Kaase, Max. 1984. „Personalized Proportional Representation: The “Model“ of the West German Electoral System. In: *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*. Eds. Arend Lijphart a Bernard Grofman. New York, London: Praeger, 155-164.

Kabát, Martin a Pink Michal. 2007. „Parlamentní volby 2006 a volební geografie.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík, et al. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 123-144.

Klíma, Michal. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix.

Klíma, Michal. 2001. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix.

Klokočka, Vladimír. 1996. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde Praha.

Kopeček, Lubomír. 2003. „Proměny dánské politiky.“ In: *Politologický časopis* 10, č. 3, 243–261.

Kubát, Michal. 1999. „Volební systém v České republice a možnosti jeho reformy ve světle zkušeností mladých demokracií středovýchodní Evropy.“ In: *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Ed. Michal Klíma. Praha: Vysoká škola ekonomická, 95–120.

Kubát, Michal. 2002. „Stranické systémy.“ In: *Úvod do studia politické vědy*. Eds. Ladislav Cabada a Michal Kubát. Praha: Eurolex Bohemia, 244–266.

Kubát, Michal. 2004a. „Opět volební reforma na obzoru?“ In: *CEVRO. Časopis pro příznivce české pravicové politiky*, č. 1, 7.

Kubát, Michal. 2004b. „Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ.“ In: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák a Tomáš Lebeda. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 88-121.

Kubát, Michal. 2004c. „Několik politologických poznámek na margo nálezu Ústavního soudu č. 64/2001 Sb. ze dne 24.1.2001.“ In: *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák a Tomáš Lebeda. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 401–408.

Kunc, Jiří. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kyloušek, Jakub. 2007. „Osobnostní rozměr parlamentních voleb (kandidátní listiny, preferenční hlasy a základní charakteristika zvolených poslanců).“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Eds. Dalibor Čaloud, Tomáš Foltýn, Vlastimil Havlík, et al. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 108-122.

Kysela, Jan. 2006. „Česká republika mezi poloprezidentským a parlamentním režimem?“ In: *Politologická revue* 12, č. 1, 101–112.

Lebeda, Tomáš. 1998. „Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení.“ *Politologický časopis* 5, č. 2, 115–136.

Lebeda, Tomáš. 1999a. „Možné úpravy volebního systému poměrného zastoupení směřující ke stabilizaci výkonné moci v ČR.“ In: *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Ed. Michal Klíma. Praha: Vysoká škola ekonomická, 120–131.

Lebeda, Tomáš. 1999b. „Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení II.“ *Politologický časopis* 6, č. 2, 146–161.

Lebeda, Tomáš. 2001. „Hlavní proměnné proporčních volebních systémů.“ In: *Sociologický časopis* 37, č. 2, 425–448.

Lebeda, Tomáš. 2004a. „Nepochopitelná reforma?!“ In: *CEVRO. Časopis pro příznivce české pravicové politiky*, č. 1, 4.

Lebeda, Tomáš. 2004b. „Stručný přehled volebních systémů.“ In: *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák a Tomáš Lebeda. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 19-43.

Lebeda, Tomáš. 2005. *Vybrané nástroje volebního inženýrství a jejich vliv na proporcionalitu poměrných systémů*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Rigorózní práce.

Lebeda, Tomáš. 2006a. „Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality.“ In: *Sociologický časopis* 42, č. 4, 657-681.

Lebeda, Tomáš. 2006b. „Proporcionalita volebních formulí poměrných systémů.“ In: *Sociologický časopis* 42, č. 5, 883-912.

Lijphart, Arend. 1984. *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven a Londýn: Yale University Press.

Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press.

Mainwaring, Scott. 1993. „Presidentialism, Multipartyism and Democracy: The Difficult Combination.“ In: *Comparative Political Studies* 26, č. 2, 198-228.

Maškarinec, Pavel. 2007. „Parlamentní volby na Islandu – květen 2007.“ In: *Evropská volební studia* 2, č. 2, 194-210.

Mlejnek, Josef jr. 2006. „Vyřízl nádor marxismu...“ *Lidové noviny*, 12. prosince, 10.

Mrklas, Ladislav a Sokol, Petr. 2003. „Vláda České republiky a její formování po volbách 2002: chronologie, složení, historická komparace.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Eds. Lukáš Linek, Ladislav Mrklas, Petr Sokol et al. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 169–178.

Nohlen, Dieter. 2000a. „Additional Member System“ In: *International Encyclopedia of Elections*. Ed. Richard Rose. Washington, D. C.: CQ Press, 4-6.

Nohlen, Dieter. 2000b. „Binominal Electoral System“ In: *International Encyclopedia of Elections*. Ed. Richard Rose. Washington, D. C.: CQ Press, 24.

Norris, Pippa. 2004. *Electoral Engineering: Voting and political behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.

Novák, Miroslav. 1996. „Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v České republice.“ In: *Sociologický časopis* 32, č. 4, 407-422.

Novák, Miroslav. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Novák, Miroslav. 2001a. *Jakou demokracii pro nové demokracie? Konsensuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

Novák, Miroslav. 2001b. „Aristotelova politická sociologie a moderní reprezentativní demokracie.“ In: *Sociologický časopis* 37, č. 4, 405-423.

Novák, Miroslav. 2003. „Popper versus Schumpeter: srovnání dvou neklasických teorií demokracie.“ In: *Sociologický časopis* 39, č. 1, 11-36.

Novák, Miroslav. 2004. „Typy vlád a jejich utváření: Česká republika v komparativní perspektivě.“ In: *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Eds. Miroslav Novák a Tomáš Lebeda. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 311–342.

Novák, Miroslav a Lebeda, Tomáš, eds. 2005. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.

Novák, Miroslav. 2006. „Je konsensuální demokracie pro Českou republiku fatalitou?“ In: *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Eds. Břetislav Dančák a Vít Hloušek. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 69-87.

Obludník, Jan. 2007. „Parlamentní volby v Rakousku v roce 2006.“ In: *Evropská volební studia* 2, č. 2, 220-237.

Peterka, Milan. 2006. *Vládní stabilita a volební systém v České republice*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Fakulta humanitních studií, Katedra politologie. Bakalářská práce.

Reynolds, Andrew a Reilly, Ben et al. 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: IDEA.

Sartori, Giovanni. 2001. *Srovnávací a ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Shugart, Matthew S. 2000a. „District Magnitude“. In: *International Encyclopedia of Elections*. Ed. Richard Rose. Washington, D. C.: CQ Press, 66-68.

Shugart, Matthew S. 2000b. „Compensatory Seats“. In: *International Encyclopedia of Elections*. Ed. Richard Rose. Washington, D. C.: CQ Press, 42-43.

Siavelis, Peter M. 2005. „Electoral System, Coalitional Disintegration, and the Future of Chile's Concertación.“ In: *Latin American Research Review* 40, č. 1, 56-82.

Šedo, Jakub. 2005. „Volební právo a klasifikace volebních systémů.“ In: *Volební systémy*. Eds. Roman Chytilík a Jakub Šedo. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 11–36.

Taagepera, Rein a Shugart, Soberg M. 1989. *Seats and Votes. The Effects & Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.

Vodička, Karel. 1999. „Většinový systém: mýtus versus realita.“ In: *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Ed. Michal Klíma. Praha: Vysoká škola ekonomická, 139–144.

Ženíšek, Marek. 2006. „Model volebního systému pro ČR.“ In: *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Eds. Břetislav Dančák a Vít Hloušek. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 193-202.